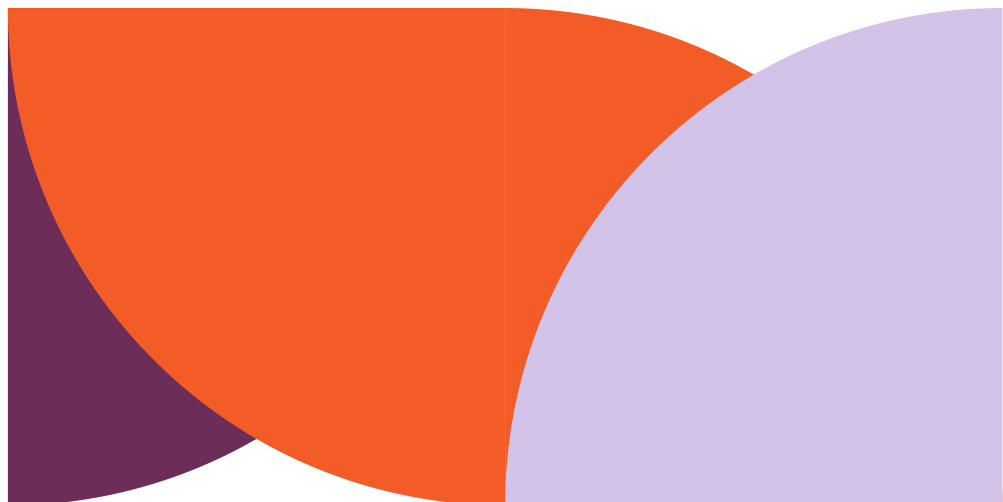

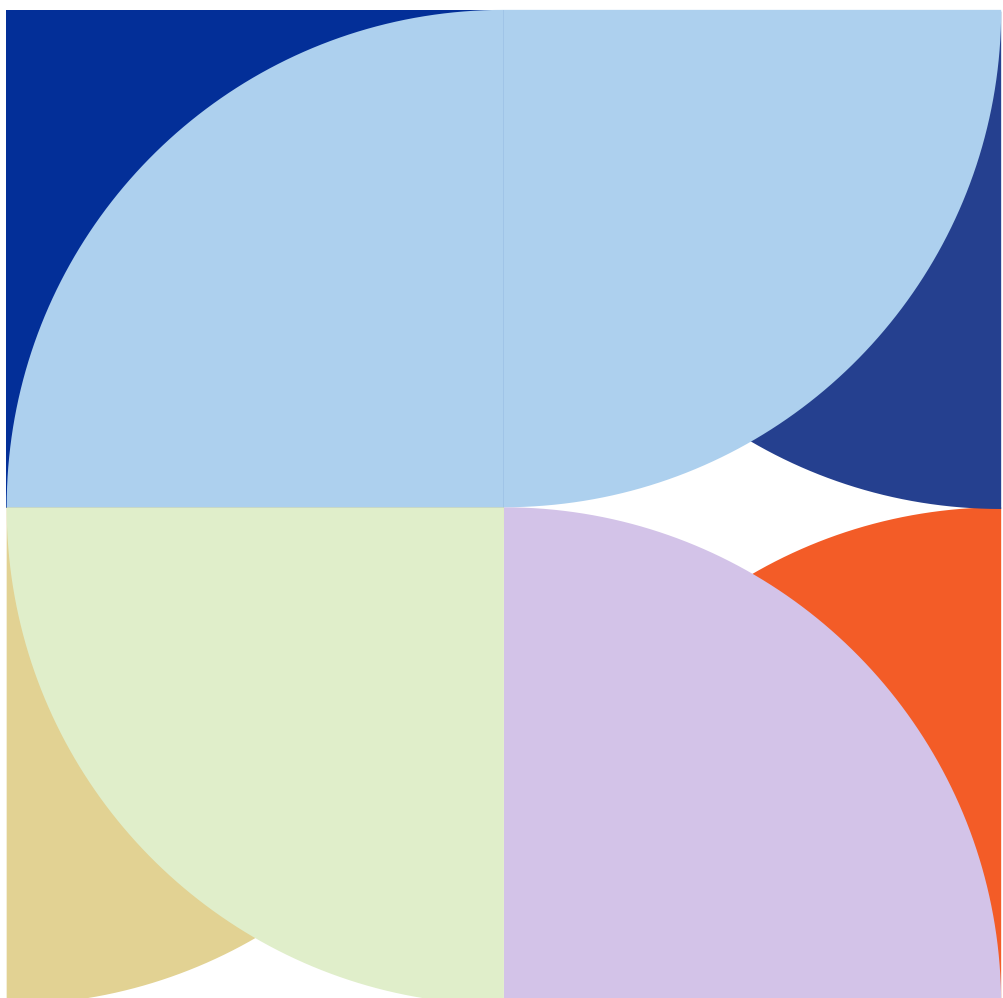

ПРОЕКТ ІНКЛЮЗИВНОГО ДОСТУПУ
№ 2024-1-PL01-KA220-
HED-000249021

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ТА ДОСТУПНІСТЬ історичних громадських просторів

Підходи та цифрові інструменти

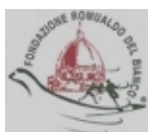
Результат WP3: Академічний посібник

Установа Київський національний
університет будівництва і архітектури

Автори

Куцевич В.В., Кащенко Т.О., Брідня Л.Ю.,
Ковальська О.Є., Омеляненко М.В.,
Здетовецька Н.О., Кащенко О.В.,
Творонович І.О., Кінайлюк М.В.

Дата Серпень 2025

Erasmus+ Inclusive Access *Output WP3: Academic Manual August 31st, 2025*

Erasmus+ Programme

Action 2: KA220-HED - Cooperation partnerships in higher education

Project: INCLUSIVITY & ACCESSIBILITY OF HISTORIC PUBLIC SPACES - APPROACH &
DIGITAL TOOL

Contract No. 2024-1-PL01-KA220-HED-000249021

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the Erasmus+ National Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them

Inclusivity and Accessibility of Historic Public Spaces

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

З М І С Т

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ.....	4
2. ДОСТУПНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ.....	16
2.1. Сучасні вимоги до доступності ГП.....	16
2.2. Бар'єри, що обмежують доступність ГП в історичних містах.....	25
2.3. Методологія та ефективні практики забезпечення доступності ГП в історичних містах.....	30
3. ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ.....	57
3.1. Сучасні вимоги до інклюзивності громадських просторів.....	57
3.2. Бар'єри, що обмежують інклюзивність громадських просторів в історичних містах.....	60
3.3. Методологія та ефективні практики забезпечення інклюзивності ГП в історичних містах.....	64
4. АНАЛІЗ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ - ПРОЦЕДУРИ, ПРОГРАМИ, ПРОЕКТУВАННЯ.....	73
4.1. Процедура аналізу ГП в історичному місті з точки зору доступності та інклюзивності	57
4.2. Процедура аналізу ГП в історичному місті з точки зору доступності та інклюзивності	86
4.3. Застосування цифрових технологій для забезпечення інклюзивності ГП в історичних містах... громадських просторів в історичних містах	90
БІБЛІОГРАФІЯ. ДОДАТКИ.....	

I. ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

Громадські простори в історичних містах — це унікальні архітектурно-просторові утворення, що формувались упродовж тривалого часу під впливом історичних, соціокультурних, політичних та економічних процесів. Їх значення далеко виходить за межі функціонального використання — вони є носіями ідентичності, просторами взаємодії, символами історичної пам'яті. Для правильного розуміння завдань, що постають перед проєктувальником при забезпеченні інклюзивності та доступності громадських просторів історичних міст необхідно, в першу чергу, зрозуміти основні функціональні, соціальні, суспільні та культурні особливості їх існування.

Відповідно до сучасних досліджень [1-3], громадські простори розглядаються як складові містобудівної системи, що характеризуються інтегрованістю в міську тканину, багатофункціональністю та високим рівнем соціальної активності. Визначальними елементами таких просторів є сукупність певної території, архітектурних об'єктів, елементів благоустрою, людей, що її населяють та відвідують, а також основного смислового наповнення їх діяльності (тобто мети використання цих просторів), які у сукупності формують смислове, функціональне та емоційне рішення ГП.

Існує багато визначень, які характеризують поняття громадського (публічного) простору з точки зору як нематеріальних аспектів його впливу на формування особистості, так і фізичних, територіально-функціональних аспектах його використання [4-12]. За визначенням UNESCO поняття громадського простору – це місце відкрите та доступне для всіх людей, незалежно від статі, раси, національності, віку та соціально-економічного рівня. До них відносяться як «місця збору» - площі, сквери, парки, так і «з'єднуючі простори» - тротуари та вулиці [13].

Поняття громадських просторів характеризується певною двовимірністю: з одного боку це суто територіальне поняття (ділянка, обмежена певними об'єктами (природними чи архітектурними), що використовується для загального користування), з іншого – просторово-філософське (місце – де людина реалізовує себе як особистість, індивідуальність в інформаційному, диспозиційному, комунікативному, соціально-нормативному та ментальному вимірах» [14]). Простори Старого міста є і середовищем взаємодії, і носієм історико-культурної спадщини, їх потрібно аналізувати не тільки як сукупність індивідуальних елементів (площі, вулиці, фонтани, скульптури), але й як цілісну систему, що формує архітектурно-ландшафтний ансамбль [14]].

Громадські простори є частиною загального простору міст, які мають бути відкритими та доступними для всіх його користувачів задля комунікації, задоволення соціальних та суспільних потреб, організації дозвілля та рекреації, проведення масових заходів тощо. Відповідно до формулювання, наведеного у «Положенні про громадський простір в територіальній громаді та

участі жителів громади в його плануванні», розробленого у межах Проекту Ради Європи «Сприяння участі громадян у демократичному процесі прийняття рішень» [15], *до громадських просторів міст відносяться*: майдани, площі, бульвари, проспекти; вулиці, дороги, провулки, узвози, проїзди, пішохідні та велосипедні доріжки; парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва, спортивні, дитячі, історичні, національні, меморіальні та інші) рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики; території пам'яток культурної та історичної спадщини; будівлі та споруди, спеціально створені для використання необмеженим колом осіб для проведення громадських заходів (форуми, базиліки, громадські центри, амфітеатри тощо); а також: пляжі, кладовища та інші території загального користування [15]. У більшості випадків громадські простори знаходяться у муніципальній власності, однак, за згодою власників, до них можуть включатися і приватні простори. Громадські простори історичних міст сформовані будівлями та спорудами, природним ландшафтом місцевості – протягом довгого періоду свого історичного розвитку. Частина з них була спеціально спланована, частина – створена в результаті поступової історичної еволюції міських просторів в результаті впливу різних формотворчих факторів.

Разом з тим, громадські простори історичних міст характеризуються фізичною, семантичною (смисловою) й соціальною ієрархією. У багатьох роботах відзначається містоформуюча роль саме відкритих просторів. Так, у дисертації О. П. Олійник [1] такі відкриті простори визначаються містоформуючими елементами, що зазнавали значних трансформацій впродовж своєї історичної еволюції (від агор Стародавньої Греції до сучасних інтегрованих просторів), але завжди характеризувалися значним впливом на суспільно-політичні, громадські та інші процеси життя міської громади, з акцентом на пішохідну доступність та загальне збереження культурного контексту. У наукових публікаціях Н. О. Лещенко [16], розглядаються процеси перетворення історичних міських просторів. Зокрема, авторка вводить поняття "реставраційно-реконструктивної трансформації" як складного, багаторівневого процесу, що охоплює збереження, підсилення, коригування і зміну просторових та функціональних характеристик історичного середовища. У межах такого підходу публічний простір не лише зберігається, але і отримує нове життя завдяки впровадженню сучасних сценаріїв використання з урахуванням контексту, традицій і потреб мешканців [17].

Простори історичних центрів міст мають сприйматися як єдиний організм, єдине ціле, оскільки саме вони формують загальне враження про історичні осередки міст, суттєво впливають на сприйняття історичних будівель, пам'яток архітектури, об'єктів культурної спадщини. В той же час, громадські простори не є сталими, оскільки вони мають забезпечувати функціонування міської громади, а отже використовуються багатьма користувачами постійно, інтенсивно та багатопланово. Крім того, можна відмітити необхідність залучення міської громади до питань формування таких громадських просторів їх міст, важливості публічних консультацій, прозорості процесів, збереженні культурно-історичної спадковості. В тому числі, це стосується також і питань доступності та інклюзивності

таких просторів: визначення бар'єрів, що обмежують інклюзивність та доступність ГП, шляхи їх подолання, напрямки розвитку інфраструктури – мають визначатися на основі опитувань, громадських обговорень та консультацій з громадою. Положення про громадський простір територіальних громад Ради Європи [15] також акцентує увагу на важливості публічних консультацій, прозорості процесів, залученні громади до планування.

У статті Олійник О.П. розглядається формування міських просторів в умовах стилю постмодернізм [18]. Видатний архітектор Рем Колхас [19] вважає такий простір нестандартним міським простором побудованим як конгломерат ідей, концепцій та мрій. Він спрямований на те, щоб сподобатись людині завдяки химерним та перебільшеним елементам: неону, казино та будівлям, що поєднують архітектурні елементи будь-якого віку [19].

Барбага Баррейро зазначає, що: «Постмодерні міста не призначені для проживання інвалідів, а натомість мають на меті відволікти суспільство. Це послідовність різноманітних нереальних просторів, що втілюють нав'язані мрії, відволікають людей, змушуючи їх повірити, що дане місце – утопія, створена за їх образом та подобою» [20].

На основі постмодернізму сформовано нову концепцію іронічної, комерційної, розважальної архітектури. В результаті ми стикаємося з позачасовими, вигаданими просторами, з ефемерною естетикою, які втягують відвідувача в новий вимір. Постмодерністичне оточення сприймається лише як елемент розваги.

Проблемі формування громадських просторів їх ідентифікації на прикладі міста Львова – присвячені статті Онищенко–Швець А. [21], Зіморевич Б. [22], Шнюр-Пепловскі С. [23].

У публікації М. О. Гусева, присвяченій напрямкам формування та розвитку відкритих просторів міст, та його наукових публікаціях [4] виокремлюється шість ключових принципів функціонування та трансформації сучасних громадських просторів: багатофункціональність, інклюзивність, комфортність, ієрархічність, контекстуальність та публічна відкритість. Принцип багатофункціональності акцентує на здатності простору забезпечувати різноманітні функції — рекреаційну, комунікативну, культурну, комерційну, що, в свою чергу, сприяє формуванню цільних соціальних зв'язків та урізноманітненню досвіду користування ГП. Принцип контекстуальності має особливу цінність для історичних міст, адже він підкреслює важливість «духу місця» — матеріальної і нематеріальної спадщини, яка формує унікальність кожного простору. Архітектура не існує поза контекстом, тому зміни у просторі мають бути чутливими до історії, ландшафту, культурного і соціального контексту. Ієрархічність дозволяє впорядкувати мережу просторів — від центральних площ до локальних внутрішньоквартальних зон — у єдину цілісну систему. Принцип публічної відкритості визначає прозорість, доступність і відкритість простору для всіх груп населення — у будь-який час, без обмежень. Він також акцентує на важливості зрозумілих орієнтирів, візуальних комунікацій, зручності навігації, що є особливо актуальним у щільній тканині історичних міст.

Функціональне наповнення ГП відіграє надвичайно важливу роль у їх формуванні та розвитку. До основних функцій, що забезпечують громадські простори історичних міст, можна віднести: *комунікативні* (рух пішоходів, громадського та індивідуального транспорту); *створення умов для відпочинку, рекреації, фізичних та творчих активностей* дітей та дорослих; *можливість огляду історичних об'єктів*, пам'яток архітектури, об'єктів культурної спадщини; *репрезентативно-інформативні* (встановлення засобів інформації, вітрин); *комерційні* (ринки, кіоски, вулична торгівля); *суспільно-комунікативні* (проведення громадських обговорень, зібрань, мітингів, голосувань і т. ін.); *інженерно-технічні* (підземні, наземні та повітряні кабельні канали, освітлення, збирання сміття тощо); *забезпечення базових потреб* (громадські вбиральні, питна вода тощо) та багато інших. Саме на основі розуміння функціональних особливостей використання громадських просторів історичних міст мають формуватися вимоги до забезпечення їх доступності та інклюзивності.

Причому, слід відмітити, що ці функції впродовж різних періодів видозмінюються, вимоги, стандарти та акценти у використанні постійно зміщуються, залежно від соціально-економічних, суспільно-політичних, культурних, технологічних та інших умов розвитку суспільства. Що, в свою, чергу, суттєво впливає на структуру та зовнішній вигляд громадських просторів.

Так, зміни впродовж сторіч у розвитку транспортних засобів – впливали на ширину та покриття доріг, площ, вулиць. Разом з тим, акценти у використанні громадського та індивідуального транспорту постійно зміщувались: в кінці XIX - на початку XX сторіччя на зміну гужеvim транспортним засобам, що були основним видом транспорту до середини XIX століття (вози, сани, фаєтони, конки), приходить залізничний, а згодом й електричний – наземний та підземний транспорт (трамваї, метро) та автомобільний. Виникнення та розповсюдження автомобільного транспорту значно видозмінило громадський простір історичних міст (розширення доріг, формування мережі громадського транспорту, встановлення його зупинок, розміщення паркувальних майданчиків та паркомісць вздовж вулиць). Автомобільний транспорт у середині та кінці XX сторіччя займає панівне положення, витісняючи пішоходів з громадських просторів. На початку ж XXI сторіччя – знову поступово у міських просторах (особливо їх історичній частині) перевага починає віддаватися пішоходам, розширюється використання велосипедного транспорту, електросамокатів та інших видів індивідуального пересування. Все це справляє суттєвий вплив на вигляд, структуру громадських просторів та вимоги до їх використання.

У працях вітчизняного дослідника М. Бєвза наведена класифікація громадських просторів центрів історичних міст, в основі якої лежить *комунікативна складова*, характер використання (пішохідний рух, транспортно-пішохідні простори, мережа індивідуального та громадського транспорту), інтенсивність потоків. Визначені кількісні показники «оптимального міського простору», з огляду на сучасні умови його функціонування та особливості історичного середовища [25, 26].

Змінюються й стандарти інженерно-технічного забезпечення міського середовища (освітлення,

технологій прокладення інженерних комунікацій, збору дощової води, опалення тощо), сортування та збору побутового сміття (що впливає на розміщення та розміри смітєвих баків); влаштування засобів візуальної інформації, дотримання екологічних, безпекових та інших вимог сталого розвитку суспільства.

Сучасні підходи до організації громадських просторів мають базуватися на принципах сталого розвитку, що включають: екологічність, адаптивність, збереження ідентичності, інклюзивність, гнучкість функцій [14]. Вимоги щодо забезпечення екологічності, енергоефективності у використанні природних ресурсів та у розвитку архітектури загалом, створення безпечного та безперешкодного людиноцентрованого простору – справляють значний вплив на громадські міські простори. Виникає необхідність у забезпеченні безперешкодного доступу жителів міста до всіх місць громадського користування, доступі до цивільних об'єктів різного призначення, зокрема, до об'єктів культурної та історичної спадщини. Створення громадських просторів де головним елементом є людина, незалежно від її віку, статі, походження, соціальної приналежності, фізичних та розумових можливостей – головне завдання сучасного суспільства.

При новому будівництві основні принципи такої побудови громадських просторів можуть закладатися ще на етапі проектування. Що ж стосується реконструкції, то цей процес є ще набагато важчим, оскільки проєктувальник має справу з уже сформованим середовищем. Постає складне питання його пристосування та перебудови у дружній для людини простір, створення максимально рівноправних умов для його використання людьми з різними можливостями та потребами.

Разом з тим, в умовах глобалізації сучасного суспільства постає загроза втрати унікальності історичних просторів через стандартизацію дизайну, уніфікованість архітектурних рішень та так звану комодифікацію [2]. Комодифікація (*від англ. commodification*) — це процес перетворення чогось, що раніше не мало товарної цінності, на товар, який можна купити, продати або використовувати з комерційною метою. З точки зору громадських просторів цей термін може використовуватися для відображення процесів, коли простори, які мали б бути відкритими для всіх і служити суспільним цілям (спілкування, дозвілля, участь у житті громади), поступово набувають ринкової логіки використання: там з'являються комерційні об'єкти, платні послуги, обмеження доступу, реклама, і загалом простір починає обслуговувати споживання, а не служити міській спільноті. Саме тому особливо важливо зберегти суспільну значимість громадських просторів у житті сучасних міст - як особливих носіїв історичної пам'яті, важливими архітектурних сталих символів, які забезпечують впізнаваність та безперервність історичної еволюції, а отже мають надзвичайне суспільне значення.

З початком воєнних дій на території України суттєво змінилися й вимоги до безпечності громадських просторів. Повітряні тривоги, бомбардування, обстріли українських територій - поставили нагальні питання створення безпечних місць у структурі громадських просторів, що створили б умови безпечного та комфортного перебування, та куди можна було б дістатися за

достатньо короткий проміжок часу у разі виникнення загрози. Влаштування укриттів, бомбосховищ та інших засобів захисту населення, в тому числі й у складі громадських центрів в історичному середовищі, може бути питанням окремих фундаментальних досліджень. В той же час, забезпечення хоча б мінімальних засобів захисту користувачів під час відвідування громадських просторів має бути впроваджене у найкоротшій перспективі. Сьогодні важливо забезпечити умови безпеки — облаштування укриттів, шляхів евакуації, надання інформації в реальному часі. Простір має залишатись доступним, але з урахуванням загроз — це нова вимога до його функціональності в українських реаліях.

Громадські простори історичних міст займають особливе місце у структурі міських громадських просторів, оскільки історико-культурна цінність об'єктів, що їх формують, має беззаперечну цінність та всі зусилля людства мають бути направлені на їх збереження у максимально автентичному середовищі та передачі їх нащадкам у незміненому або ж максимально збереженому стані. Таким чином, перед суспільством постає надзвичайно важке та відповідальне завдання, забезпечуючи доступність, інклюзивність, екологічність та енергоефективність сучасних міських громадських просторів в історичних містах – зберегти їх історико-культурну цінність, а також забезпечити доступ до них якомога ширшим верствам населення.

Особливу увагу слід приділяти аналізу послідовного нашарування архітектурних епох та стилів, які формували просторову структуру міста впродовж століть. Це дозволяє не лише зберегти хронологічну цілісність середовища, але й уникнути руйнівних втручань, що стирають унікальні риси культурного ландшафту. Збереження автентичного характеру простору передбачає збереження масштабності, фактур, традиційних матеріалів і навіть колористики, що формують ідентичність місця. Уникнення надмірного втручання має ґрунтуватися на принципах «легкого дотику» — мінімального, делікатного оновлення з метою забезпечення доступності та інклюзивності ГП, з максимальною повагою до існуючої структури й символіки середовища.

Важливо, щоб мешканці й гості міста отримували зрозумілу інформацію про саме місто та конкретне місце, де вони перебувають у дану мить. Маючи такі відчуття й знання, людина інакше поставиться до себе та міста, у якому виросла, а відвідувач зможе належно оцінити землю, на яку прибув. Формуванню мистецьких кластерів в історичних містах присвячена стаття Криворучко Ю., Криворучко О., Петришин Г. [27].

У світі, зокрема в Європі, накопичено значний досвід презентації історико-культурного потенціалу, піднесений до рівня містоутворювального чинника й вагомої статті міських бюджетів. Хоч історія Північної Америки скромніша за європейську, її практики використання спадщини як сучасного інструмента міського розвитку варті пильного вивчення нашими фахівцями з управління та розвитку міст.

Музейний острів на річці Шпрее у Берліні призначений для показу археологічних колекцій і сучасного мистецтва, зосереджених у п'яти музеях. 1999 року цей архітектурно-культурний осередок внесли до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Проєкт бюро Девіда Чіпперфілда планувався до реалізації орієнтовно до 2020 року. Відбудова й реконструкція Музейного острова — найдорожчий культурний проєкт у Німеччині: на території близько 1 км² представлено понад 600 000 років історії людства. Археологічні музеї об'єднані просторово й тематично променадою — головною віссю комплексу, з якої відкриваються панорами музейних будівель. Уздовж променад передбачено мережу кафе, крамниць, аудиторій — сервісну інфраструктуру для всього острова та простір для змінних експозицій і презентацій. Технічні служби, адміністрацію з бібліотеками й архівами, студентські репозиторії та ресторани планували винести до нового Музейного Двору (Museumshobe) на іншому березі, щоб вивільнити площі під інфраструктуру й послуги на самому острові. Окремі будівлі зорієнтовані в різні боки світу: ключову роль відіграє Пергамський музей; Старий музей замислювався як аналог колишнього міського палацу; Стара національна галерея та Новий музей формують ансамбль, спрямований на південь. Вони реалізують фрагмент генерального плану розвитку 1841 року Ф. А. Штюллера для «форуму мистецтв і наук» на острові Шпрее. Музейний острів розглядають як унікальний освітній ландшафт: кожна історична споруда, залишаючись самотньою, водночас стає елементом великого комплексу з культурно-мистецькими, освітньо-пізнавальними та туристично-сервісними функціями. (Рис. 1).

Рис. 1. Музейний острів. Берлін. Німеччина. Berlin, S. M. Z. (n.d.). Staatliche Museen zu Berlin. Staatliche Museen Zu Berlin. <https://www.smb.museum/en/museums-institutions/museumsinsel-berlin/about-us/museumsinsel-master-plan/>

Ідеї, що забезпечують просторово-художню цілісність Музейного острова, такі: взаємопов'язання музеїв базовими рівнями простору й тематики; створення форуму мистецтв і науки; надання новим будівлям ролі камерних зал для просто неба (концерти, кінопокази); використання внутрішніх

дворів як додаткових виставкових площ; формування маршруту відвідувача з відчутним чергуванням висот, форм і просторів під дією світла; відкриття інтер'єрів і склепінь музеїв для сприйняття публікою.

У Бірмінгемі на площі Керзон архітектурна група Ikon пропонує створити музейний квартал, що об'єднає музей сучасного мистецтва, простір для тимчасових виставок, музей фотографії та будівлю національної мистецької колекції. Реалізація проєкту посилить культурну складову міського життя. Подібно до прикладів у Берліні, Абу-Дабі, Барселоні, Сан-Паулу та Шанхаї, площа Керзон підвищить туристичну й ділову привабливість міста, сприятиме зростанню якості життя його мешканців. Трансформація цієї території покликана стати для Бірмінгема тим, чим став Tate Modern для Лондона — джерелом нового імпульсу міському розвитку.

Поруч із запланованим залізничним терміналом HS2 площа Керзон стане культурним оазисом — архітектурно виразним простором із потужною мистецькою аурою. Тут передбачені зони для виставок із вільним доступом, перформансів, музичних і танцювальних подій, кінопоказів та різноманітних open-air заходів. Друге за величиною місто Великої Британії нині має риси провінційного центру, однак новий квартал змінить цю оптику. Локація зручна не лише для приблизно шести мільйонів мешканців у межах 30-хвилинної досяжності, а й для відвідувачів з усієї країни та з-за кордону. Відмінна пішохідна зв'язність і близькість громадського транспорту, зокрема майбутнього термінала HS2, роблять площу Керзон ідеальним місцем для музейного осередку.

Зростаючі креативні спільноти Бірмінгема — Digbeth, The Bond, Minerva Wharf (на території колишньої пекарні та прилеглих індустріальних зон) — опиняються в зоні легкої пішої доступності. Архітектурна мова простору відображатиме відкритість і поєднуватиме зелені насадження з міським контекстом, формуючи гостинне середовище, що заохочує людей приходити, затримуватися й досліджувати це місце. (Рис. 2).

Рис. 2. м. Бірмінгем. Площа Керзон. Музейний квартал. Вікімедіа, У. П. (2025, October 5).

У Брюсселі (Бельгія) на Пагорбі Мистецтв формується міський багатофункціональний культурний осередок Mont des Arts (Kunstberg), у якому поєднано ландшафтну архітектуру та просторове мистецтво. Колись тут, у кварталі Сен-Рош, була щільна забудова. Наприкінці XIX ст. король Леопольд II вирішив перетворити пагорб на Mont des Arts і викупив довколишні ділянки. Після знесення старих будинків місцевість втратила вигляд, адже фінансування проєкту припинили. Щоб надати простору між Королівським палацом і Гран-Плясом гідного вигляду до Всесвітньої виставки 1910 року, король доручив ландшафтному архітекторові П'єру Вахероту створити «тимчасовий» сад. Так з'явився парк із монументальними сходами й каскадами фонтанів на схилі від Королівської площі до бульвару Кайзерс. Попри тимчасовий задум, він став затишною зеленою оазою в центрі міста.

Коли у 1930-х повернулися до ідеї Mont des Arts, існуючий парк знесли, аби створити нову площу як ядро оновленого урбаністичного проєкту. У 1956–1958 роках парк і його околиці поступилися місцем низці стриманих геометричних неокласичних споруд — зокрема Королівській бібліотеці Бельгії та Палацу Конгресів. Новий регулярний сад спроектував архітектор Рене Пехере. На схилі Пагорба Мистецтв розташовані Королівський музей образотворчого мистецтва, Музей музичних інструментів, Королівський палац, міський собор та низка інших музеїв.

Ключові просторові ідеї Пагорба Мистецтв передбачають: тематичне оформлення фасадів відповідно до змінних експозицій; створення публічних місць для зустрічей і спілкування (зокрема центру Square); підсилення планувальних осей за допомогою озеленення, яке водночас спрямовує людські потоки та орієнтує їх (Рис.3).

Рис. 3. Місто Брюссель (Бельгія). Пагорб мистецтв. <https://trips.com.ua/podorozhi/scho-vidvidaty-v-bryusseli-nasampered/>

Із національних прикладів варто згадати київський «Мистецький Арсенал». Національний культурно-мистецький і музейний комплекс нині є одним із найперспективніших культурних проєктів України, а в майбутньому покликаний стати серед найпотужніших музейно-виставкових центрів світу. Його місія — зібрати широкий спектр культурних ініціатив і здобутків країни в єдиний концептуальний проєкт, щоб презентувати українську історико-мистецьку спадщину як невід'ємну частину світової культури.

Міжнародний архітектурний конкурс виявив низку оригінальних рішень та практичних ідей для подальшого розвитку комплексу. Зокрема, у проєкті А. Миргородського пропонується пішохідне з'єднання Києво-Печерської лаври з Арсеналом, створення підземних паркінгів, відновлення редутів і реставрація земляних валів із панорамним туристичним маршрутом. Також передбачено Шевченків дім з архівами, освітніми та культурними інституціями, туристичний комплекс із готелем і багатофункціональний зал для концертів та зібрань (Рис. 4).

Рис. 4. м. Київ (Україна). Мистецький Арсенал. <https://book.artarsenal.in.ua/pro-nas/istoriya-festyvalyu/>
https://artarsenal.in.ua/wp-content/uploads/2019/08/20190514-142343_Popenko.jpg

Сучасні міста швидко зростають [28]. У таких умовах утілювати згадані засади складно; водночас неоліберальна логіка породжує і «цитадель» П. Маркузе, що підпорядковує собі публічний простір [29], і вісь «центр—периферія», яка фактично обертається на «просторову сегрегацію» [30].

Перевазі капіталу сприяє розвиток комунікаційних технологій. Соціальний контроль у містах дедалі більше здійснюється через цифрові інструменти, що веде до згортання публічних просторів [5]. Натомість поширюються «псевдопублічні» локації, які ще більше ізолюють своїх користувачів. Захоплення функціональним зонуванням, культом руху, прозорістю та розділенням людських потоків формує витонченіший, ніж пряма приватизація, спосіб витіснення публічного. Інший різновид псевдопублічності — простори споживання, де відчуття спільності зводиться до спільного залучення до процесу купівлі [31].

Паралельно розвивається локальне: відбувається «синтез глобального і локального», виникають спільноти, прив'язані до місця, але носії глобальних рис і практик [32].

У відповідь на ці виклики шукають інструменти пом'якшення негативних ефектів. К. Георг'є пропонує метод інтегрованого міського розвитку (Integrated Urban Development), що спирається на Порядок денний сталого розвитку—2030 і передбачає різномірну міську тканину з пропорційно поділеними кварталами [33]. Та чи можлива така модель у наведених умовах? Експерти вбачають вихід у «децентралізації» міста: розвитку віддалених районів, підвищенні їхньої привабливості для соціальних ініціатив і бізнесу. Зближення місць проживання і праці та пріоритет громадського транспорту скорочуватимуть непродуктивний час і транспортну втому [34]. Також пропонують постіндустріальний підхід — переосмислення занедбаних індустріальних та інфраструктурних територій у нові публічні простори. Хоч індустріальна естетика імponує порівняно вузькій аудиторії, це компенсується відчуттям свободи й домінуванням ініціативи [35].

Водночас залишається незмінним: «творення і забезпечення просторової справедливості — політичний процес, що потребує боротьби за прозорі та динамічні механізми ухвалення рішень; паралельно має розвиватися базова просторова грамотність населення — і це безпосереднє завдання містобудування у відкритому суспільстві» [30].

Містобудівна структура і планування українських поселень завжди орієнтувалися на храм, який був їх архітектурною домінантою. Домінантність церков у міській забудові забезпечувалася їх розміщенням у вузлових точках на високих берегах рік, височинах, площах, а також за допомогою власної об'ємно-просторової композиції: монументальність форм, вертикалізм, силует, значно більша висота відносно навіколишньої забудови тощо. Відкриття храмів, що раніше діяли, відтворення зруйнованих або реставрація та реконструкція пристосованих під різноманітні функції історичних церков, проектування і будівництво нових храмів, а також супутніх їм об'єктів створюватиме певний вплив на зміну містобудівної ситуації та формування сакрального і публічного простору у містах, які є прилеглими до храмів, інфраструктуру поселень, що склалися в цілому.

Штучна перерва багатовікової традиції українського храмобудування призвела до того, що суспільство вимагало від архітекторів створення храмів на заміну зруйнованих. У результаті виникла проблема адекватної відповіді на запит часу, що відтворило цілий напрямок в архітектурі громадських будівель і споруд - сакральну архітектуру. Спонтанні зусилля реанімувати мистецтво храмобудування часто були поверненням до тієї просторово-часової точки, де і проводилися масові знищення і руйнування сакральної архітектури, що проявило в собі триєдину роль: важливого шару матеріальної культури, містобудівного каркасу і носія духовності [36].

За останні десятиліття в Україні були відтворені у Києві церква Успіння Пресвятої Богородиці Пирогощої на Подолі, пам'ятник княгині Ользі, Михайлівський Золотоверхий монастир, Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Свято-Володимирський собор в Херсонесі. Зазначені храми давньоруського періоду неодноразово руйнувалися і перебудовувалися протягом наступних століть, зазнали різночасових нашарувань доби XVII - XVIII ст., XIX - початку XX ст. Тому при відтворенні частково або повністю зруйнованих об'єктів приймалася концепція відтворення зовнішнього і внутрішнього вигляду з урахуванням всіх періодів існування пам'ятки станом на період її максимального розквіту.

Слід відмітити, що використання типологічного аналізу старожитностей, зафіксованих художниками XVII - XIX ст. на теренах України та інших країн дозволило створити підґрунття для реставрації пам'яток архітектури. Такий напрямок реставраційної діяльності розглядається в дисертаційній роботі Березіни І.В. «Архітектурна спадщина України у творчості Наполеона Орди: іконографія та принципи використання» [37]. В цьому дослідженні дається оцінка робіт Н. Орди у сфері фіксації і регенерації архітектурної спадщини для використання в реставраційній і пам'яткоохоронній практиці.

Прикладом застосування зазначеного методу є відтворення Варшавського Старого міста. Реставратори вдало використали 22 міських пейзажів Варшави, які створив венеціанський живописець Джованні Антоніо Каналь, відомий як Каналетто - придворний художник короля Польщі XVIII ст. Станіслава Августа Понятовського [38]. Відтворення Старого міста повернуло варшав'янам історичний публічний простір

У дослідженні Арзілі Г.Ю. [39] проаналізовано сучасний стан формування громадських просторів з урахуванням нематеріальної культурної спадщини, відповідно до існуючих міжнародних угод з охорони культурної спадщини, міжнародної та української законодавчої бази в галузі містобудування та охорони нематеріальної культурної спадщини, матеріалів конференцій, форумів, положень нормативно-методичної бази, наукової літератури з питань обліку нематеріальної культурної спадщини та «духу місця» в архітектурно-містобудівній діяльності та встановлено, що поняття нематеріальної культурної спадщини, «духу місця» використовується та актуалізуються, разом з тим, не розкриті критерії оцінювання й моделювання міфо-топонімічного потенціалу середовища. Архітектурно-містобудівна діяльність не розглядається як метод збереження, фіксації та популяризації нематеріальної культурної спадщини, відсутнє розуміння її врахування як фактора

формування громадських просторів, що грає визначальну роль у виборі функціонального зонування використання територій, у виборі архітектурно-художнього вирішення громадських просторів, а також як містоформуючого та містоутворюючого фактора. Вперше містобудівну охорону нематеріальної культурної спадщини зазначено гарантією подальшого розвитку культурної різноманітності територій.

Метод сценарного моделювання ритуалу у громадських просторах - сприяє презентації та популяризації міфо-топонімічного потенціалу; процесам ознайомлення населення з ним; фізичному та інтелектуальному доступу і контакту населення з ним; трансляції його соціокультурної значущості для розвитку туристичної галузі, збільшенню припливу туристів і фінансового потоку в економіку країни. Міфо-топонімічні потенціали, оптимізуючи комунікативні процеси різних рівнів, здатні максимально ефективно візуалізувати середовище (регіон) у медіаполі, виступаючи одним із провідних чинників соціальної інтеграції та носієм ідеології. Розроблено методи управління процесами просторової організації громадських просторів з урахуванням чинників міфо-топонімічного потенціалу, спрямовані на вдосконалення містобудівної документації на різних рівнях комплексу проектно-планувальних робіт.

Громадські простори сьогодні це не лише про лавки й урни, а про досвід, який формує середовище, навколо нас. Кожен елемент впливає на зручність, атмосферу та доступність простору. Облаштування території – це комплекс меблів і зручностей, які ми щодня зустрічаємо в парках, на площах, скверах чи набережних, вони повинні бути не просто функціональними, а ще й привабливими. Чому для нас так важливий цей баланс? Функціональність, звісно, дуже важлива, але форма може підсилювати функцію. Ретельно продумане облаштування враховує ергономіку та доступність, в той же час, зношені або незручні меблі не лише псують враження, а й можуть стати причиною травм. Візуальна привабливість для відвідувачів - не менш важлива, дизайн не має бути надто нав'язливим чи випадковим, він має відповідати оточенню. Важливим також є цільове спрямування дизайну на певну цільову аудиторію: те, що подобається підліткам, може бути зовсім недоречним для людей похилого віку, але грамотний підхід дозволяє знайти інклюзивний компроміс. Баланс між функціональністю та естетикою – умова якісного громадського простору. Там, де комфорт поєднується з візуальною привабливістю, виникає середовище, до якого хочеться повертатися.

Громадські ж простори в історичних містах мають також своє особливе значення: вони передбачають поєднання збереженої та автентичної історичної та культурної спадщини та залучення до її активного використання всіма членами міської спільноти, незалежно від їх віку, статі, когнітивних особливостей та інших характеристик. Всі відвідувачі та жителі історичних міст повинні мати рівноправний, комфортний та безпечний доступ до його громадських просторів.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

2.1. СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ДОСТУПНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Значущість громадських просторів для формування життя людей у сучасному місті зумовлена їх визначною роллю у формуванні самоідентифікації жителів, відчуття єдиної спільноти, розширенню соціальних контактів та взаємопорозуміння. Громадські ж простори саме історичних міст відзначаються ще глибшим рівнем проникнення у свідомість людей, своєрідним містком між давниною та сьогоденням, носієм національної культурної пам'яті. Можливість рівноправного та безбар'єрного доступу до історичної спадщини – має виключно важливе значення. Разом з тим, історична достовірність збереженої історичної спадщини, її автентичність, можливість передати її у невидозміненому вигляді нашим нащадкам – також є надзвичайно важливим. Архітектор-проектувальник громадських просторів в історичному середовищі має відігравати роль своєрідного медіатора між трьома цілями: збереження автентичності спадщини, дотримання прав людини на доступність громадських просторів, забезпечення повноцінного життя історичних центрів міст.

За останнє десятиліття поняття доступності громадських просторів суттєво розширилося. Раніше це поняття майже автоматично ототожнювалось із фізичною безбар'єрністю для людей з інвалідністю, асоціювалось виключно з пандусами, ліфтами, пониженням бордюрів і т.п., то сьогодні мова йде про значно ширший спектр вимог: інформаційні, цифрові, соціально-економічні, культурні, безпекові. У міжнародних документах доступність описується як ключова умова участі людини в житті громади: без доступного середовища люди не мають змоги «увійти» у публічний простір – фізично, інформаційно чи соціально. Саме так трактується доступність, наприклад, у документі «Стратегія ЄС щодо прав осіб з інвалідністю 2021–2030» [???], де доступність розглядається як «enabler» – передумова включення в усі сфери життя. Відповідно до сучасних підходів, доступність публічного простору – це здатність людини дістатися, зрозуміти й повноцінно використати простір та пов'язані з ним послуги, незалежно від її фізичних, когнітивних, соціально-економічних чи культурних особливостей. Йдеться не лише про інфраструктуру, а й про політики, сервіси та способи організації міського життя, які можуть або включати, або виключати людей.

Для України тема доступності громадських просторів стоїть особливо гостро. Це пов'язане з певними чинниками, такими як: зростання кількості маломобільних громадян через поранення на війні, впровадження міжнародних стандартів безбар'єрного простору та вимог до громадських просторів і укриттів. Однак, доступність – це не тільки здатність фізично чи когнітивно користуватися місцем, а

й справедливий доступ до способів формування простору – участі у дизайні, плануванні, ухваленні рішень, повноцінному спілкуванні з громадою.

Зупинимося детальніше на відмінностях між поняттями «доступності» та «інклюзивності». Часто ці терміни вживають поруч, інколи як синоніми – «доступні й інклюзивні простори». Але між ними є принципова різниця. **Доступність** – це скоріше властивість середовища, яке не створює бар'єрів і забезпечує можливість користування простором і послугами людям з різними фізичними та когнітивними особливостями. **Інклюзивність** – це насамперед цінність і принцип організації простору та взаємодій, що гарантує «включення» людей різних соціальних груп у спільне життя міста. Інклюзивність є принципом, що гарантує доступ усіх категорій громадян до міських просторів і сервісів та їхню участь у суспільному житті.

Сучасні громадські простори створюються за принципами універсального дизайну. Загальна мета універсального дизайну – створення такого простору де головним елементом є людина, незалежно від її віку, статі, походження, соціальної приналежності, фізичних та розумових можливостей. Такий людиноцентрований простір і є основним завданням універсального дизайну.

Сім принципів універсального дизайну були розроблені архітектором Рональдом Мейсом (Ronald Mace) та його колегами в Центрі універсального дизайну (Center for Universal Design) у Університеті Північної Кароліни (North Carolina State University) наприкінці 1990-х років. Рональд Мейс був піонером універсального дизайну, який прагнув створити середовище, доступне для всіх людей, незалежно від їх віку, здібностей чи стану здоров'я. Були визначені сім основних принципів універсального дизайну:

1. Рівність у використанні (Equitable Use) - дизайн повинен бути корисним і доступним для людей з різними можливостями.
2. Гнучкість у використанні (Flexibility in Use) - дизайн повинен враховувати широкий діапазон індивідуальних уподобань і можливостей.
3. Простий та інтуїтивний (Simple and Intuitive Use) - дизайн повинен бути легким для розуміння, незалежно від досвіду, знань чи мовних навичок користувача.
4. Простий та інтуїтивний (Simple and Intuitive Use) - дизайн повинен бути легким для розуміння, незалежно від досвіду, знань чи мовних навичок користувача.
5. Терпимість до помилок (Tolerance for Error) - дизайн повинен мінімізувати небезпеку та негативні наслідки випадкових або ненавмисних дій.
6. Низькі фізичні зусилля (Low Physical Effort) - дизайн повинен бути ефективним і комфортним у використанні з мінімальними зусиллями.
7. Розмір і простір для підходу та використання (Size and Space for Approach and Use) - дизайн повинен забезпечувати достатній простір для підходу, досягнення, маніпуляцій та використання, незалежно від розміру тіла, положення чи рухливості користувача.

Впровадження принципів інклюзивного дизайну дає численні переваги. Його використання сприяє підвищенню загальної доступності громадських просторів, які стають придатними для використання всіма, включаючи людей з інвалідністю, літніх людей та сім'ї з маленькими дітьми. Також продуманий дизайн позитивно впливає на психологічний, ментальний стан людини, зменшуючи рівень занепокоєння та підвищуючи відчуття безпечності простору, що особливо важливо для вразливих груп населення. Інклюзивне середовище сприяє взаємодії між різними соціальними групами, зміцніє зв'язки у громаді та зменшує рівень соціальної ізоляції. Крім того, це також сприяє зростанню економічної життєздатності громадських просторів, оскільки інклюзивні простори зможуть залучати більше відвідувачів та орендарів, сприяючи їх економічній стійкості. Адаптивність, екологічність, зручність та безпечність у використанні буде сприяти довговічності їх подальшої експлуатації без суттєвих перебудов.

У світовій практиці інклюзивність і доступність громадських просторів спирається на міжнародні стандарти універсального дизайну, зокрема стандарт ISO 21542:2021 «Building construction — Accessibility and usability of the built environment» [40], який задає вимоги до доступу до будівель, пересування всередині, безпечної евакуації, читабельної навігації (візуальної, тактильної, аудіо) та комфортного користування простором для максимально широкого кола людей — незалежно від віку, мобільності чи сенсорних обмежень. Ці стандарти розглядають доступність не як спеціальне рішення «для окремих груп», а як базову якість стійкого, безпечного, соціально інклюзивного міського середовища, що дозволяє людині самостійно отримувати послуги, орієнтуватися, брати участь у житті спільноти і евакууватися в разі надзвичайної ситуації.

У широкому сенсі доступність громадських просторів сьогодні включає: як просторово-фізичну доступність (безбар'єрний рух, зручні маршрути, можливість потрапити до всіх ключових зон простору), так й інформаційну доступність (влаштування зрозумілих навігаційних систем, адаптованих форм подачі інформації (простою мовою та контрастними шрифтами, що легко читаються, дублювання звуком тощо); соціально-економічну доступність (співрозмірна вартість транспорту й послуг, години роботи, що забезпечують можливість відвідування пам'яток у позаробочий час, правила користування, які не відсіюють частину мешканців); культурну та символічну доступність (формування відчуття безпеки, гостинності, поваги до різних ідентичностей; відсутність просторових і візуальних практик, що «блокують» окремі групи (молодь, людей без дому, батьків з дітьми тощо); процедурну й політичну доступність (можливість брати участь у прийнятті рішень через відкриті слухання, співучасть у плануванні та прозорі процедури). Саме такий багатовимірний підхід поступово стає стандартом у сучасній урбаністиці та політиці доступності.

Сучасні вимоги до інклюзивності та доступності громадських просторів в Україні нормуються Державними будівельними нормами ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» з урахуванням останніх офіційних змін, зокрема Зміни №2, затвердженої наказом Мінрегіону від 20.12.2024 №1460, що набула чинності з 1 травня 2025 року [40]. Окрім ДБН, вимоги

щодо інклюзивності та доступності також ґрунтуються на національному законодавстві (Конституція України [41] , Закон про соціальну захищеність осіб з інвалідністю [42], Закон № 4219-IX від 15.01.2025 (який удосконалює механізми соціального захисту і працевлаштування осіб з інвалідністю) [44]) та міжнародних документах (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [45]). Ці норми покликані забезпечити безбар'єрний простір для маломобільних груп населення, включно з особами з інвалідністю, особами з порушеннями зору і слуху, а також іншими категоріями, що потребують спеціального підходу.

Доступність та інклюзивність громадських просторів регламентується в Україні чинними державними будівельними нормами ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» (з урахуванням офіційних змін, включно зі Зміною №2, затвердженою наказом Мінрегіону у грудні 2024 року) [41]. Ці норми є обов'язковими як при проектуванні й новому будівництві, так і при реконструкції, реставрації та капітальному ремонті громадських будівель, споруд і прилеглих публічних просторів. У державних будівельних нормах України, попри назву «інклюзивність будівель і споруд», фактично закріплено саме вимоги до доступності: доступність місць цільового відвідування, безперешкодність переміщення, безпека шляхів руху, можливість евакуації тощо. Вони вимагають забезпечення безбар'єрного маршруту, доступності сервісів, тактильної та візуальної навігації, безпеки пересування і «розумного пристосування» існуючих об'єктів до потреб маломобільних груп населення.

Нормативні документи в Україні постійно удосконалюються відповідно до загальної політики всебічного забезпечення інклюзивності просторів. При новому будівництві основні принципи такого універсального дизайну закладаються ще на етапі проектування. Що ж стосується реконструкції, то цей процес є ще набагато важчим, оскільки ми маємо справу з уже сформованим середовищем: вулицями, тротуарами, будівлями, спорудами. Перед архітекторами та дизайнерами постає складне питання пристосування та перебудови такого середовища у дружній для людини простір, створення максимально рівноправних умов для його використання людьми з різними можливостями та потребами.

Основні вимоги таких стандартів стосуються: затвердження офіційного напрямку орієнтації на універсальний дизайн (підпорядкування цій стратегії всіх процесів і управління); безперервності «ланцюгів доступності» (доступні маршрути і покриття протягом всіх можливих шляхів пересування); врахування інтересів людей із маломобільністю, порушеннями зору/слуху, когнітивними особливостями; універсальні простори для відпочинку (в тому числі дитячі площадки, спортивні та рекреаційні зони); системної навігації: (зрозумілі піктограми, тактильні схеми/таблички в ключових точках; цифрова інформація — доступна за принципами «plain language»); питань гігієни (громадські санвузли, прибирання); освітлення, акустики, мікроклімату; безпечності шляхів евакуації для всіх користувачів (візуальні/акустичні оповіщення, безпечні місця очікування евакуації, рішення для людей, які не можуть користуватися сходами).

Нормуються планування та облаштування архітектурно-планувальних рішень для забезпечення

мінімального стандарту доступності. В тому числі обумовлюються: технічні характеристики елементів безбар'єрності (пандуси, підйомники, ширини проходів, обладнання для людей з порушеннями зору тощо); візуальні та тактильні засоби інформації (шрифт Брайля, піктограми, тактильні покажчики); обладнання громадських приміщень та громадського транспорту з урахуванням потреб маломобільних груп (зручні сидіння, туалети, доступність громадського транспорту для людей з обмеженими можливостями).

Функціональні вимоги до доступності та зручності всього середовища, включно з відкритими міськими просторами – визначаються європейським стандартом EN 17210:2021 [46], який базується на принципах універсального дизайну (Design for All), спрямований на забезпечення рівних і безпечних умов використання середовища для широкого кола користувачів, включно з особами з інвалідністю. Цей стандарт охоплює дизайн, будівництво, реконструкцію та утримання будівель і міських просторів, включно з пішохідними зонами та урбаністичними територіями. Розробка цього стандарту відбулася за участі багатьох європейських організацій, серед яких Європейський форум інвалідності (EDF) і Європейська комісія. EN 17210:2021 діє з 2021 року і є ключовим документом у сфері безбар'єрної архітектури в ЄС.

Детальні вимоги до елементів забудови: маршрутів, входів, пандусів, елементів керування, евакуації – визначає ISO 21542:2021 [47] — міжнародний стандарт, який охоплює проектування, будівництво, управління та утримання будівель, щоб забезпечити рівний доступ і можливість їх використання для всіх категорій користувачів, включно з особами з інвалідністю. Стандарт включає аспекти доступу до будівель, внутрішньої циркуляції, евакуації та обладнання будівель, а також характеристик зовнішнього середовища, що стосуються доступу до будівлі. Обидва стандарти доповнюють один одного, де EN 17210:2021 [46] – визначає основні напрямки розвитку, задає функціональні вимоги для всього побудованого середовища, включно з громадськими просторами, а ISO 21542:2021 [47] – є більш докладним технічним документом, що деталізує технічні аспекти будівництва.

При будівництві та реконструкції громадських просторів на території України застосовується ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» (чинний; опубліковані зміни №2 від 2024 р.) [40], який містить конкретні геометричні параметри (ширини, висоти, зони розвороту тощо). ДБН В.2.2-40:2018 встановлює комплексні вимоги як до фізичної доступності об'єктів, так і до інформаційного та освітнього середовища, забезпечуючи універсальний дизайн і рівні права користувачів на комфортне здійснення діяльності у житлових і громадських будівлях та спорудах. Основні параметри доступності за ДБН В.2.2-40:2018 включають: безбар'єрність для маломобільних груп населення (осіб з інвалідністю, літніх людей, вагітних, людей з дитячими візочками); вимоги до входів у будівлі: пандуси з нормативними кутами нахилу, поручні, ширина дверей; прохідні маршрути та коридори із шириною, що забезпечує вільний рух, включно з користувачами крісел колісних; технічні засоби інформації: тактильні покажчики, шрифт Брайля, звукові і візуальні системи оповіщення; забезпечення можливості евакуації маломобільних груп у разі надзвичайних ситуацій; організація внутрішніх приміщень із

урахуванням просторових нормативів (розміри санвузлів, туалетів з пристосуваннями для осіб з інвалідністю); контрастність, освітлення й колірні рішення для зручності орієнтації; універсальний дизайн, що враховує індивідуальні потреби різних користувачів. Ці параметри спрямовані на створення рівних і безпечних умов для усіх користувачів будівель і споруд за принципами інклюзивності та універсального дизайну.

Загалом, українські будівельні норми відповідають міжнародним стандартам щодо інклюзивності та доступності громадських просторів, однак є й певні відмінності та уточнення. ISO 21542 - має міжнародне спрямування і більш широкий технічний спектр рішень, містять більш широкий і деталізований підхід, тоді як українські нормативи орієнтовані на конкретні технічні параметри, відповідно до місцевих особливостей. Наприклад: за ISO 21542:2021: максимальний допустимий нахил пандуса складає 8% (1:12), із необхідністю облаштування горизонтальних площадок після кожного підйому і вимогами до безпеки користувачів. За ДБН В.2.2-40:2018: для зовнішніх пандусів нахил також не повинен перевищувати 8%, але уточнюється максимальна висота підйому до 0,8 м. При більшій висоті необхідні горизонтальні площадки з глибиною не менше 1,5 м або заміна пандуса підйомними пристроями. ДБН В.2.2-40:2018 встановлює мінімальну ширину 1,2 м для одностороннього руху і 1,8 м для двобічного руху пандусами (Рис. 5, 6).

Щодо поверхні пандусів ДБН та ISO 21542 регламентують характеристики поверхні для забезпечення безпеки і комфортності пересування (неслизька, шорстка поверхню з контрастним маркуванням). Вимоги до поручнів та бортиків пандусів мають подібні базові значення щодо висоти, безпеки і тактильності (висота поручнів - 0,9–1,1 м з безпечними поверхнями, висота бортиків - 0,05 м (50 мм), бортики мають бути видимими (контрастними) і мати округлені краї для зменшення травматизму), проте ISO 21542 дає ширші рекомендації щодо контрастності, безперервності поручнів та безпеки кінців, що в комплексі створює більш універсальний та інклюзивний підхід.

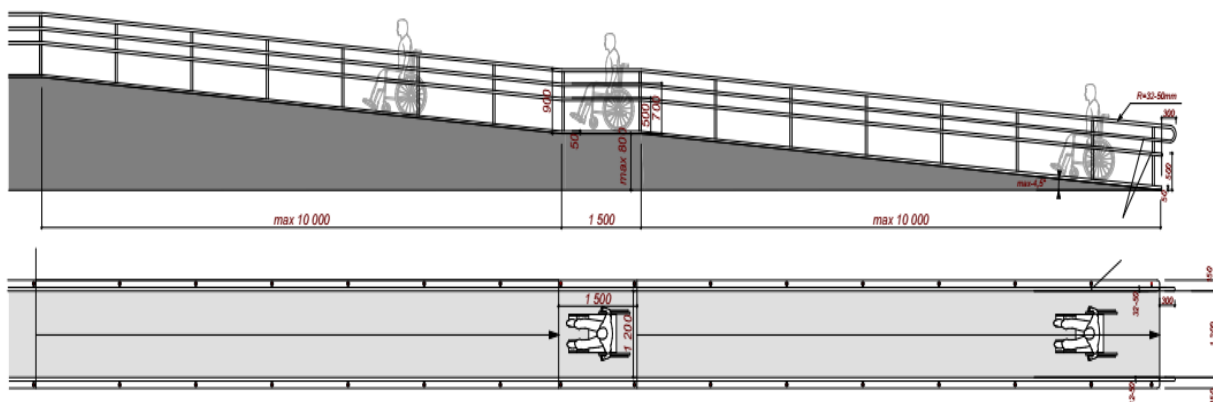

Рис. 5. Вирішення пандусів при русі в одному напрямку. Авторська схема

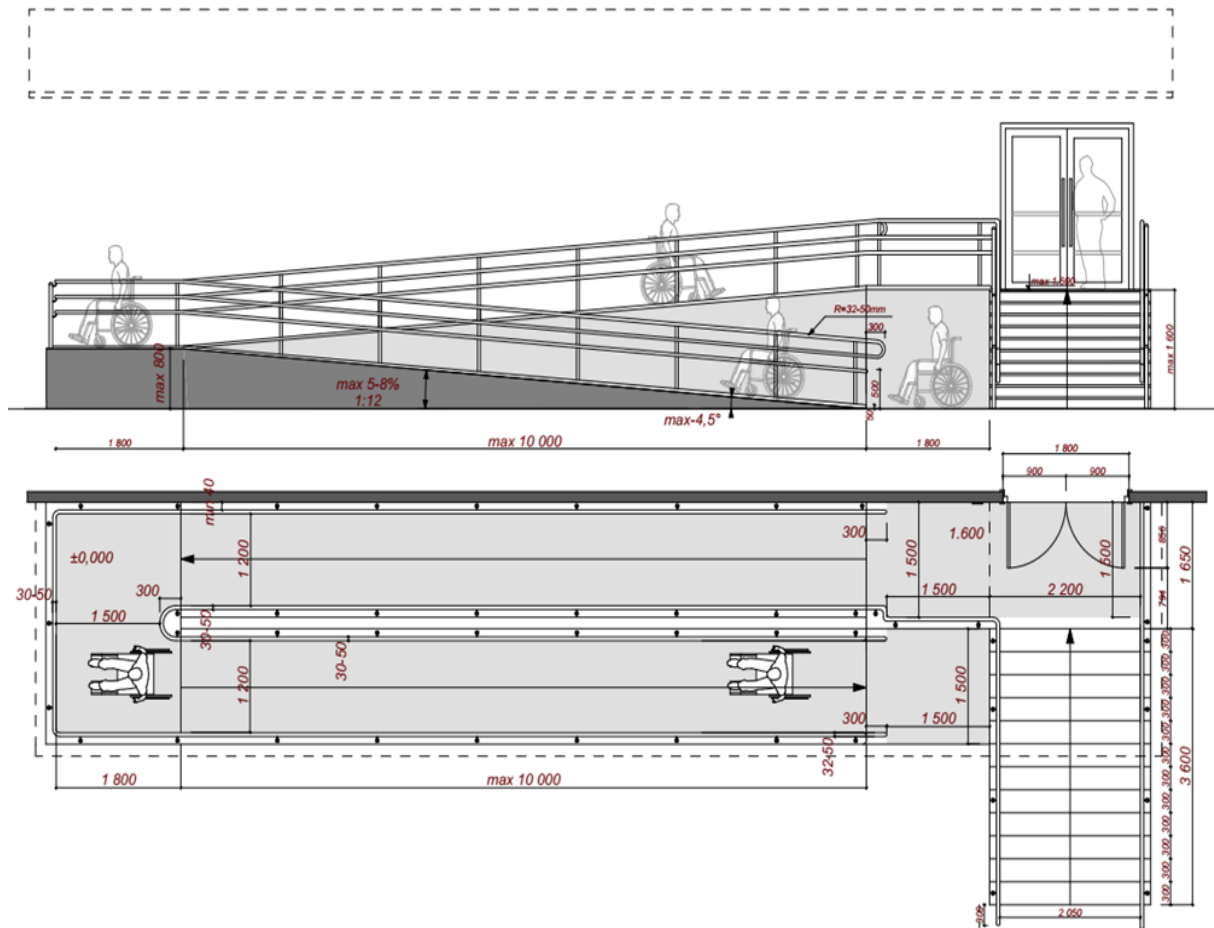

Рис. 6. Вирішення двомаршевих пандусів. Авторська схема

Вимоги до паркувальних місць для маломобільних груп населення (МГН) загалом співпадають у ДБН В.2.2-40:2018 та ISO 21542: передбачають ширину 3,5 м, розміщення поруч із входами у будівлі, обладнання тактильними маркерами й відповідною розміткою. Однак, ISO 21542 детальніше регламентує об'єкти для різних груп користувачів, особливо в контексті безпеки і тактильних маркерів, а Українські норми концентруються на конкретних показниках щодо кількості та розміщення (Рис. 7, Рис. 8).

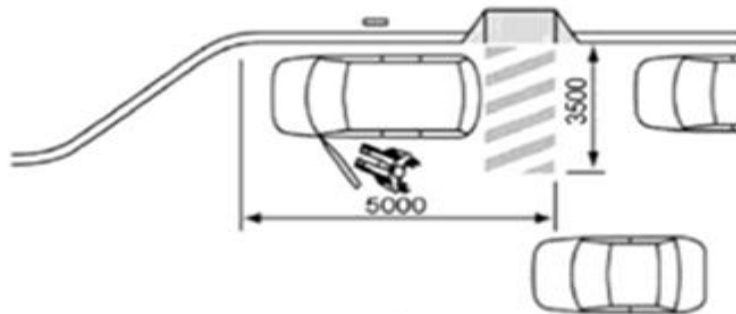

Рис. 7. Паркувальне місце для автомашини людей з інвалідністю. ДБН В.2.2-40:2018 (зі змінами)

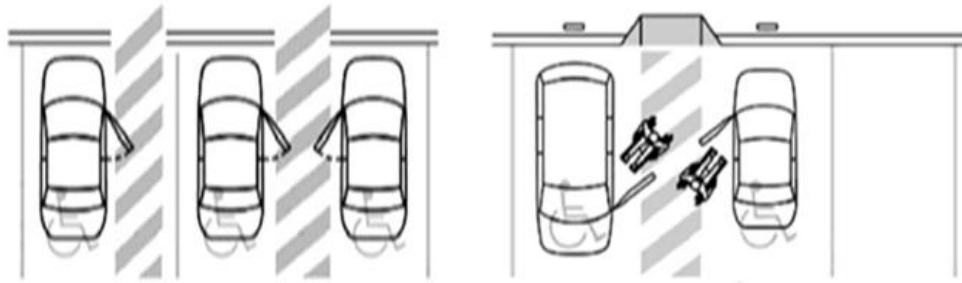

Рис. 8. Організація паркування автомашин для людей з інвалідністю. ДБН В.2.2-40:2018 (зі змінами)

Дещо відрізняються мінімальні розміри місця для інвалідного візка за ДБН В.2.2-40:2018 та ISO 21542. За ДБН: мінімальна ширина місця для інвалідного візка складає 0,9 м, а його мінімальна довжина - 1,5 м. В той же час за ISO 21542 - зона впливу інвалідного візка становить 0,8 м (ширина) і 1,3 м - довжина. Параметри для руху крісел колісних – загалом співпадають: для поворотів передбачені площадки розмірами: 90° — 1,3×1,3 м, 180° — 1,3×1,5 м, 360° — 1,5×1,5 м. (Рис. 9, Рис. 10), хоча ISO 21542 надає ширші рекомендації для різних типів візків і користувачів, а також поєднує ці параметри з технічними умовами універсального дизайну.

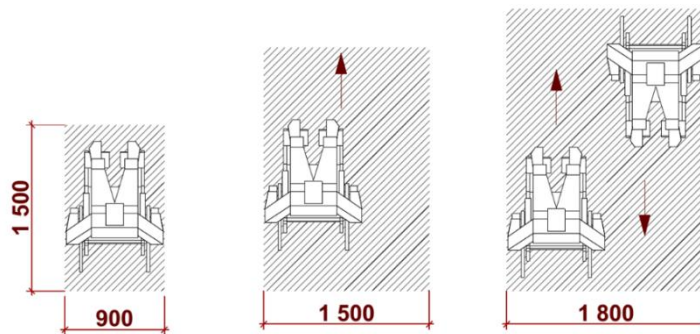

Рис. 9. Габарити крісла колісного для людей з інвалідністю. ДБН В.2.2-40:2018. Авторська схема

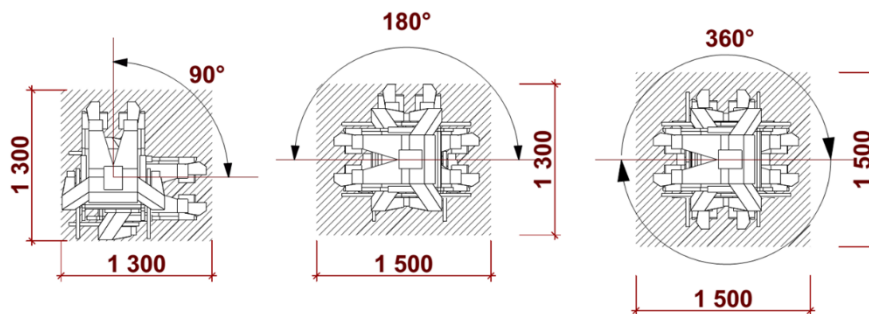

Рис. 10. Зони поворотів та розворотів крісла колісного. ДБН В.2.2-40:2018 . Авторська схема

Обидва стандарти спрямовані на створення максимально доступних, зручних і безпечних санвузлів у громадських просторах з урахуванням принципів універсального дизайну і повної інклюзивності користувачів. Вимоги до громадських санвузлів за ДБН В.2.2-40:2018 та ISO 21542 мають такі основні характеристики: забезпечення безбар'єрного доступу для маломобільних груп населення (МГН), включаючи достатньо широку двері (не менше 90 см) для проходу інвалідного візка; розміри санвузлів мають дозволяти маневрування інвалідного візка всередині приміщення, з мінімальним поворотним радіусом 1,5 м; обладнання санвузлів поручнями з обох сторін для додаткової підтримки, розміщеними на висоті 0,85–0,95 м; установлення сантехнічного обладнання на доступній висоті та зручних у використанні; надання тактильної, візуальної та звукової інформації для осіб з порушеннями зору та слуху; підлога має бути неслизькою і контрастної кольорової гами; врахування потреб людей з різними типами інвалідності, щоб санвузли були максимально універсальними (Рис. 11). ISO 21542 додатково підкреслює важливість ергономіки, легкості використання всіх елементів і можливості самостійного користування санвузлом без сторонньої допомоги, а також рекомендації щодо універсальної сигналізації та маркування санвузлів.

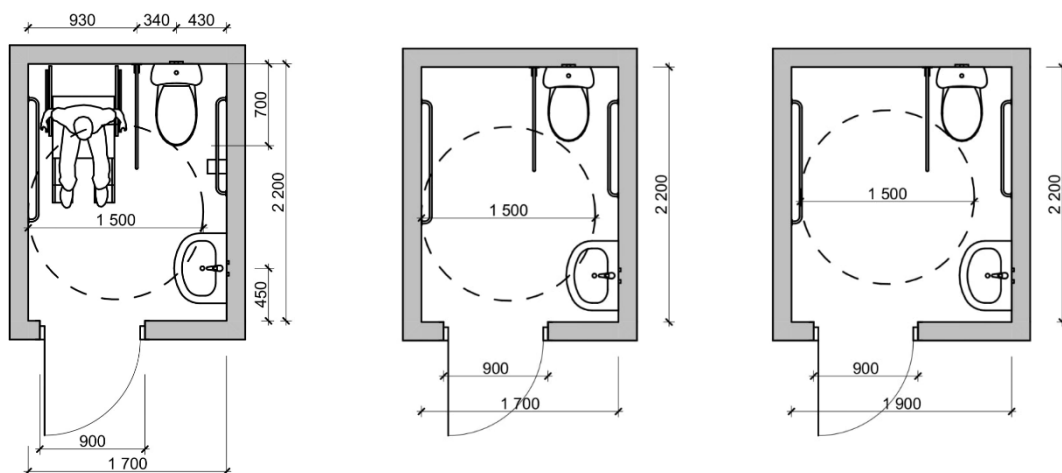

Рис. 11. Універсальні санітарні вузли. ДБН В.2.2-40:2018 Авторська схема

Всі описані вимоги стосуються саме параметрів фізичної доступності. Разом з тим, інклюзивність громадських просторів, згідно з ДБН В.2.2-40:2018 та сучасними міжнародними підходами, розглядається не лише як фізична доступність, а як комплексний підхід, який включає забезпечення рівних прав і можливостей для всіх категорій користувачів, включно з людьми з інвалідністю, літніми людьми, батьками з дітьми тощо. Передбачається також розробка просторової організації, що сприяє соціальній взаємодії і включенню різних соціальних груп, впровадження принципів універсального дизайну, який враховує сенсорні, когнітивні, рухові та комунікативні особливості користувачів. Приділяється увага наданню комфортних умов для орієнтування в просторі, з використанням візуальних, тактильних і звукових засобів інформації, організації безпечних і зручних маршрутів

пересування з урахуванням різних потреб.

Для забезпечення інклюзивності громадського середовища передбачається застосування технологій підтримки, інклюзивної навігації та інформування, мінімізації бар'єрів у доступі до культурних, соціальних, освітніх, комерційних та рекреаційних інфраструктур. ДБН В.2.2-40:2018 конкретно регламентує необхідність уніфікованих норм і вимог, які мають реалізувати ці принципи при проектуванні будівель та і громадських просторів. Загалом, сучасні вимоги акцентують увагу на тому, що інклюзивність — це спосіб зробити громадські простори комфортними, безпечними і привітними для всіх без винятку, виходячи за межі суто фізичних параметрів доступності.

2.2. БАР'ЄРИ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ ДОСТУПНІСТЬ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

Інклюзивність громадських просторів в історичних містах сьогодні розглядається не як «додатковий комфорт», а як базова умова реалізації прав людини. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю підкреслює, що доступність є передумовою незалежного життя та повної участі в суспільстві на рівних правах з іншими. Міжнародні дослідження підкреслюють, що архітектурні бар'єри в історичних середовищах суттєво обмежують участь людей з інвалідністю та іншими групами з пониженим рівнем мобільності у культурному та соціальному житті міст.

Для України ця тема особливо актуальна з огляду на євроінтеграційні процеси, що передбачають імплементацію міжнародних стандартів безбар'єрності, оновлення національних норм, зокрема ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» [41] та впровадження національної стратегії безбар'єрності. В Україні значна частка історичних міст характеризується цінною забудовою та наявністю об'єктів культурної спадщини. Водночас саме в історичних центрах бар'єри виявляються найгостріше: фізичні обмеження старої забудови, складний рельєф, колізії між охороною спадщини та потребою модернізації, фінансові та управлінські обмеження. Це робить тему бар'єрів, що обмежують інклюзивність громадських просторів історичних міст, ключовою для сучасної містобудівної та архітектурної практики.

Інклюзивний громадський простір – це простір, у якому фізичне середовище, інформація, сервіси та соціальні практики організовані так, щоб кожна людина, незалежно від віку, стану здоров'я, мобільності, сенсорних чи когнітивних особливостей, могла безпечно й гідно перебувати, пересуватися, орієнтуватися та брати участь у житті спільноти. Історичні міста мають низку особливостей, які формують їхню цінність, але одночасно нерідко стають проблемою для інклюзивності. Це й нерегулярна планувальна структура, вузькі вулиці, щільна забудова; рельєфні перепади, бруківка, сходи, арки, проїзди; значна кількість пам'яток архітектури, які охороняються. В історичному середовища існують жорсткі обмеження щодо втручання у зовнішній вигляд і конструкції об'єктів спадщини. UNESCO через «Рекомендацію щодо Історичного міського ландшафту» (Historic Urban

Landscape – HUL) наголошує на необхідності балансувати між збереженням автентичності та потребами сталого розвитку і місцевих громад. Саме в цій точці «балансу» і концентруються численні бар'єри.

З метою виявлення основних бар'єрів, що виникають на шляху інклюзивності історичних громадських просторів, було розроблено анкету-опитувальник для різних верств населення українських міст, для адміністрації районного та міського масштабу, окремо для найбільш вразливих категорій відвідувачів (людей з інвалідністю, батьків з маленькими дітьми тощо). (Див.Додаток.1). Проведені опитування та спостереження показали, що існує велика кількість бар'єрів, які суттєво відрізняються. Такі бар'єри умовно можна поділити на такі, що перешкоджають інклюзивності громадських просторів (здебільшого фізичні бар'єри) та такі, що перешкоджають доступності громадських просторів загалом. У даному розділі зосередимося саме на бар'єрах щодо інклюзивності громадських просторів історичних міст.

Фізично-просторові бар'єри - це найвидиміша група бар'єрів, яка безпосередньо пов'язана з можливістю людини фізично потрапити у певні простори, пересуватися там та безперешкодно ними користуватися. До таких бар'єрів можна віднести: вертикальні перепади та сходи без альтернативи (сходи до храмів, ратуш, музеїв, будівель адміністрацій, розташованих у історичних будівлях, крутий рел'єф місцевості (Рис.12, Рис.13)); високі грані бордюрів, пороги в дверних отворах; вузькі проходи, арки, дверні отвори; проблеми з роз'їздом у двосторонніх потоках (історичні габарити не відповідають сучасним вимогам до ширини шляхів руху осіб з порушеннями мобільності та користувачів крісел колісних). (Рис.14). Крім того, до фізичних бар'єрів можна віднести також і нерівні, слизькі, травмонебезпечні покриття (бруківка з великими швами, нерівними блоками, ухилами; гладкі каміні, які стають слизькими під дощем чи снігом; бруківка з великими швами, нерівними блоками, ухилами; відсутність протиковзних заходів у зонах інтенсивного руху) (Рис.14).

Для людей з порушеннями зору суттєвим бар'єром може стати недостатнє тактильне та візуальне структурування простору: відсутність тактильної плитки, візуальних контрастів на сходах, переходах, краях платформ; хаотичне розташування МАФів, літніх майданчиків, паркування, що перетворює тротуар на суцільну «смугу перешкод». Також виникають питання транспортної доступності, зокрема, відсутність безбар'єрного зв'язку між громадськими просторами та зупинками громадського транспорту; низький рівень адаптації самого транспорту (відсутність підйомників, низької підлоги у громадському транспорті, візуальних та звукових оголошень). Сучасні історичні простори часто надають недостатньо адаптовану інформацію для людей з порушеннями зору та слуху: майже повністю відсутні шрифти Брайля на вказівниках, табличках, в музеях та громадських будівлях; рідко використовується сурдопереклад та субтитрування.

Разом з тим, існує низка соціально-культурних бар'єрів, пов'язаних з інклюзивністю громадського простору, яка є менш помітною, але дуже впливовою. Вона пов'язана з певними установками, стереотипами та практиками в суспільстві. Часто пріоритетом стає туристична привабливість,

Рис. 12. Історичне місто Губбіо (Італія). Крутий рел'єф місцевості затруднює пересування маломобільної групи користувачів. Рішенням можуть стати приховані ліфти, розташовані на різних рівнях гористой місцевості. (Лариса Брідня, 2015)

Рис. 13. Історичне місто Матера (Італія). Високі входи до храмів та істричних пам'яток. Рішенням може стати плавне терасування площі перед історичними будівлями, влаштування альтернативних входів із застосуванням падусів та підйомників. (Лариса Брідня, 2019)

комерціалізація простору, автомобілеорієнтованість. Іноді безбар'єрність розглядається як додаткова опція, а не як базова умова якості простору, формально декларується інклюзивність просторів, при цьому до обговорення не залучається громада та самі користувачі, проєктні рішення ухвалюються без консультацій з організаціями осіб з інвалідністю та громадськими ініціативами. Інколи мова може йти про «недоречність» інклюзивних рішень у історичному середовищі (наприклад, побоювання, що пандуси, підйомники або тактильні елементи «зіпсують вигляд» історичної забудови; сприйняття доступності як загрози автентичності, а не як інструменту актуалізації спадщини).

Рис. 14. Історичне місто Одеса (Україна). Перешкоди на шляху пересування: високі бордюри, вузькі тротуари, перешкоди у вигляді дерев, стовпів на шляхах пересування пішоходів, нерівне або слизьке покриття. (Лариса Брідня, 2025)

Певною мірою такі побоювання справді відповідають дійсності: історична відповідальність суспільства за передачу наступним поколінням культурної спадщини минулого вимагає максимального збереження її неушкодженості та автентичності, що часто вступає у конфлікт з необхідністю створення безперешкодного доступу до таких пам'яток всім без винятку верствам населення. Перед архітекторами, дизайнерами, адміністрацією постає складне завдання знаходження таких рішень, які не шкодили б автентичності історичної спадщини, не псували її візуальне сприйняття, але, разом з тим, дозволяли б значно розширити діапазон її використання та забезпечили доступ до неї людям з інвалідністю, батькам з маленькими дітьми, людям похилого віку та іншим вразливим верствам населення.

Економічні фактори часто використовуються як аргумент проти швидкої та комплексної адаптації історичних громадських просторів. Справді, така адаптація просторів передбачає достатньо високу вартість будівельних робіт, необхідність застосування індивідуальних, інженерно складних рішень (встановлення пандусів, підйомників, внутрішніх ліфтів, адаптація входів). Часто виникає необхідність у застосуванні дороговартісних спеціалізованих матеріалів і технологій, що не порушували б автентичності історичних просторів. Обмежені фінансові ресурси місцевих громад і власників будівель обумовлюють певний спротив у застосуванні заходів щодо забезпечення інклюзивності. Для приватних власників історичних будівель (кав'ярні, магазини, готелі) інклюзивність часто здається «витратним тягарем», а не інвестицією в якість простору. Для муніципалітетів пріоритетними часто стають «швидкі» видимі проєкти, а не системні безбар'єрні перетворення. Разом з тим, дослідження показують, що правильне застосування відповідних заходів стає вагомим чинником для розвитку громади, залучення більш широкого кола користувачів, що, в свою чергу, в кінцевому результаті забезпечує також і економічне зростання.

Один з ключових бар'єрів – це сприйняття автентичності та доступності як взаємовиключних цінностей. З точки зору охорони спадщини, будь-яке втручання у фасади, сходи, кам'яну бруківку, історичні входи може розглядатися як загроза історичній цінності. З точки зору прав людини та інклюзивності – відсутність таких втручань позбавляє значну частину населення можливості користуватися цим простором. Підхід Historic Urban Landscape, запропонований UNESCO, пропонує розглядати історичне місто як живий організм, у якому охорона спадщини має поєднуватися зі сталим розвитком та потребами місцевих спільнот. Це відкриває можливість для делікатних, але ефективних інженерних рішень (приховані ліфти, інтегровані пандуси, платформи-підйомники); використання сучасних матеріалів та технологій, які мінімально змінюють візуальне сприйняття; розробки спеціальних рекомендацій та «каталогів рішень» саме для історичних об'єктів. Однак поки ці можливості не перетворені на масову практику, конфлікт залишається важливим бар'єром на шляху до інклюзивного історичного міського середовища.

Сукупність описаних бар'єрів призводить до того, що люди з інвалідністю, літні люди, батьки з дитячими візочками, люди з тимчасовими порушеннями здоров'я фактично виключені з повноцінного користування центральними історичними просторами; культурна спадщина стає закритим ресурсом для значної частини суспільства; посилюється соціальна нерівність та сегрегація: центр міста як ключовий публічний простір виявляється доступним лише для «умовно здорової» частини населення; порушуються міжнародні зобов'язання держави щодо забезпечення доступності, зафіксовані в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та інших документах. Таким чином, бар'єри інклюзивності в історичних громадських просторах – це не тільки технічна чи естетична проблема, а питання прав людини, соціальної справедливості та сучасного розуміння ролі міської спадщини. Подолання бар'єрів потребує комплексного підходу: оновлення нормативної бази з урахуванням історичних середовищ, розвитку інженерних рішень, зміни управлінських практик, залучення спільнот і організацій осіб з інвалідністю до планування, а також усвідомлення інклюзивності як ключової цінності сучасного міста.

2.3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

2.3.1. МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

Універсальний дизайн орієнтується не на середньостатистичну норму та на умовного користувача, а на повний спектр фізичних, сенсорних і когнітивних особливостей людини. Це передбачає інтуїтивність, ергономіку, простоту та гнучкість використання для будь-якої людини, незалежно від вікових, фізичних або когнітивних особливостей. Формального дотримання будівельних норм недостатньо для створення справді безбар'єрного середовища. Стандарти лише окреслюють загальні рамки, але ефективні рішення мають враховувати конкретні потреби користувачів, контекст об'єкта та вимагати гнучкого, осмисленого підходу. осмислений і контекстуальний підхід дозволяє перетворити стандарти на дієві інструменти інклюзії. Важливою складовою опанування універсального дизайну є аналіз і моделювання ситуацій, у яких його принципи переходять із теоретичної площини у просторові й організаційні рішення.

У європейській практиці в історичних містах можна виділити кілька ключових підходів для забезпечення інклюзивного використання: створення безбар'єрних «ключових» маршрутів в історичних центрах; створення «мінімально інвазивного» втручання в історичні пам'ятки (використання рішень, які не руйнують автентичність, але додають доступ); комбінація стаціонарних і тимчасових рішень. Не завжди реалістично зробити все доступним одразу, тому, в першу чергу, плануються основні безбар'єрні маршрути: від вокзалів та зупинок транспорту – до головних площ, музеїв, соборів, парків. Для таких маршрутів забезпечується безперервний пішохідний рівень без високих бордюрів; пониження на переходах, острівці безпеки; мінімальні ухили пандусів, заокруглення порогів; тактильне та візуальне маркування (Рис.15, Рис.16).

Для історичних громадських просторів використовуються рішення, які не руйнують історичну цілісність, але забезпечують інклюзивність доступу: приховані платформи-підйомники у порталах храмів; пандуси, інтегровані в існуючі сходи (з частковим збереженням каменю); прозорі або легкі металеві конструкції, які сприймаються як сучасні додатки, а не як «підробка під історію» (Рис.17).

Окремим прийомом можна вважати реконструкцію покриттів без втрати образу: замість тотальної заміни історичної бруківки – передбачається її перекладання, шліфування, комбінування матеріалів, що дозволяє зберегти візуальну структуру, але створити більш плавні, не надто вібраційні поверхні. У деяких випадках додаються смуги з більш рівного матеріалу для створення доріжок для колясочників.

Історичні міста часто застосовують тимчасові пандуси (дерев'яні, металеві) для сезонних подій, фестивалів, ярмарок, коли потік людей зростає, а капітальні зміни складно погодити. Крім того такі

легкі, «неінвазивні» включення можна передбачати для можливості відвідування історичних пам'яток (Рис.18, Рис.19, Рис.20).

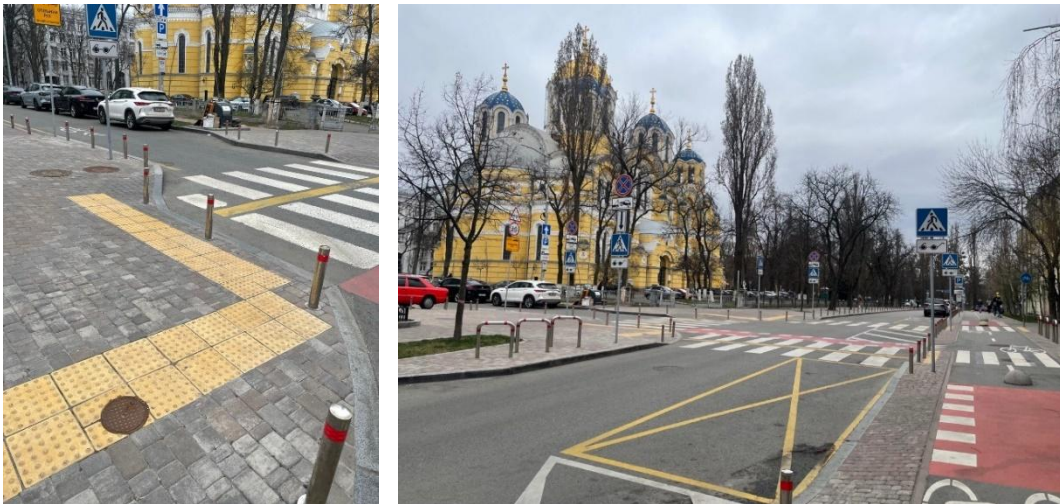

Рис.15. м. Київ (Україна) Безперервний пішохідний рівень без високих бордюрів на шляху до історичної пам'ятки – собору Св. Володимира (Лариса Брідня, 2025)

Рис.16. Рим (Італія). Автовокзал «Тібуртіно». Тактильне та візуальне маркування маршруту (Тетяна Кащенко, 2025)

Рис.17. м. Варшава (Польща). Варшавський університет. Вхідна група до Інституту міжнародного права (Лариса Брідня, 2025)

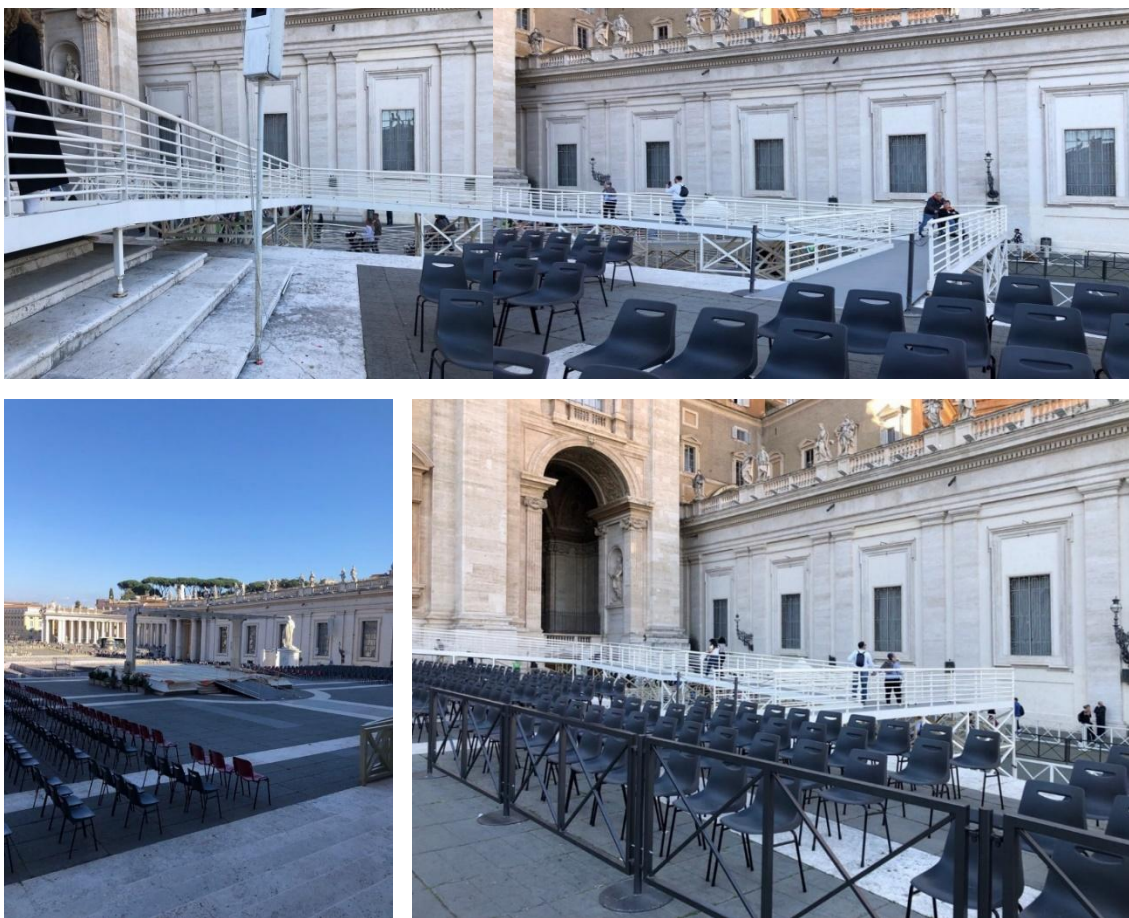

Рис.18. Ватикан. Площа перед Собором Св. Петра (Тетяна Кащенко, 2025)

Рис.19. м. Рим (Італія). Оглядові маршрути серед історичних розкопок (Тетяна Кащенко, 2025)

Рис.20. м. Рим (Італія). Римський Форум. Оглядові маршрути, ліфти, пандуси (Тетяна Кащенко, 2025)

Технічні засоби (ліфти, підйомники, фунікулери) також дозволяють вирішувати питання інклюзивності історичних громадських просторів (Рис.21, 22, 23, 24).

Рис.21. м. Париж (Франція). Громадські ліфти в історичному центрі (Лариса Брідня, 2023)

Рис.22. м. Мілан (Італія). Громадські ліфти в громадських просторах (Лариса Брідня, 2019)

Рис.23. м. Лісабон (Португалія). Історичний громадський ліфт у центрі міста. Ліфт Санта-Жушта (Elevador de Santa Justa) (Фото з відкритих джерел)

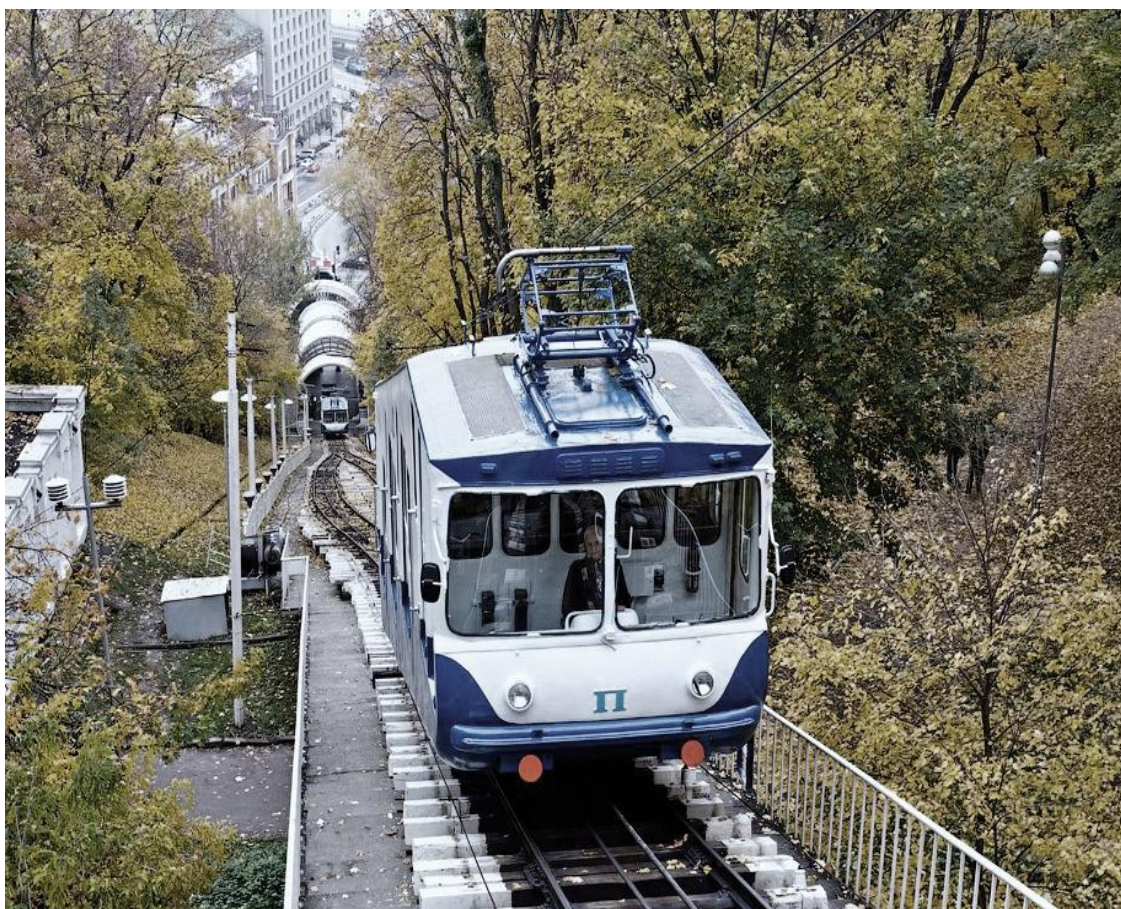

Рис.24. м. Київ (Португалія). Фунікулер, що з'єднує Верхнє місто та Поділ. (Фото з відкритих джерел)

У деяких випадках використовуються не повна універсальність доступу, але рішення, що суттєво полегшують користування громадськими просторами (невисокі, плавні сходи; пандуси, які дозволяють пересування візків за допомогою супроводжуючих осіб (Рис.25) тощо).

Важливою складовою є також забезпечення людей з особливими потребами універсальними громадськими вбиральнями, розташованими в історичних центрах (Рис.26, Рис.27), влаштування інклюзивних дитячих майданчиків (Рис.28).

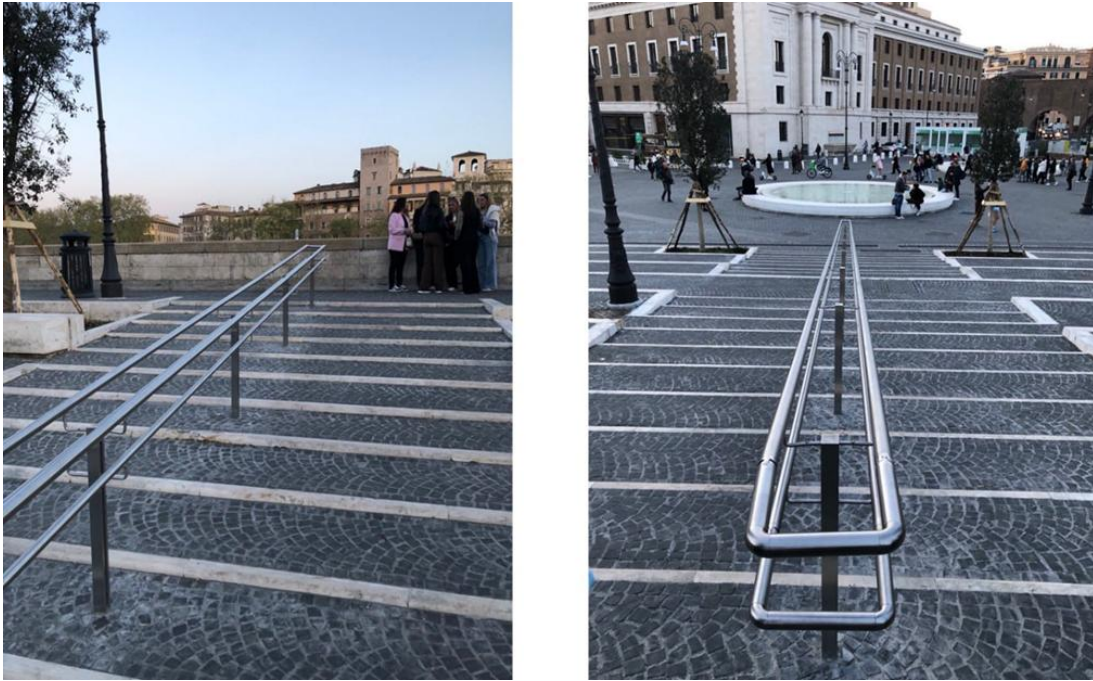

Рис.25. м. Мілан (Італія). Громадські ліфти в громадських просторах (Лариса Брідня, 2025)

Рис.26. м. Київ (Україна). Універсальна громадська вбиральня на Михайлівській площі. (Лариса Брідня, 2025)

Рис.27. м. Париж (Франція). Універсальна громадська вбиральня (Лариса Брідня, 2025)

Рис.28. м. Одеса (Україна). Універсальна дитяча площадка (Лариса Брідня, 2025)

Розглянемо окремі приклади комплексного вирішення питань інклюзивності громадських просторів на прикладі окремих історичних міст та об'єктів.

2.3.2. ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ НА ПРИКЛАДІ М. ЯССИ (РУМУНІЯ)

У сучасних урбаністичних студіях інклюзія посідає центральне місце, адже вона визначає якість взаємодії між людиною та середовищем, у якому вона живе. Місто, як багатофункціональний соціальний організм, не може розвиватися стійко без урахування потреб усіх груп населення, незалежно від їхніх соціальних, етнічних, культурних чи фізичних особливостей. Принцип інклюзії передбачає створення таких умов у громадських просторах, які забезпечують рівний доступ і можливість повноцінної участі у міському житті для кожного мешканця та відвідувача.

Особливого значення інклюзія набуває в історичних містах, адже вони є носіями культурної пам'яті та водночас мають адаптуватися до сучасних викликів. Прикладом такого міста є Ясси – один із найстаріших і найважливіших культурних центрів Румунії, що поєднує багату історико-архітектурну спадщину з інтенсивним розвитком громадських просторів. Сьогодні Ясси розглядаються не лише як університетський та духовний центр, а й як модель міста, що інтегрує різні типи інклюзії у своє середовище.

Метою даного дослідження є розкриття значення інклюзії у громадському просторі історичного міста Ясси з урахуванням її типології та впливу на сучасний міський розвиток. Завданням є визначення теоретичних засад інклюзивного підходу, аналіз його практичного втілення у міському середовищі, а також порівняння із загальноєвропейськими тенденціями.

Важливо зазначити, що інклюзія у міському просторі є складовою європейської урбаністичної політики. Документи Ради Європи та ЮНЕСКО підкреслюють значення культурної різноманітності та доступності як основних чинників сталого розвитку. Зокрема, Європейська хартія міст (1992) визначає громадські простори як ключові осередки соціальної інтеграції, а програма «Creative Cities» ЮНЕСКО наголошує на необхідності залучення культурних ресурсів для створення інклюзивного середовища.

Таким чином, теоретичні основи інклюзії поєднують соціальні, просторові та культурні аспекти, що дозволяє розглядати її як стратегічний принцип для розвитку історичних міст, включно з Яссами.

Інклюзійність громадських просторів Яссів значною мірою була зумовлена релігійною багатоманітністю. У місті збереглося чимало храмів та культових споруд: православні монастирі, католицькі костели, вірменські церкви, синагоги. Кожна з релігійних громад не лише будувала власні святині, а й брала активну участь у формуванні міського простору через освітні, благодійні та культурні інституції.

Це створювало багатшарове середовище, де культурна спадщина різних народів ставала невід'ємною частиною міського життя. У просторі міста релігійні центри виконували роль своєрідних «комунікативних осередків», де мешканці взаємодіяли незалежно від походження. Така традиція

заклала основу для сучасного розуміння інклюзії як принципу співіснування.

Історичні площі, парки та бульвари Яссів мають довгу традицію виконання функцій інклюзивних просторів (Рис. 2.3.15). Площа Унірії (Piața Unirii), наприклад, упродовж століть була місцем проведення ярмарків, святкувань та масових подій. Тут відбувалася взаємодія між різними соціальними групами, що підкреслювало відкритість міського простору.

Сади Копоу (Căminul) – один із найстаріших парків Румунії – з XVIII століття стали символом громадської інклюзії, адже виконували функцію простору для прогулянок, відпочинку та культурних зустрічей. Наявність таких об'єктів показує, що інклюзія у Яссах не є лише сучасною тенденцією, а має глибоке історичне коріння.

Поєднання етнічної різноманітності, релігійної багатоманітності та освітніх ініціатив сприяло формуванню у Яссах традиції толерантності. Громадські простори міста поступово ставали місцями, де не лише реалізовувалися соціальні потреби, але й укорінювалися принципи рівності та взаємоповаги. Саме ця традиція стала важливим підґрунтям для сучасного інклюзивного розвитку міста.

Соціальна інклюзія у громадському просторі передбачає створення умов для рівноправної участі різних соціальних груп у міському житті. Йдеться не лише про фізичну присутність у певних просторах, але й про можливість взаємодії, обміну досвідом, комунікації та культурного збагачення. У сучасних дослідженнях міських просторів соціальна інклюзія розглядається як чинник зменшення соціальної нерівності та формування спільної ідентичності міських мешканців.

Соціальна інклюзія у Яссах активно реалізується через культурні заходи. Щороку в місті проводяться десятки фестивалів, серед яких особливе місце займає *Фестиваль світла (Festivalul Luminii)*, що об'єднує мешканців у символічному акті спільності. Інший важливий захід – *Фестиваль міжнародної літератури та перекладу (FILIT Iași)*, що приваблює учасників з усього світу та створює атмосферу інтелектуального діалогу. Такі події сприяють взаємодії між різними соціальними групами та надають громадським просторам нового змісту. Фестивалі перетворюють площі, парки та вулиці на відкриті простори спільної діяльності, що є характерною ознакою інклюзивного міського середовища.

Культурна та етнічна інклюзія у Яссах має глибоке історичне підґрунтя. Місто протягом століть було відоме як центр, де співіснували численні етнічні та релігійні громади. Румуни, євреї, вірмени, греки та інші спільноти формували неповторний образ міста, вносячи у нього власні культурні практики, традиції та символіку. Завдяки цьому Ясси стали «містом перехрестя», де громадські простори відображали різноманітність і виступали місцем культурної взаємодії.

Культурна спадщина національних меншин активно інтегрована у громадське середовище Яссів. Так, збережені єврейські синагоги, вірменські та грецькі церкви, меморіали та культурні центри не лише мають історичну цінність, а й виступають як простори сучасної інклюзії. Вони є відкритими для відвідувачів, слугують майданчиками для діалогу та нагадують про традицію багатонаціональності.

Прикладом може бути Велика синагога Яссів, яка є найстарішою у Румунії та сьогодні виконує не лише релігійну, а й культурно-просвітницьку функцію. Подібні об'єкти формують «інклюзивну топографію» міста, де культурна пам'ять трансформується у сучасні практики взаємодії.

Просторова та фізична інклюзія у міському середовищі ґрунтується на принципах *універсального дизайну*, що забезпечує доступність міських просторів для всіх груп населення, включаючи людей з інвалідністю, маломобільних осіб, батьків із дітьми та людей похилого віку. Це поняття включає не лише технічні рішення (пандуси, ліфти, тактильні системи), а й комплексний підхід до організації простору, що враховує різні сценарії його використання (Рис. 29, 30, 31).

Для історичних міст, таких як Ясси, просторово-фізична інклюзія має особливе значення, оскільки потрібно поєднати збереження автентичної архітектури з вимогами сучасної доступності.

Рис.29. м. Ясси (Румунія). Міські простори. Плавне вирішення рел'єфу міста. (Марина Омеляненко, 2025)

Центральна частина Яссів, що включає Палац культури, площу Унірії та вулиці історичного кварталу, є прикладом поступової інтеграції безбар'єрних рішень. У місті впроваджено:

- облаштування пандусів та понижених бордюрів на перехрестях;
- встановлення систем тактильної плитки для людей з вадами зору;
- модернізацію пішохідних зон із урахуванням потреб маломобільних груп.

Особливістю Яссів є прагнення зберегти естетичну цінність історичних вулиць, поєднуючи автентичні бруковки та архітектурні елементи з новими доступними інфраструктурними рішеннями.

Важливим аспектом просторової інклюзії є організація мобільності. У Яссах поступово модернізується громадський транспорт: з'являються низькопідлогові автобуси та трамваї, облаштовуються зупинки з навісами та інформаційними табло. Це створює більш зручні умови для користування транспортом людьми з інвалідністю та літніми мешканцями.

Розвиток велосипедної інфраструктури, пішохідних маршрутів і паркінгів також сприяє розширенню можливостей пересування, що є важливим елементом фізичної інклюзії.

У парках та зонах відпочинку Яссів активно впроваджуються принципи доступності. Наприклад, у Садах Копоу модернізовані пішохідні маршрути, що дозволяють безперешкодно пересуватися людям у візках. У ботанічному саду передбачені зручні сходи з поручнями та оглядові майданчики для різних категорій відвідувачів. Таким чином, зелені простори Яссів виконують функцію не лише рекреації, а й соціальної інклюзії, забезпечуючи доступність для всіх вікових і фізичних груп населення.

Попри значний прогрес, питання просторової та фізичної інклюзії у Яссах залишаються актуальними. Серед головних викликів – адаптація вузьких історичних вулиць та будівель, побудованих без урахування потреб людей з обмеженою мобільністю. Водночас місто демонструє прагнення до поступової інтеграції інклюзивних практик у громадські простори, що відповідає європейським тенденціям урбаністики.

Рис.30. м. Ясси (Румунія). Підйомники при сходах на вхідних групах. (Марина Омеляненко, 2025)

Рис.31. м. Ясси (Румунія). Підйомники на спусках у підземні переходи. (Марина Омеляненко, 2025)

Рис.32. м. Ясси (Румунія). Інформаційні таблички. (Марина Омеляненко, 2025)

Освітня інклюзія проявляється у публічних лекціях, виставках, наукових ярмарках, що відбуваються у відкритих просторах міста – на площах, у парках, біля Палацу культури. Такі ініціативи забезпечують доступ до знань для широких верств населення, незалежно від рівня освіти чи соціального статусу. Громадські простори Яссів враховують потреби різних вікових груп. Для молоді створюються спортивні та рекреаційні зони, для людей похилого віку – тихі парки, лавки та зручні пішохідні маршрути. Важливим є мультифункціональний характер просторів, що дозволяє різним поколінням взаємодіяти у спільному середовищі.

Досвід Яссів може стати прикладом для інших історичних міст у Східній Європі, які прагнуть поєднати культурну спадщину з вимогами сучасної інклюзії. Особливо перспективними є напрями розвитку безбар'єрних просторів та креативних інноваційних зон.

Інклюзія у громадських просторах історичного міста Ясси є багатограним процесом, що охоплює соціальний, культурний, просторово-фізичний, освітній та гендерно-віковий виміри. Місто демонструє успішні приклади інтеграції різних груп населення у спільний простір:

- площі та парки виконують роль соціальних інтеграторів;
- культурні та етнічні символи формують середовище толерантності;
- інфраструктурні рішення забезпечують доступність для всіх;
- університетське середовище та креативні хаби сприяють інноваційній інклюзії;
- увага до потреб різних поколінь та гендерних груп підсилює соціальну згуртованість.

Таким чином, Ясси можна розглядати як приклад історичного міста, що гармонійно поєднує спадщину та сучасність, створюючи інклюзивне середовище для всіх мешканців і гостей. Це доводить, що інклюзія є ключовим чинником збереження життєздатності та привабливості історичних міських просторів у XXI столітті.

2.3.3. ПРАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ-ВОЛОНТЕРІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ М.КИЄВА (УКРАЇНА)

Наведений нижче приклад — це навчальний проєкт, який проводився серед зацікавлених студентів-волонтерів, що намагалися дослідити доступність закладів обслуговування (банківських відділень) для людей з особливими потребами. Експеримент базувався на аудиті просторового середовища одного з банківських відділень «Укргазбанку» у місті Києві. Було визначено бар'єри та розроблено практичні рекомендації, що охоплюють фізичну доступність з-зовні, інформаційне середовище, сервіси та цифрову взаємодію. На момент обстеження вхідна група відділення Укргазбанку не відповідала критеріям безбар'єрності згідно з ДБН В.2.2-40:2018. Доступ до приміщення здійснювався виключно через сходовий підйом — без облаштованого пандусу як основного засобу доступу. Єдиною альтернативою виступав вертикальний підйомник, технічне рішення якого не забезпечувало ні безпечної експлуатації, ні можливості самостійного використання особами з порушеннями опорно-рухового апарату. (Рис.33). Конструкція підйомника виявилась потенційно травмонебезпечною: рухомі елементи огороження піднімалися вертикально і могли створювати зону затиску для руки. Керування не мало тактильного або контрастного маркування, відсутні були попереджувальні візуальні сигнали.

Маршрут до входу не містив тактильних орієнтирів або спрямовувальних смуг, сходи не були позначені контрастно, поручні не відповідали нормативним вимогам: були занадто короткими, без горизонтального подовження і дублювання на нижньому рівні. Вхідні двері мають складну для

використання фурнітуру, не автоматизовані та не допускають зручного відкривання з позиції сидячи. Таким чином, вхідна зона не забезпечувала умов для самостійного та безпечного доступу і потребувала комплексного перепроєктування згідно з принципами універсального дизайну.

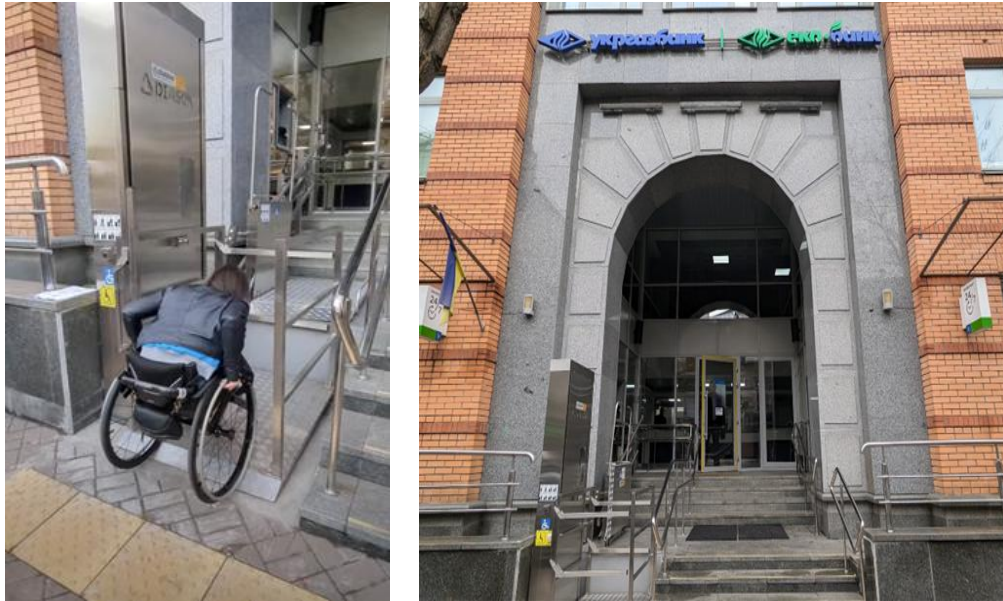

Рис.33. м. Київ (Україна). Будівля «Укргазбанку». Вхідна група. (Михайло Кінайлук, 2024)

Група волонтерів розробила план модернізації вхідної групи відділення «Укргазбанку», а також окремих приміщень всередині. Запропонована модель модернізації передбачала цілісне вдосконалення доступності на рівні просторової організації, сервісної взаємодії, інформаційного середовища, предметного наповнення та цифрової інфраструктури. Підхід базувався на принципах універсального дизайну, акцент був не лише на дотриманні нормативів, а й на функціональній ефективності.

Передбачалось перепроєктування вхідної групи з облаштуванням пандуса згідно з ДБН В.2.2-40:2018: зі зниженим ухилом, проміжними горизонтальними майданчиками, подвійними поручнями (у тому числі на нижньому рівні), контрастна візуалізація та тактильне маркування початку/кінця маршів. Двері пропонувалося дообладнати автоматичними доводчиками та доступною фурнітурою. (Рис. 34). У межах проєкту передбачено впровадження уніфікованої системи візуальної навігації відповідно до принципів універсального дизайну та положень ДСТУ ISO 21542:2021. Зокрема, навігаційні елементи дублюються в текстовому, графічному та тактильному форматах, адаптовані для користувачів з порушенням зору та когнітивної переробки інформації. Вивіски та таблички з назвами зон передбачають використання шрифтів без зарубок, достатній міжрядковий інтервал, контрастність (мінімум 70%) та дублювання шрифтом Брайля. Розміщення здійснюється на висоті 1200–1400 мм від підлоги, з дотриманням вимог зчитуваності з положення сидячи (Рис. 35).

Інклюзивна практика передбачає не лише адаптацію фізичного середовища, а й трансформацію сервісної взаємодії. У межах проєкту було розроблено модель комунікації, орієнтовану на потреби користувачів з різними типами порушень — сенсорними, когнітивними, моторними або комбінованими.

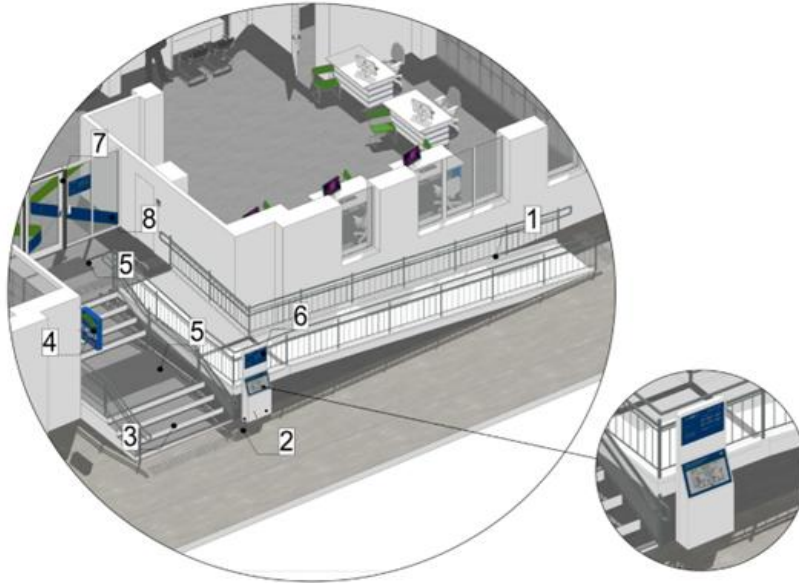

Рис.34. м. Київ (Україна). Будівля «Укргазбанку». Вхідна група. Проєкт адаптації (Авторський колектив волонтерської групи. Учасник: Михайло Кінайлюк, 2024)

1. Пандус замість підйомників. 2. Попереджувальна тактильна смуга. 3. Сходи з підсходінками іншого кольору. 4. Вивіска з логотипом банку. 5. Брудозахисна решітка виконує функцію тактильної смуги. 6. Стела з розкладом роботи та мнемосхемою. 7. Вхідні розпашні двері з функцією автоматичного відчинення. 8. Маркування склопрозорого фасаду.

Рис.34. м. Київ (Україна). Будівля «Укргазбанку». Вхідна група. Проєкт візуальної та навігаційної інформації. (Авторський колектив волонтерської групи. Учасник: Михайло Кінайлюк, 2024)

Акцент зроблено на формуванні толерантного сервісного середовища, що враховує принципи гідності, приватності й автономності. Крім того, персонал отримав від учасників проєкту алгоритми супроводу клієнтів у межах банківського простору, з урахуванням потреб у підтримці, орієнтуванні, невербальній взаємодії або забезпеченні комфортного ритму обслуговування. У фокусі перебував, передусім, перехід від “етикету допомоги” до створення психологічно безпечного сервісного середовища, що враховує потребу клієнта у самостійності, гідності та приватності.

Важливим аспектом доступності банків є можливість користування банкоматами для клієнтів з різними порушеннями — зору, моторики, когнітивного сприйняття та просторової орієнтації. З урахуванням принципів ADA та вимог ДБН, було передбачено зниження висоти екрана до рівня, доступного з крісла колісного, застосування контрастної клавіатури з рельєфними мітками та шрифтом Брайля, впровадження голосового супроводу з можливістю підключення навушників. Також було рекомендовано збільшити таймаут системи, забезпечити достатній простір для маневрування перед пристроєм, облаштувати підхід за допомогою тактильних спрямовувальних смуг. Операційні інструкції було запропоновано дублювати великим шрифтом і зрозумілою мовою з візуальними позначками. Особлива увага приділялася не лише технічній відповідності, а й інтуїтивній зрозумілості інтерфейсу.

Загалом, цінність даного проєкту полягала не тільки у кінцевому результаті – розробці рекомендацій щодо підвищення доступності громадських послуг для людей з особливими потребами, але й у самому підході до формування зацікавлених груп волонтерів: студентів, викладачів, практикуючих архітекторів, що допомагали б вирішенню питань доступності та інклюзивності громадських просторів. Причому, інклюзивність не розглядалася просто як сума технічних адаптацій, а як системна логіка взаємодії з простором і людиною. Проєктна модель охоплювала всі рівні користувацького досвіду — від фізичного доступу до тактильної навігації, від сервісного контакту до цифрового інтерфейсу. Запропонований підхід може бути адаптований до установ різних типів.

2.3.3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ НА ПРИКЛАДІ ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «СОФІЯ КИЇВСЬКА» У М. КИЄВІ (УКРАЇНА)

Доступність та інклюзивність історичних міських просторів є однією з центральних проблем сучасної архітектурної практики. Складність завдання полягає у тому, що більшість об’єктів культурної спадщини сформувалися у добу, коли не існувало ані технічних, ані соціальних вимог щодо інклюзії. Вузькі портали, крутосходи, високі сходи, відсутність навігації – усе це робить такі простори малодоступними для людей з інвалідністю, батьків із дитячими візочками, осіб похилого віку та багатьох інших відвідувачів [40, 41]. Проте сьогодні інклюзія та безбар’єрність визначені як стратегічний напрям державної політики України, закріплений у Національній стратегії зі створення

безбар'єрного простору до 2030 року [3], а також у чинних державних будівельних нормах [42]. Для архітекторів це означає, що робота з історичною спадщиною не може обмежуватися лише охороною автентичного архітектурного середовища, а має включати розробку інноваційних рішень для забезпечення рівних можливостей для усіх відвідувачів [43].

Національний заповідник «Софія Київська» виступає унікальною лабораторією пошуку балансу між автентичністю та безбар'єрністю. Це один з найцінніших об'єктів культурної спадщини України, що має виняткове історико-архітектурне та культурне значення. До його складу входить ансамбль споруд Софії Київської з прилеглою територією, на якій розташовані пам'ятки архітектури різних епох: Софійський собор, Трапезна церква, Дзвіниця, Будинок митрополита, Бурса, Братський корпус, Консисторія та брама Заборовського [44]. Окрім основного комплексу, до заповідника належать також інші визначні пам'ятки архітектури: Золоті ворота, Андріївська церква, Кирилівська церква, а також Судацька фортеця, що нині перебуває на тимчасово окупованій території України [45].

Статус пам'ятки світової спадщини ЮНЕСКО та активна відвідуваність туристами з усього світу роблять завдання інклюзивної адаптації особливо актуальним [44]. Формування території заповідника відбувалося поступово, починаючи з XI століття. Особливої трансформації вона зазнала у XVII–XVIII ст., у добу козацького бароко, коли здійснено масштабну перебудову та розширення монастирського ансамблю. Історична багатшаровість формування ансамблю зумовила складність його сучасної просторової організації та створила низку викликів для забезпечення доступності.

У сучасних умовах територія зберігає низку архітектурних бар'єрів: нерівні покриття, перепади рельєфу, відсутність повноцінної інфраструктури необхідної для відвідувачів з особливими потребами. Водночас для Софії Київської доступність – це не лише фізична зручність, а й символічний аспект: простір, відкритий для всіх громадян незалежно від їхніх можливостей [40, 44].

Національний заповідник «Софія Київська» приділяє значну увагу соціальній інклюзії, створюючи умови для рівного доступу до культурних і освітніх програм для всіх категорій відвідувачів. На його території регулярно проводяться культурні події за участі міжнародних організацій, що сприяють розвитку толерантності, обміну досвідом та інтеграції різних спільнот у культурне життя [44]. Завдяки таким ініціативам заповідник формує середовище, яке чутливо реагує на потреби відвідувачів, забезпечуючи їхню активну участь у культурних процесах. Такий підхід відповідає сучасним європейським стандартам у сфері збереження культурної спадщини та сприяє формуванню соціально відповідальної інклюзивної культурної спільноти [44].

Вже існуючий головний вхід – Дзвіниця – доступний для всіх відвідувачів, а вхід зі сторони Південної проїзної вежі призначений для людей з обмеженими можливостями, які прибувають на автотранспорті [43]. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити фізичний доступ до території, а й формує атмосферу відкритості та рівності.

Важливим реалізованим проектом стала реконструкція туалету громадського з урахуванням потреб

маломобільних груп населення. Створено спеціально обладнане приміщення «Кімнату батьків та дітей», що стало необхідним нововведенням для сімей із немовлятами. Облаштовано кабінку для маломобільних груп населення. Виготовлено та встановлено інформаційні таблички з використанням принципів універсального дизайну, здійснено благоустрій території між громадською вбиральною, Трапезною та Дзвіницею із врахуванням норм щодо доступності. Встановлено сучасне освітлення, зручні лави для відпочинку. Усе це формує умови для більш комфортного перебування відвідувачів, створюючи приклади «малих рішень», які не руйнують історичне середовище, але помітно змінюють сприйняття простору (Рис.35).

Рис.35. м. Київ (Україна). Реконструкція громадського туалету громадського з урахуванням потреб маломобільних груп населення на території національного заповідника «Софія київська» (Оксана Ковальська, 2025)

Разом із тим, реалізовані заходи є лише першим етапом. Наразі інститутом «УкрНДІпроектреставрація» розроблено комплексний проєкт інклюзивної трансформації території, який покликаний забезпечити системне вирішення проблем інформаційної доступності та сприяти більш повному залученню всіх категорій відвідувачів до культурного життя Національного заповідника «Софія Київська». Одним із ключових напрямів проєкту є облаштування тактильних смуг для людей із порушеннями зору. Вони мають з'єднати зупинки громадського транспорту на Софійській площі з головним входом до комплексу, забезпечуючи безпечний підхід та можливість зручного пересування територією [44] (Рис.36).

При реставрації пам'яток архітектури, таких як музеї, не завжди можливо забезпечити повний фізичний доступ до всіх приміщень. Тому застосовується принцип «розумного пристосування», коли спеціальні приміщення облаштовуються для відвідувачів з обмеженими можливостями – наприклад, оглядові зали, кафе, рекреаційні кімнати, вбиральні. Також музей може надавати можливість ознайомитися з експонатами онлайн або через віртуальні тури [40; 44].

Рис.36. м. Київ (Україна). Схема влаштування тактильних смуг для людей із порушеннями зору на території НЗ «Софія Київська» та Софійської площі. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025)

Наприклад, під час реставрації будівлі Консисторії на території НЗ «Софія Київська» було вирішено забезпечити доступ маломобільних груп лише до приміщень цокольного поверху, де розташовані спеціальні кімнати для роботи з людьми з інвалідністю, кафе та санвузол. Для цього у холі встановлено підйомник ножничного типу, вхід з вул. Володимирської адаптовано для всіх груп відвідувачів, облаштовано нормативний пандус і тамбур, краї сходинок виділено контрастними кольорами, а тактильні смуги допомагають людям з порушеннями зору орієнтуватися і безпечно пересуватися.

У Будинку митрополита передбачається організувати вхід для людей з інвалідністю з тилового боку будівлі; доступ до нього буде забезпечено пандусом, що поєднується з внутрішніми шляхами руху та веде до основних експозиційних приміщень. У випадку Софійського собору передбачено безперешкодний доступ для відвідувачів на кріслах колісних — організований вхід, що дозволяє потрапити в первинні простори собору без потреби у додаткових допоміжних засобах (Рис.37). Для Трапезної також передбачається організувати вхідну групу з пандусом, що гарантує можливість самостійного входу й евакуації для всіх категорій відвідувачів. У Хлібні заплановано пониження рівня вхідної групи з метою усунення порогів і створення безперешкодного переходу з зовнішнього простору у внутрішній (Рис.38).

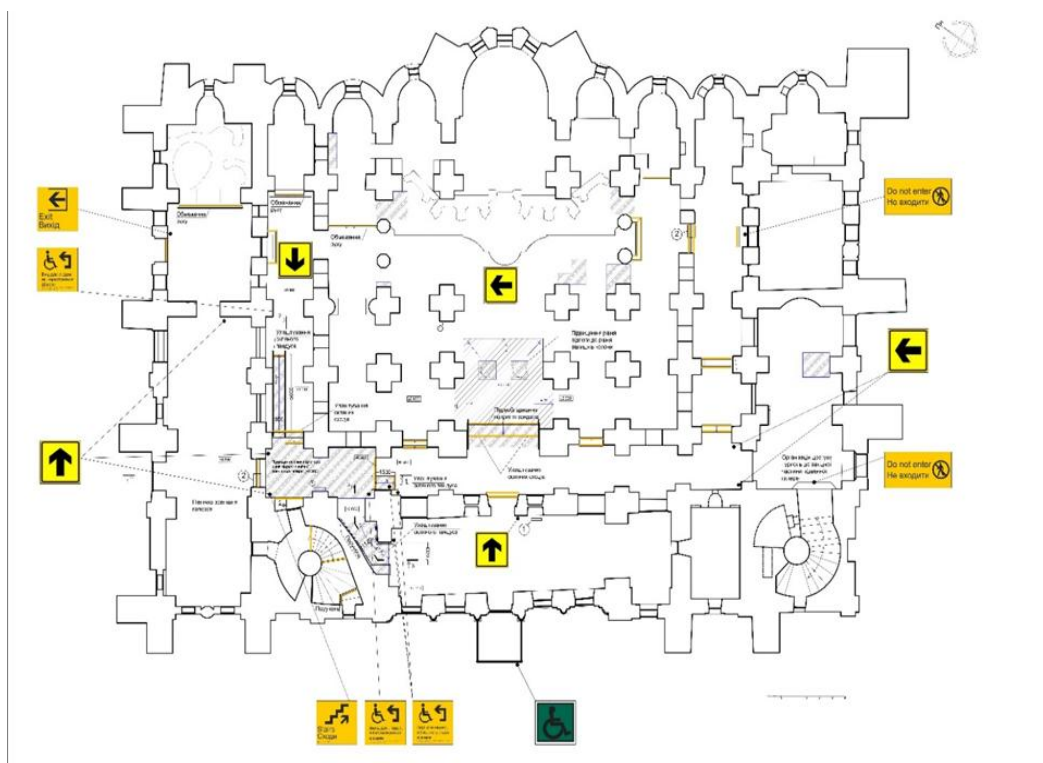

Рис.37. м. Київ (Україна). Схема інклюзивних рішень: Софійський собор. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025)

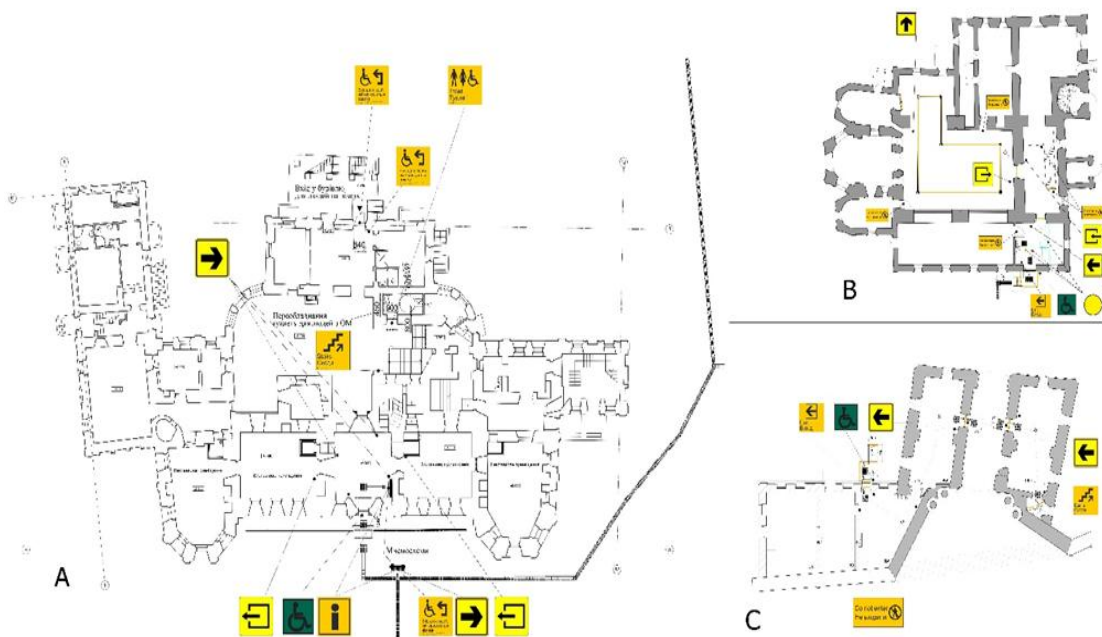

Рис.38. м. Київ (Україна). Схема інклюзивних рішень: а – Будинок митрополита, в – Трапезна церква, с – брама Заборовського. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025)

Всюди на підходах до будівель і вздовж основних маршрутів передбачено рівне, тверде покриття з мінімальною товщиною швів для комфортного руху крісел колісних та дитячих візочків, місця перехресть і перепадів позначені контрастними краями та тактильними індикаторами. При вході у кожену будівлю та на ключових перехрестях території встановлюватимуться мнемосхеми та інформаційні таблички (з об'ємними позначками і шрифтом Брайля там, де це доцільно), які орієнтуватимуть відвідувачів щодо маршруту, доступних сервісів та місць відпочинку; ці інформаційні носії спроектовано відповідно до принципів універсального дизайну та зрозумілої навігації.

Усі описані рішення проектується і реалізуються за принципом мінімального втручання в автентичну структуру пам'яток: пандуси й рампи інтегруються таким чином, щоб не спотворювати вигляд фасадів і площ, а технічні елементи (підйомні платформи, поручні, тактильні смуги, таблички) — бути максимально демонтовуваними або виконаними у нейтральних матеріалах. Реалізація підходів до кожної будівлі супроводжується маркуванням маршрутів і встановленням мнемосхем, що забезпечить зрозумілу та безпечну навігацію для людей з порушенням зору, а також для супроводу осіб із іншими потребами [45] (Рис.39).

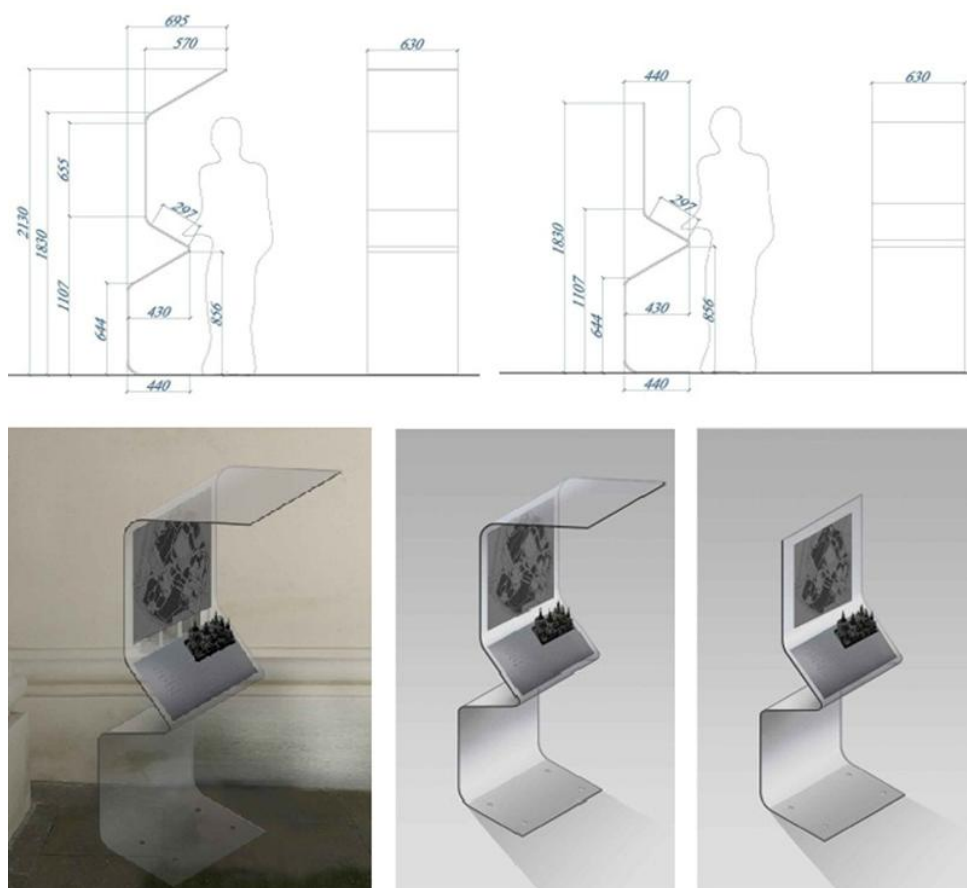

Рис.39. м. Київ (Україна). Варіанти рішень мнемосхем на території НЗ «Софія Київська». (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025)

Методологічно важливо відзначити, що рішення, запропоновані «Укрпроектреставрацією», відповідають європейським практикам інтеграції доступності в охоронюваних історичних середовищах. Тут застосовується принцип «мінімального втручання»: усі конструкції (пандуси, підйомники, навігаційні елементи) є мобільними або легко демонтовуваними, що дозволяє зберегти автентичність пам'ятки. Водночас використання сучасних технологій (цифрові аудіогіди, інтерактивні системи навігації) знижує потребу у фізичному втручанні. Таким чином, створюється баланс між охороною спадщини та забезпеченням прав людини на доступ до культурних цінностей [44].

У межах заповідника до комплексу входять й інші пам'ятки, які потребують адаптації. *Андріївська церква*, що входить до складу Національного заповідника «Софія Київська», є унікальною пам'яткою барокової архітектури та прикладом простору з особливо складним рельєфом. Круті підйоми

Андріївського узвозу створюють серйозні перешкоди для людей із порушеннями мобільності, ускладнюючи доступ до церкви [45] (Рис.40).

Проект адаптації передбачає низку рішень для забезпечення безпечного підходу та входу до будівлі. Планується встановлення двох підйомників на паперті: похилого та вертикального, що дозволить відвідувачам на кріслах колісних долати перепади висот і потрапляти на оглядовий майданчик. Для зручності входів облаштують два пандуси: один вестиме до входу у церкву, інший — до допоміжних приміщень [45]. Паперть вже має рівну та міцну поверхню з протиковзними властивостями, без пошкоджень та дефектів, що забезпечує безпечне пересування для всіх категорій відвідувачів, у тому числі осіб із порушеннями опорно-рухового апарату та батьків із дитячими візочками. Запропонований комплекс заходів відповідає принципам універсального дизайну, поєднуючи технічні засоби (підйомники, пандуси) з ергономічним середовищем, що сприятиме включенню церкви до безбар'єрного культурного простору історичного центру Києва [45].

Кирилівська церква у Києві, розташована на території Кирилівського монастиря, є однією з найдавніших пам'яток архітектури доби Київської Русі. Територія навколо храму спеціально підготовлена для потреб усіх відвідувачів, зокрема людей з інвалідністю [46]. Покриття доріжок і пандусів має тверду, рівну основу та протиковзну фактуру, без дефектів і тріщин, що забезпечує комфортне та безпечне пересування. Для мощення використано матеріали, які не розсипаються та не створюють додаткових бар'єрів, що повністю відповідає принципам формування безбар'єрного простору. Наявність зручного під'їзду для автотранспорту робить територію доступною і для відвідувачів із зниженою мобільністю (Рис.41).

Проектом передбачено облаштування пандуса у бічному вході храму, що дозволить користувачам на кріслах колісних безперешкодно потрапляти всередину. Це продовжить практику інклюзивних екскурсій, яка вже реалізується у вигляді програм для людей з інвалідністю та військових із ПТСР. Завдяки поєднанню культурної та архітектурної цінності з практичними рішеннями для відвідувачів, Кирилівська церква є важливим елементом сучасного безбар'єрного культурного простору Києва [46].

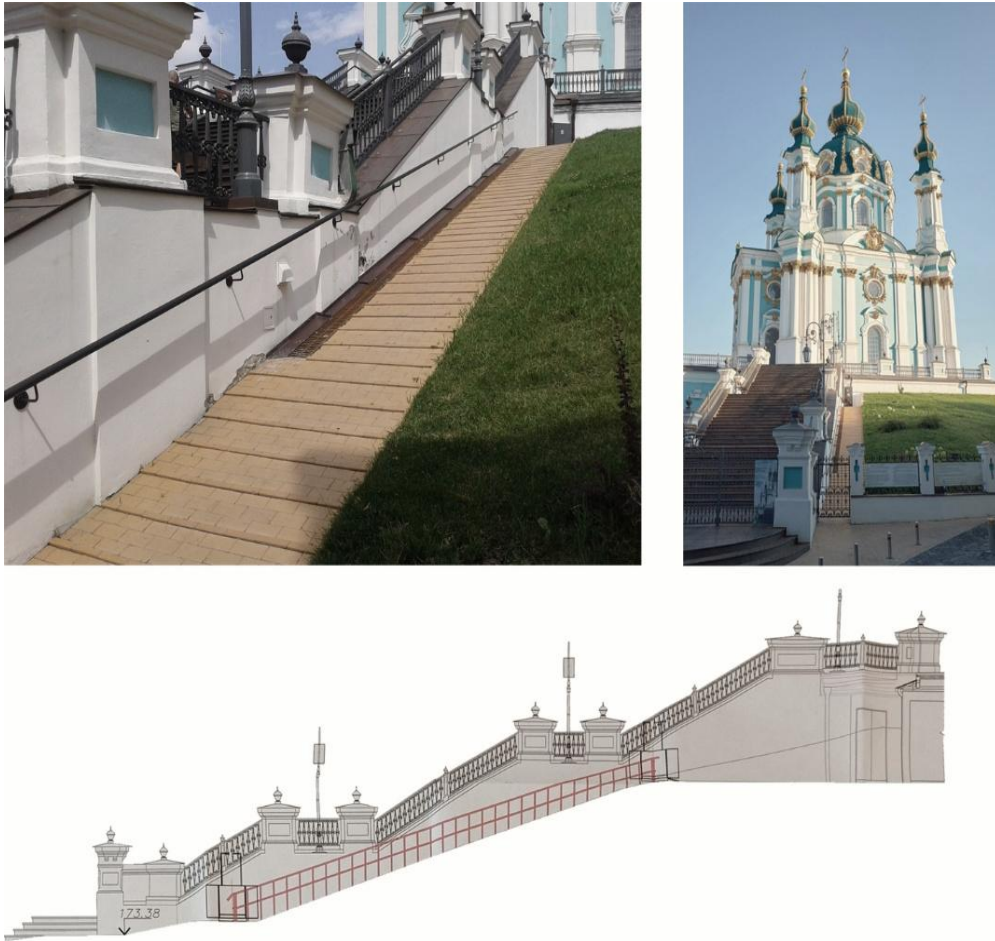

Рис.40. м. Київ (Україна). Схема влаштування підйомників на паперть Андріївської церкви. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025)

Золоті ворота також інтегровані у міський інклюзивний маршрут і слугують прикладом поєднання автентичності з новими стандартами доступності. Навколишня територія має рівні тротуари та пішохідні доріжки з міцним покриттям, яке не ковзає й не має пошкоджень, що забезпечує безпечний рух для різних категорій відвідувачів [46]. Для мощення застосовано матеріали, які не створюють додаткових труднощів для пересування на візках чи з дитячими колясками. Це дозволяє формувати комфортне середовище, яке відповідає сучасним вимогам безбар'єрного простору. Крім того, завдяки включенню Золотих воріт у мережу туристичних маршрутів історичного центру Києва, цей об'єкт стає прикладом інклюзивного туризму, що забезпечує рівні можливості для всіх відвідувачів і водночас сприяє збереженню та популяризації історичної спадщини [46].

Дотримання цих принципів дозволяє не лише виконати вимоги ДБН і положення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року, але й виробити нову культуру ставлення до спадщини як до простору, відкритого для всіх [40; 46].

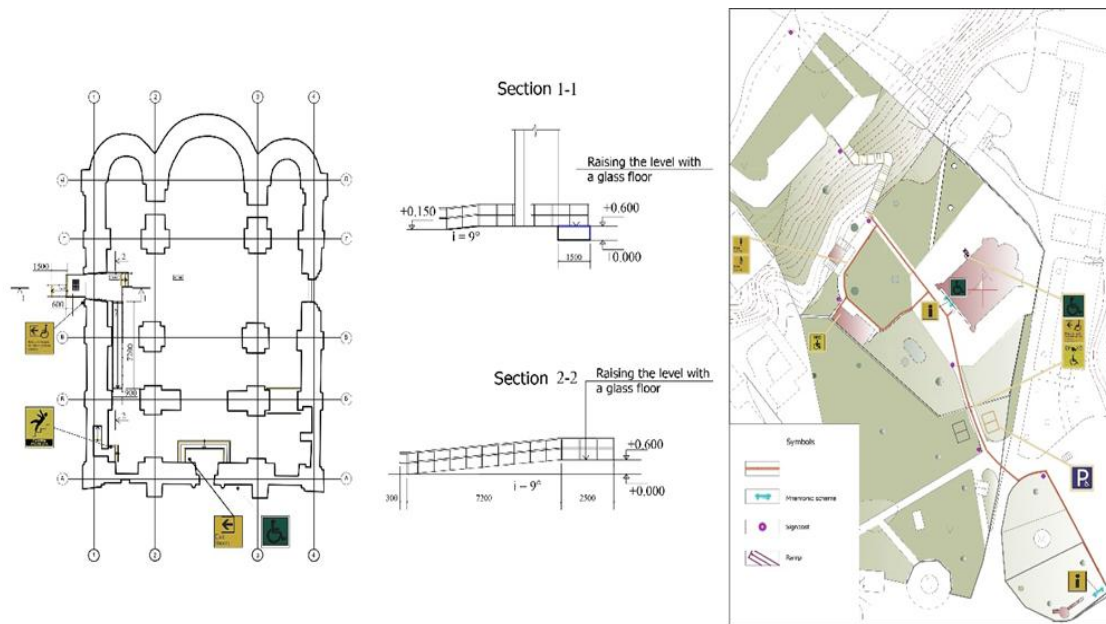

Рис.41. м. Київ (Україна). Схема інклюзивних рішень в Кирилівській церкві. Схема влаштування тактильних смуг для людей із порушеннями зору на території Кирилівської церкви. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025)

Таким чином, територія Софії Київської та пов'язані з нею об'єкти (Андріївська церква, Кирилівська церква, Золоті ворота) стають прикладом ефективних практик створення безбар'єрних громадських просторів у контексті історичних міст. Їхня трансформація відкриває нові перспективи для розвитку архітектурної освіти: майбутні фахівці отримують можливість вивчати унікальний приклад, де збереження автентики поєднано з принципами інклюзії, а культурна спадщина перетворюється на простір рівних можливостей [46].

3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ.

3.1. СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ІНКЛЮЗИВНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

В останні роки у світовій практиці архітектурної і урбаністичної діяльності намітилося помітне зміщення фокусу із забезпечення «безбар'рності» - тобто технічного забезпечення фізичної доступності громадських просторів до більш широкого поняття – *інклюзивності*. Доступність традиційно пов'язувалася передусім із фізичною можливістю потрапити в простір (за допомогою пандусів, ліфтів, пониження бордюрів, застосування тактильних елементи), то *інклюзивність* виходить далеко за межі суто архітектурних рішень. Йдеться про сприйняття оточенням певних громадян, їх «включенням» (інклюзія) до громадського життя міста через громадські простори чи їх «виштовхуванням» (ексклюзією). Це про відчуття безпечності та комфортності простору для всіх його учасників, про те – чи відчують себе різні групи людей бажаними, помітними, почутими (це стосується не тільки людей з певними фізичними чи розумовими вадами, а й про людей похилого віку, сімей з маленькими дітьми, мігрантів, людей без певного місця проживання тощо). А також про те, чи забезпечується їх участь у формуванні, трансформації та управлінні простором. Інклюзивний публічний простір розглядається як такий, де не лише зняті фізичні бар'єри, але й активно усуваються практики виключення – соціального, економічного, культурного, політичного.

Для України тема інклюзії громадських просторів стоїть особливо гостро, оскільки суттєво збільшується кількість людей з інвалідністю та травмами через війну, зростає соціальне й вікове різноманіття користувачів міських просторів. Державні будівельні норми України задають вимоги до мінімального рівня доступності громадських просторів, але не вичерпують питання інклюзії як цінності сучасної громади та процесів її функціонування.

Інклюзивність громадського простору можна сформулювати як: здатність простору й пов'язаних із ним практик, правил та сервісів забезпечувати повноцінну участь різних груп населення в житті громади – без дискримінації, стигматизації та невиправданих бар'єрів. Фактично, інклюзивність – це комбінація доступності, безпеки, комфорту, репрезентації та можливості участі, а не лише відповідність будівельним стандартам.

Інклюзивний громадський простір дає не тільки можливість користуватися ним, але забезпечує й ще один вимір: забезпечує процес спільного творення простору (co-creation) – коли мешканці, у тому числі вразливі групи, є не просто «користувачами», а й своєрідними «співавторами» простору. При вирішенні проблеми забезпечення інклюзивності простору необхідно відповісти собі на певні запитання: хто має бути включений? (які групи населення реально користуються цим простором); наскільки рівними є можливості цих груп? (чи не витісняється якась з цих груп); чи мають всі вони

можливість брати участь у діалозі, співуправлінні, ухвалювати якісь рішення?

Разом з тим, історичні міста мають свої особливі виклики з інклюзії. Громадські простори історичних міст – це не просто вулиці й площі, а носії багатошарової пам'яті: архітектурної, урбаністичної, соціальної, символічної. Значна частина таких територій входить до переліку об'єктів ЮНЕСКО або національної спадщини, що накладає жорсткі вимоги щодо збереження автентичної тканини міста. При цьому ці ж простори щодня використовуються мешканцями як місця руху, відпочинку, протестів, свят, повсякденної комунікації.

Рекомендація ЮНЕСКО 2011 року щодо «Історичного міського ландшафту» (Historic Urban Landscape – HUL) пропонує дивитися на історичне місто не як на «музей під відкритим небом», а як на динамічний живий організм, де важливо поєднати охорону спадщини з соціальним та економічним розвитком і якістю життя для мешканців. У цьому підході особливу роль відіграють вуличні та площинні простори, житлові квартали, природні елементи та діяльність місцевих спільнот. Це означає, що люди не тільки повинні мати можливість дістатися історичного центру, а також, що різні групи населення мають право бути присутніми, впізнавати себе в цих просторах і впливати на їхнє майбутнє.

В історичних містах питання інклюзії неминуче стикається з проблемою охорони пам'яток та потребою усувати бар'єри – фізичні, інформаційні, соціальні. Жорсткі правила щодо збереження автентичності історичних пам'яток часто ускладнюють впровадження безбар'єрних маршрутів, пандусів, ліфтів, контрастної навігації тощо. Необхідно забезпечити баланс між збереженням історичної цінності пам'яток та інклюзивністю громадських просторів історичних міст, причому, вимога збереження автентичності історичної спадщини – є беззаперечною.

Часто ми можемо стикатися з ситуацією, коли відповідні з погляду норм елементи доступності (масивні пандуси та поручні) візуально та структурно руйнують історичний образ міста чи окремої пам'ятки, викликаючи опір реставраторів чи громади. Або ж навпаки, історична площа чи окрема пам'ятка залишаються незмінними, але люди з інвалідністю, літні люди, батьки з візочками, туристи з когнітивними особливостями не можуть повноцінно ними користуватися. Для забезпечення балансу видається доцільним застосовувати мінімально інвазивні та приховані рішення, гібридні маршрути та додаткові входи, використання сучасних технологій, зокрема, вбудовані ліфти та платформи, цифрові гіді, віртуальні тури та багато іншого.

З точки зору інклюзивності громадських просторів історичні міста не просто мають надати можливість фізично відвідати певну пам'ятку, тобто: дістатися до неї (організувати доступність транспорту та туристичної інфраструктури), увійти, пересуватись усередині чи навколо, та отримати про неї інформацію (таблички, аудіогіді, схеми навігації), а й вирішити ще низку питань пов'язаних саме з «включеністю» всього місцевого населення та туристів до громадського життя міста. Навіть ідеально доступний історичний громадський простір не обов'язково буде інклюзивним, якщо місцеві мешканці почуватимуться «витісненими» туристичною індустрією або ж у ньому не залишиться місця для

пам'яті різних спільнот чи, якщо правила поведінки, ціни, формати подій будуть орієнтовані на вузьку групу заможних туристів чи інших «бажаних» відвідувачів.

Інклюзивність у цьому контексті включає додаткові виміри, пов'язані з соціальною інклюзією мешканців – правом жити, працювати, відпочивати в історичних центрах, а не бути витісненими з них через, туристичну монокультуру, зростання цін та інші аспекти. Крім того, постають питання культурної інклюзії – права різних груп бачити себе у «історії міста»: через окремі експозиції, публічне мистецтво, топоніміку, фестивалі, пам'ятні практики та заходи, а також забезпечення участі місцевих громад у процесах прийняття рішень щодо реставрації, змін у функціональному наповненні просторів, його благоустрою. Необхідно забезпечити можливості для локального малого бізнесу, креативних ініціатив, соціальних проєктів - бути частиною економіки історичного центру, а не лише слугувати інтересам глобальних готельних, ресторанних та туристичних мереж.

Ключові вимоги до інклюзивності громадських просторів історичних міст передбачають спільне планування з врахуванням інтересів мешканців – «з ними», а не «для них». Європейські проєкти, спрямовані на покращення доступу до культурної спадщини демонструють ефективність співтворення рішень разом із місцевими громадами. Це передбачає проведення різного роду воркшопів, спільного тестування нових форматів використання площ і вулиць. Причому, важливо, щоб у таких процесах були представлені вразливі групи – зокрема люди з інвалідністю, літні мешканці, внутрішньо переміщені особи, сім'ї з дітьми, культурні меншини. «Інклюзивний доступ» до культурної спадщини може поліпшувати ставлення мешканців до туризму, якщо вони відчуватимуть користь для себе і свою присутність у цьому процесі. Якщо ж історичний центр перетворюється на виключно туристичну «декорацію», інклюзія порушується. Тому інклюзивна політика передбачає: збереження функцій повсякденного життя в історичному центрі (магазини для місцевих, сервіси, школи, громадські заклади); обмеження надмірної комерціалізації й монокультури (лише ресторани, готелі, хостели, сувеніри); підтримку локального культурного та соціального життя. Історичні простори – це ще й сцена для розвитку місцевої нематеріальної спадщини – через організацію ярмарків, вуличних виступів, релігійних і громадських практик, протестів, пам'ятних акцій; створення умов для легальної, безпечної й видимої присутності різних культурних і соціальних груп міста; підтримку форматів, у яких голос різних груп може бути почутий (від локальних фестивалів до публічних дискусій). Слід уникати «стерилізації» історичних площ та вулиць виключно під комерційні функції.

Принципи універсального дизайну у історичних містах повинні реалізовуватися через мінімально інвазивні конструкції пандусів, підйомників, поручнів, які не руйнують історичну тканину; необхідно детально продумувати безбар'єрні маршрути, що поєднували б автентичні елементи з сучасними вставками; використовувати мультисенсорні й багатомовні системи інтерпретації – використання тактильних макетів, аудіогідів, шрифтів Брайля, простих та зрозумілих текстів та пояснень. Важливо не «звести до норми» всі простори, а створити мережу різних рівнів доступу, де кожен користувач

може вибрати комфортний сценарій – фізичний маршрут, цифрову екскурсію, тактильну модель тощо.

Для історичних міст, багатих пам'ятками історії та культури, інклюзивність громадських просторів стає ключовим інструментом для створення балансу між охороною автентичності пам'яток та потребами сучасних мешканців і гостей. Необхідно створення ситуації, коли спадщина перетворюється з «об'єкта демонстрації» на ресурс спільного життя та розвитку міста. Виходячи з цього, доступність (безбар'єрність, інформативність, транспортна досяжність) виступає необхідною, але базовою сходинкою, тоді як інклюзивність вимагає також участі спільнот, культурної та економічної справедливості, поваги до різних ідентичностей, гнучкого управління й готовності змінювати простір разом із містом і його людьми.

3.2. БАР'ЄРИ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

Для історичних міст, багатих пам'ятками історії та культури, інклюзивність громадських просторів стає ключовим інструментом для створення балансу між охороною автентичності пам'яток та потребами сучасних мешканців і гостей. Необхідно створення ситуації, коли спадщина перетворюється з «об'єкта демонстрації» на ресурс спільного життя та розвитку міста. Виходячи з цього, доступність (безбар'єрність, інформативність, транспортна досяжність) виступає необхідною, але базовою сходинкою, тоді як інклюзивність вимагає також участі спільнот, культурної та економічної справедливості, поваги до різних ідентичностей, гнучкого управління й готовності змінювати простір разом із містом і його людьми.

Подальший аналіз дозволяє визначити низку бар'єрів, які комплексно впливають на рівень інклюзивності історичних громадських просторів.

Соціальні бар'єри. Соціальні бар'єри охоплюють сукупність уявлень, цінностей і поведінкових моделей, що формують сприйняття різних груп у міському середовищі. Негативні стереотипи, недостатня обізнаність щодо потреб маломобільних осіб і загальні упередження у суспільстві здатні трансформуватися у дискримінаційні практики або неусвідомлені виключення.

У історичних містах соціальні бар'єри часто посилюються специфікою місцевої політики, зорієнтованої передусім на підтримання туристичної привабливості, комерційного потенціалу та «канонічного» історичного образу. За таких умов потреби вразливих груп — зокрема людей з інвалідністю, літніх осіб, батьків з малими дітьми чи представників меншин — нерідко відходять на другий план і не враховуються належним чином під час планування розвитку центральних районів або ухвалення рішень щодо благоустрою.

Важливою складовою цих бар'єрів є рівень участі громади у процесах планування та ухвалення рішень. Коли мешканці, місцевий бізнес і фахівці, дотичні до роботи з історичним середовищем, не усвідомлюють значення інклюзії або не підтримують її принципи, навіть добре спроєктовані та фінансово забезпечені ініціативи можуть не давати очікуваного результату. Суспільні установки

задають рамку очікувань щодо того, яким має бути публічний простір, а фахові та управлінські рішення трансформують ці установки у конкретні практики, що визначають рівень відкритості та комфортності простору для різних груп.

Бар'єри безпеки. Бар'єри безпеки та психологічного характеру пов'язані з тим, як різні групи населення сприймають публічний простір з точки зору ризиків, комфорту і передбачуваності.

Для багатьох груп мешканців визначальним є якість міського освітлення, оглядовість території, наявність людських потоків та можливість швидко отримати допомогу. Наприклад, жінки можуть уникати погано освітлених або ізольованих ділянок історичного центру через побоювання потенційних загроз. Люди літнього віку, а також особи з інвалідністю часто відчують психологічний дискомфорт у місцях з інтенсивним рухом, хаотичним переміщенням транспорту чи великими скупченнями людей, що може спричиняти тривогу або дезорієнтацію.

Забезпечення відчуття безпеки, передбачуваності та психологічного комфорту є ключовою умовою для того, щоб публічний простір сприймався як відкритий і дружній. Це включає продумане освітлення, зрозумілу навігацію, зменшення зон ізоляції, формування «видимих» маршрутів та підтримку соціальної взаємодії, які разом створюють передумови для інклюзивності історичного міського середовища.

Фізичні та інфраструктурні бар'єри. Фізичні та інфраструктурні бар'єри у історичних містах впливають не лише на можливість пересування, а й на рівень участі людини у житті громади. На відміну від технічних аспектів доступності, ці бар'єри в контексті інклюзивності визначають, хто фактично включений або виключений із використання публічних просторів. Складний рельєф, обмеження спадщини та тісна історична забудова створюють ситуації, коли навіть мінімальні перепади висот або вузькі проходи стають факторами соціальної нерівності. Для людей з інвалідністю, батьків із візочками чи літніх осіб такі простори перетворюються на «зони недоступності», що позбавляє їх можливості брати участь у культурних, соціальних і громадських активностях міста. Таким чином, фізичні бар'єри у історичному середовищі виступають не лише технічною проблемою, а й елементом ширшого механізму соціального виключення.

Інформаційні бар'єри. Після вирішення фізичних обмежень користувачі історичних просторів часто стикаються з тим, що інформація про маршрути, об'єкти та сервіси залишається недоступною — відсутні написи шрифтом Брайля, аудіоописи, жестова мова чи мультимовні матеріали. Такі бар'єри не перешкоджають фізичному входу до простору, але обмежують його змістове сприйняття та орієнтування для людей з різними сенсорними та когнітивними особливостями. Забезпечення адаптованої навігації, тактильних схем і доступних цифрових ресурсів є відносно простим кроком, який суттєво підвищує інклюзивність історичного середовища.

Символічні та історико-меморіальні бар'єри. У світовій практиці символічні та історико-меморіальні бар'єри виникають у ситуаціях, коли міський простір репрезентує обмежений або однобічний історичний наратив, що не охоплює досвіду різних груп населення. Пам'ятники, топоніми, меморіали

та архітектурні доміанти можуть закріплювати певні ідеологічні моделі минулого й тим самим створювати відчуття відчуження або непричетності у частини користувачів.

В Україні ці бар'єри мають особливо виражений характер через багатозарову історію та значну кількість об'єктів, що репрезентують різні — часто конфліктні — політичні й ідеологічні епохи. Пам'ятники радянського періоду, історичні назви, меморіальні комплекси та ключові символічні простори нерідко несуть змісти, які не відповідають сучасній ідентичності місцевих громад або цінностям демократичного суспільства. У результаті символічні бар'єри формуються на перетині спадщини тоталітарного минулого, трансформації національного наративу та суспільного запиту на більш інклюзивний і репрезентативний міський простір. Подолання таких бар'єрів потребує делікатного балансування між збереженням історичної пам'яті та формуванням середовища, що відображає цінності сучасної демократичної спільноти й визнає різноманітність досвідів, присутніх у міському ландшафті.

Політичні й інституційні бар'єри. Політичні та інституційні бар'єри пов'язані з нестачею політичної волі, ресурсів та узгодженості між органами, відповідальними за управління історичним середовищем, транспортом і благоустроєм, що уповільнює системне впровадження інклюзивних рішень. Нерідко перевага надається короткостроковим або візуально помітним проектам, унаслідок чого рівень інклюзивності історичних просторів визначається не лише якістю фахових пропозицій, а й загальною інституційною спроможністю їх реалізувати.

Інституційно-правові обмеження історичного середовища. Інституційно-правові бар'єри зумовлені жорсткими нормами охорони культурної спадщини, які обмежують можливість впровадження навіть мінімальних рішень для доступності, зокрема пандусів, ліфтів чи навігаційних елементів. Через вимоги щодо автентичності фасадів, матеріалів і втручань у пам'ятки адаптація середовища часто стає неможливою, і допоки нормативна база не стане гнучкішою, правові колізії залишатимуться суттєвою перешкодою інклюзивності історичних просторів.

Професійні та практичні бар'єри. Професійні та практичні бар'єри зумовлені тим, що інклюзивний дизайн історичних просторів потребує спеціалізованих знань, якими володіє обмежена кількість фахівців. У багатьох архітекторів, реставраторів і проєктантів бракує системної підготовки у сфері універсального дизайну, зокрема щодо когнітивної, сенсорної та соціальної доступності. Ця проблема посилюється через недостатнє висвітлення інклюзивності в освітніх програмах та відсутність чітких галузевих стандартів, адаптованих до історичного середовища. На практиці рішення нерідко залежать від позиції замовника або часових та фінансових обмежень, а не від професійних підходів, що ґрунтуються на потребах різних груп користувачів. Відсутність усталеної міждисциплінарної співпраці та нестача типових рішень спричиняють фрагментарність і нерівномірність впровадження інклюзивних змін.

Когнітивні та концептуальні бар'єри. Когнітивні та концептуальні бар'єри є прямим наслідком нестачі фахової експертизи та системних знань у галузі інклюзивності. Хибні уявлення про те, що доступність зводиться лише до пандусів або фізичного усунення перепон, виникають саме тоді, коли

фахівці й громада не мають достатньої інформації про різноманітні потреби користувачів. Брак знань про права людей з інвалідністю, потреби осіб з когнітивними, сенсорними та психоемоційними особливостями призводить до того, що інформаційні, навігаційні та емоційні аспекти взаємодії з простором залишаються поза увагою. Це робить історичні середовища складними для орієнтування, перевантаженими або, навпаки, недостатньо зрозумілими. Подолання таких бар'єрів вимагає зміни концептуального підходу до проектування — переходу від орієнтації на «середнього» користувача до врахування повного спектра людської різноманітності.

Екологічні бар'єри. Екологічні умови — клімат, опади, спека, стан покриття — можуть суттєво обмежувати користування історичними просторами: бруківка стає слизькою у дощ, спека без тіні ускладнює перебування людей з хронічними захворюваннями, а сніг чи ожеледь без прибирання роблять маршрути непрохідними.

Часові бар'єри пов'язані з невідповідністю режимів роботи чи активності простору потребам різних груп: пізні події виключають родини з дітьми, а раннє закриття установ — працюючих містян. Також значення має тривалість реалізації проєктів: затягнуті інклюзивні інтервенції уповільнюють доступність змін для поточних користувачів.

Мобільні бар'єри. Мобільні бар'єри виникають тоді, коли дістатися інклюзивного простору складно через непристосований громадський транспорт, віддалені зупинки або нестачу парковок для осіб з інвалідністю, що особливо характерно для історичних центрів.

Фінансові бар'єри проявляються як у брак коштів на адаптацію історичних будівель (дорогі реставраційні роботи, спеціальні матеріали), так і у фінансових обмеженнях самих користувачів, для яких відвідування історичного центру може бути занадто дорогим. У результаті простір, формально відкритий для всіх, фактично стає доступним лише для більш забезпечених груп населення.

Окрему групу становлять соціокультурні та ідентифікаційні бар'єри, що виникають унаслідок різноманіття культурних, етнічних, гендерних, вікових і релігійних особливостей міських спільнот та їхнього нерівного представлення в історичному просторі.

Культурні та етнічні бар'єри. У багатьох історичних просторах культурна репрезентація зосереджена переважно на традиціях і символах домінантної групи, що може створювати відчуття відстороненості для етнічних меншин та інших культурних спільнот. Обмежене використання мовного й культурного розмаїття в навігації, міських подіях та оформленні громадських просторів посилює цю нерівність і знижує рівень включеності різних груп у життя міста.

Гендерні бар'єри. Планувальні рішення історичних просторів нерідко ігнорують потреби жінок та інших гендерних груп, що знижує рівень їхньої безпеки та комфорту. Брак належного освітлення, доступних сервісів та інфраструктури для догляду за дітьми створює приховані нерівності у користуванні простором.

Вікові бар'єри. Люди похилого віку стикаються з фізичними та когнітивними труднощами у користуванні історичними центрами через складність маршрутів, недостатню читабельність навігаційних елементів та брак місць для відпочинку, що знижує їхню мобільність і комфорт

перебування. Діти та підлітки, своєю чергою, нерідко залишаються без безпечних і адаптованих просторів для дозвілля, оскільки історичні території рідко передбачають інфраструктуру, орієнтовану на молодші вікові групи.

Релігійні бар'єри. Нерівномірне представлення символіки різних конфесій або наявність жорстких релігійних приписів у користуванні певними просторами може створювати відчуття обмеженості чи небажаності для відвідувачів інших віросповідань. Недостатнє врахування релігійних практик під час організації міських подій, формування розкладів або облаштування громадських місць також знижує рівень інклюзивності, оскільки окремі групи фактично виключаються з повноцінної участі у житті історичного середовища.

3.3. ІНКЛЮЗИВНІСТЬ В ІСТОРИЧНИХ МІСЬКИХ ПРОСТОРАХ: МЕТОДОЛОГІЇ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ПРОЄКТУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

3.3.1. ДОСТУПНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЗОН ВІДПОЧИНКУ В ГРОМАДСЬКОМУ ПРОСТОРИ ІСТОРИЧНИХ МІСТ

Серед багатьох компонентів, які відіграють роль у побудові інклюзивного міста, особливу роль відіграють міські зони відпочинку. Міські парки, набережні, сквери, спортивні та ігрові майданчики є важливими просторами для життя громади, де кожен може повноцінно брати участь у соціальному, економічному та громадському житті, не стикаючись з бар'єрами чи дискримінацією. Проєктування цих просторів має враховувати особливості всіх користувачів, забезпечувати доступність, безпеку, корисність та комфорт для кожної людини, незалежно від її віку, стану здоров'я, соціально-економічного статусу чи культурного походження. При цьому ефективне планування міських зелених зон має враховувати різні способи їх використання: для релаксації, зниження стресу, фізичної або соціальної активності.

В сучасному світі інклюзія та безпека є основою, на яку архітектор має звертати увагу під час проєктування будь-якого простору. Однак для України цей напрямок відносно новий, в суспільстві проблема почала широко обговорюватися із 2006 року, після ратифікації Конвенції про права осіб з інвалідністю. Відтоді у різних містах країни почали розвиватись інклюзивні громадські простори та організації різного напрямку, які допомагають розвивати культуру інклюзивності у суспільстві. Напрямок залучення у громадське життя людей з ментальною або фізичною інвалідністю є найбільш поширеним в Україні і зараз, оскільки в умовах війни в нашій країні з кожним днем стає все більше таких людей. Це дуже актуальна проблема і її вирішення має бути для нас одним із пріоритетів, хоча важливо розуміти, що ним інклюзія не обмежується.

Щоб парк був справді інклюзивним, він повинен мати інфраструктуру, яка полегшує його відвідування і використання. Перші інклюзивні елементи в українських парках з'явилися зусиллями активістів, благодійників та районної адміністрації на дитячих ігрових майданчиках. Інклюзивний дитячий майданчик – це ігровий простір, зазвичай розділений на кілька зон, які адаптовані для комфортної гри, переміщення та знаходження як дітей з інвалідністю, так і для звичайних дітей різного віку. Його основним завданням є об'єднання дітей різних фізичних та ментальних можливостей в ігровій формі, інтегрувати елементи для дітей з інвалідністю у загальний ігровий простір, створюючи умови для їх соціальної реабілітації та підтримки.

У 2017 році у Києві інклюзивними елементами було обладнано три майданчики: у Маріїнському парку, на Пейзажній алеї та у парку Шевченка. Пейзажна алея – унікальний парк, розташований у самому серці Києва, на Старокиївській горі, який загалом із моменту створення прагне створити простір, де кожен, незалежно від віку чи фізичних можливостей, може повноцінно насолодитися її унікальною атмосферою, нестандартними арт-об'єктами, панорамами міста та відчутти атмосферу його історії. На початку осені 2017р майданчик на Пейзажній алеї був обладнаний інклюзивними гойдалками та каруселями, якими можуть користуватися діти на інвалідних візочках. Інклюзивна карусель є чудовим тренуванням вестибулярного апарату. Активісти також встановили дитячі гірки, ксилофони для дітей з вадами слуху, виготовлені із серії металевих труб, які дають дітям можливість передавати різні звуки, тактильні панелі для аутистів, панелі для розвитку моторики та ігрові елементи з використанням шрифту Брайля (Рис. 42, 43).

а) елементи для розвитку дрібної моторики, стенд з мовою жестів, ксилофон для дітей з порушенням зору або слуху; б) карусель, яка дозволяє заїзд на візку

Рис.42. Дитячий майданчик на Пейзажній алеї м. Києва (Наталія Здетовецька, 2025)

Доріжки на Пейзажній алеї мають рівне покриття, що дозволяє зручно пересуватися пішоходам з дитячими візками та людям, які користуються інвалідними візками. Також слід звернути увагу на наявність тактильних елементів та інформаційних стендів для людей з порушеннями зору. Казкові скульптури, розташовані на низьких постаментах, дозволяють дітям та людям на візках доторкнутися

до них та взаємодіяти з ними, що робить простір більш захопливим та доступним. Широкі проходи між скульптурами та іншими об'єктами дозволяють зручно розминатися, що важливо для людей з обмеженою мобільністю та тих, хто користується візками. Нажаль, доступність забезпечена не на всій території парку, і на багатьох ділянках зустрічаються бар'єри у вигляді високих бордюрів та сходів, не продубльованих пандусами.

Рис.43. Скульптурний парк на Пейзажній алеї м. Києва (Наталія Здетовецька, 2025)

Новими інклюзивними елементами дитячого майданчику столичного Маріїнського парку стали ігрові елементи «Гніздо Лелеки» та «Голос квітів». Конструкція гойдалки розміром 1,5 метри зручна для дітей з порушеннями опорно-рухового. А два тубофони «Голосу квітів» дозволяють «вести переговори» на відстані до 20 метрів, тобто у різних кутках майданчику. Така іграшка дає дітям можливість дітям з порушенням слуху передавати різні звуки і повідомлення та грати і різноманітні ігри

Інклюзивне обладнання включає різноманітні комплекси: гойдалки, гірки, каруселі, спортивні тренажери та турніки. Для всіх елементів розроблено спеціальні форми та розміри для забезпечення максимально комфортного використання дітьми. Для колясочників використано широкі пандуси, додаткові поручні та надійні фіксатори, для дітей з обмеженим зором - рухливі тактильні елементи, пісочниці, ігрові столики. Рукохід та кільця допомагають малюкам завжди бути кращими у змагальних іграх. Майданчики мають нетривіальний вигляд, їх обладнання безпечне, довговічне та унікальне за дизайном. Крім власне дитячого майданчика, простір завдяки зручим лавкам та тіні також забезпечує комфортне середовище для батьків, адже вони проводять там чимало часу.

Дитячі ігрові та спортивні інклюзивні майданчики, у порівнянні зі звичайними, мають трохи більшу площу для вільного переміщення (необхідність у маневрах на візках), рівну поверхню (можливі пагорби для гірок або інших атракціонів), іноді спеціальне покриття м'яке покриття. Розміщення атракціонів на майданчику планується так, щоб не створювалися пробки, пересування було комфортним, а до будь-якого елемента майданчика зручно та безпечно можна підійти з усіх боків.

Кожен елемент максимально задіяний для гри та корекції.

Сьогодні актуальним для Києва є також створення спортивних майданчиків та місць для відпочинку для людей з інвалідністю та літніх мешканців міста. В першу чергу планується облаштування скверів і парків, що розташовані поблизу медичних закладів. У таких зелених зонах створять тактильні смуги, а на всіх частинах доріжок із нахилом більше 5% встановлять пандуси. Також облаштують широкі тротуари й доріжки (не менше 1,8 метра), щоби там могли пересуватися люди на кріслі колісному, на милицях чи з ходунками, а також із дитячим візком. На майданчиках планується розмістити безпечні й екологічні вуличні меблі, ігрове обладнання й спортивне знаряддя.

Враховуючи тенденцію старіння населення у містах по всьому світу все частіше з'являються спортивні майданчики або парки для людей похилого віку, які проєктуються з особливим акцентом на обмеження мобільності, що накладаються старістю. Для людей похилого віку наявність інклюзивних парків має особливе значення, оскільки вони не лише сприяють активному старінню, але й зміцнюють їх соціальні зв'язки та заохочують міжпоколіннєву взаємодію.

В Україні процес старіння населення посилюється демографічною кризою, визваною війною. Найбільш поширеним відпочинком для українських пенсіонерів є прогулянки у дворах, парках, або проведення часу на ігрових чи спортивних майданчиках з онуками. Тим не менш значна частина літніх людей воліє не виходити із дому без гострої необхідності саме через несприятливе, агресивне до них міське середовище. Мова йде не тільки про необхідність обладнання переходів зручними пандусами або ліфтами: відсутність дорогою лавок, туалетів, зручної навігації, достатнього освітлення перетворюють прогулянки для літньої людини на справжні випробування. Для вирішення проблеми корисним для може бути досвід проєктування парків здоров'я для літніх Іспанії – країни з найбільшою середньою тривалістю життя в Європі (84 роки) Згідно державній програмі, в кожному місті Іспанії створюються parques saludables: парки з адаптованими зонами для фізичних вправ, які дозволяють людям похилого віку залишатися активними без надмірних зусиль, насолоджуючись відпочинком на свіжому повітрі.

Основними елементами такого парку є:

- зони відпочинку з лавками, розташовані у стратегічних місцях для відпочинку під час прогулянки;
- доступні комунікації: широкі, рівні доріжки для вільного пересування;
- затінені ділянки, захист від опадів: перголи та дерева для забезпечення комфорту, альтанки з покриттям;
- біомедичне обладнання: тренажери, призначені для тренування суглобів та покращення рухливості;
- достатнє освітлення для використання в будь-який час доби;
- наявність громадських вбиралень;
- наявність чіткої та зрозумілої навігації.

Щоби заохотити містян до фізичних вправ, парк здоров'я "Muevete" у м. Бусот на півдні Іспанії

спроектовано таким чином, щоб люди без попереднього досвіду роботи з тренажерами могли зрозуміти, як ним користуватися (Рис. 44). Обладнання розроблене для тренувань на баланс, рухливість, а також підтримку та покращення м'язового тону, з урахуванням потреб різних цільових груп, воно легкодоступне та безпечне у використанні, зокрема для користувачів протезів або інвалідного візка. Гарне освітлення також важливе, парк безпечний для відвідування вранці та ввечері, навіть у темну пору року.

Фізична активність є ключем до здорового старіння. Використання літньою людиною біомедичного обладнання в парках, або проста ходьба можуть:

- покращити мобільність та рівновагу, зменшуючи ризик падінь.
- сприяти здоров'ю серцево-судинної системи та запобігати таким захворюванням, як гіпертонія та діабет.
- зменшити м'язову скутість, підтримуючи гнучкість та автономність.

Серед переваг таких парків є також емоційні. Всупереч стереотипам про прагнення літніх людей до усамітнення і контакту виключно з природою, академічні дослідження доводять, що самотність є основною проблемою цієї вікової групи. Саме різке скорочення контактів веде до серйозних порушень ментального здоров'я, найбільш поширеним із яких сьогодні є деменція. Навіть випадкове спілкування в парках позитивно впливає на психічне здоров'я людей похилого віку. Спільне проведення часу з друзями чи родиною, або просто споглядання за дитячими іграми запобігає ізоляції та депресії.

Рис.44. Парк здоров'я для літніх людей "Muevete" у м. Бусот, Іспанія (Наталія Здетовецька, 2025)

Міські парки також можуть бути простором для культурної активності. Йога, танці, майстер-класи на свіжому повітрі – це можливості для спілкування та підтримки розумової активності. Добре спроектований парк є також простором для зустрічі і обміном досвідом різних поколінь.

Прикладом, що демонструє такі міжпоколінні зв'язки є шаховий куточок у київському парку Шевченка. В середньому сюди ходить кілька сотень постійних гравців, в основному це літні люди,

але є також достатньо молоді. Загалом вони підтримують зв'язок, спілкуються, домовляються про зустріч, але, навіть якщо прийти одному і поставити на стіл шахи - хтось з охочих зіграти завжди знайдеться (Рис.45, 46).

Рис.45. Шаховий куточок у парку Шевченка. м. Київ, Україна. (Наталія Здетовецька, 2025)

Рис.46. Вулична сальса у парку Шевченка у м. Києві, Україна. (Наталія Здетовецька, 2025)

Міські парки також можуть бути простором для культурної активності. Йога, танці, майстер-класи на свіжому повітрі – це можливості для спілкування та підтримки розумової активності. Добре спроектований парк є також простором для зустрічі і обміном досвідом різних поколінь.

Прикладом, що демонструє такі міжпоколінні зв'язки є шаховий куточок у київському парку Шевченка. В середньому сюди ходить кілька сотень постійних гравців, в основному це літні люди, але є також достатньо молоді. Загалом вони підтримують зв'язок, спілкуються, домовляються про зустріч, але, навіть якщо прийти одному і поставити на стіл шахи - хтось з охочих зіграти завжди знайдеться.

Також цікавим в цьому плані є досвід організації культурних заходів. На відкритих майданчиках парку за ініціативою киян на волонтерських засадах регулярно проводилися сальса-вечірки, майстер-класи та справжні батли серед професіоналів та любителів. На відміну від чисельних офіційних клубів для тих кому за 30, популярність сальси open air була шаленою не стільки через моду на власне самі латиноамериканські соціальні танці, як через відсутність сегрегації, через атмосферу радості і свободи, яка єднала всіх учасників і глядачів незалежно від віку і можливостей. Літні танцюристи відчували себе абсолютно вільно серед молоді, яка вчилася в тому числі у старших майстрів. Попри деякі проблеми з фізичною безбар'єрністю, парк Шевченка залишається місцем, де всі містяни відчують свою приналежність та участь у житті громади.

Таким чином, залучення людей похилого віку до парків є фундаментальним кроком до побудови здоровіших та більш пов'язаних спільнот. Ці простори повинні не лише пропонувати можливості для фізичної активності, але й сприяти соціальній взаємодії та співіснуванню між поколіннями. Парки, зручні для людей похилого віку, приносять користь не лише цій групі, вони створюють інклюзивні простори для всієї громади.

3.3.2. РЕВІТАЛІЗАЦІЯ СТАРОГО АРСЕНАЛЬНОГО СКЛАДУ: ПРОСТІР «KYIV FOOD MARKET»

Kyiv Food Market розміщений у реконструйованій будівлі військового арсеналу XVIII століття та на прилеглий до нього території, яка в межах проекту була переосмислена й перетворена на багатофункціональний культурно-ресторанний хаб і простір міського дозвілля. У процесі ревіталізації було збережено характерні риси історичної та промислової архітектури — масштабність об'ємів, ритм фасадів, матеріальність конструкцій, — водночас інтегровано сучасні елементи, що відповідають новим функціональним та соціальним потребам міста.

Проект передбачав зміну первинного закритого та ізольованого характеру військового об'єкта на відкритий публічний простір, доступний для різних груп користувачів. У результаті колишня індустріальна територія була включена до системи повсякденного міського життя, ставши місцем соціальної взаємодії, відпочинку та культурної комунікації.

Ревіталізація *Kyiv Food Market* демонструє ефективний підхід до адаптивного використання історичної забудови шляхом функціонального переосмислення без втрати її автентичності. Новий зміст простору забезпечує його соціальну відкритість, доступність та багатосценарність використання, що відповідає сучасним принципам сталого розвитку міста та соціальної інклюзії (Рис. 47).

Рис.47. Вулична сальса у парку Шевченка у м. Києві, Україна. (Михайло Кінайлюк, 2025)

3.3.3. ІНТЕРАКТИВНА МЕМОРІАЛЬНА ІНСТАЛЯЦІЯ: «ДЗЕРКАЛЬНЕ ПОЛЕ» В БАБИНОМУ ЯРУ

Одним з прикладів подолання інформаційних бар'єрів є інтерактивна аудіовізуальна інсталяція «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру у Києві. «Дзеркальне поле» — це меморіальний простір, присвячений пам'яті жертв масових розстрілів нацистами під час Другої світової війни. Композиція складається з металевих колон із простреленими отворами та дзеркальною поверхнею, у яких відбивається небо й відвідувачі. Дзеркальні поверхні, що відбивають небо, у поєднанні з отворами

схожими на пульові поранення металу створюють ефект особистого співпереживання та нагадують про крихкість людського життя. Простір спонукає до тиші, осмислення трагедії, заставляє замислюватися про необхідність пам'ятати гіркі сторінки історії та недопускати повторень. Інсталяція стала інноваційною практикою, що залучає відвідувачів до спогадів про ці трагічні події та робить її більш наближеною та особистісною.

В основі концепції – символ «Дерева Життя», поширений у багатьох культурах та релігіях, який у інсталяції втілено у вигляді круглого дзеркального подіуму (діаметром ~40 м) з 10 дзеркальними колонами, простріленими численними кулями. Звуковий супровід підсилює вплив: щогодини спеціальний аудіоорган програє звук, і голоси перечитують імена розстріляних у Бабиному Яру. Поруч із дзеркальним полем розміщено кам'яні фігури-монокуляри (відеомонітори), де можна побачити та почути історії свідків трагедії, а також довідатися про самих жертв – інформація дублюється українською, англійською, російською та івритом. Такий мультимедійний і багатомовний підхід долає як мовні, так і емоційні бар'єри. Замість традиційного монумента – інтерактивна інсталяція, що залучає відвідувачів до активного переживання історії. Візуальна виразність інсталяції, зокрема дзеркальна поверхня та вертикальні колони, робить її помітним акцентом у природному ландшафті. Ця нетипова форма подачі меморіального простору привертає увагу навіть тих відвідувачів, які рідко цікавляться традиційними пам'ятниками. Завдяки поєднанню незвичного образу та інтерактивних елементів інсталяція створює доступне й зрозуміле середовище, дозволяючи певне «занурення» в історію. Такий підхід знижує бар'єри сприйняття та відкриває можливість для особистісного осмислення подій. У результаті простір працює як інструмент соціальної інклюзивності, залучаючи різні групи відвідувачів.

З точки зору інклюзивності громадського простору на місці історичних подій «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру в Києві забезпечує, з одного боку, просторову доступність (меморіал розміщений у відкритому ландшафті з широкими проходами, що дозволяють вільне пересування відвідувачів, в тому числі людей з обмеженою мобільністю), з іншого – неформальний, рівноцінний досвід (відсутність підвищених подіумів і огорожень сприяє рівноправності всіх відвідувачів у просторі пам'яті — ніхто не «вище» і не «нижче» у доступності до простору меморіалу).

Можна відзначити також певну сенсорну та емоційну інклюзивність простору меморіалу - дзеркальні поверхні колон працюють як універсальний засіб сприйняття — відображення залучають людей різного віку та культурного досвіду до загальної панорами, не потребуючи пояснювальних текстів. Простір не перевантажений символами чи інформацією, що робить його зрозумілим і прийнятним навіть для людей з когнітивними чи емоційними особливостями. Характер вирішення просторів меморіалу дозволяє широко залучати виразні навігаційні елементи (тактильні маршрути, написи шрифтом Брайля, аудіоописи) без порушення загального художньо-стильового рішення. Загалом, «Дзеркальне поле» можна розглядати як приклад інклюзивного меморіального простору, де доступність поєднується з етичним, ненасильницьким зануренням в історичну пам'ять міста та

залучення кожної людини незалежно від її фізичних чи сенсорних можливостей до загального громадського простору (Рис. 48).

Рис.48. Аудіовізуальна інсталяція «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру. Київ. Україна (Михайло Кінайлюк, 2025)

3.3.4. ТИМЧАСОВА КУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ: ГОЛОВНА НОВОРІЧНА ЯЛИНКА НА СОФІЙСЬКІЙ ПЛОЩІ У МІСТІ КИЄВІ

Щорічне встановлення головної новорічної ялинки на Софійській площі в Києві ілюструє приклад тимчасової функціональної трансформації історичного міського простору з метою досягнення соціальної та культурної інклюзивності. Софійська площа — знакове історичне місце, сформоване у безпосередньому контексті Собору Святої Софії, об'єкта Світової культурної спадщини ЮНЕСКО, — у період зимових свят набуває нової ролі публічного осередку міського життя.

На час свят простір площі трансформується у відкриту зону спільного дозвілля, доступну для різних вікових, соціальних та культурних груп населення. Тут організовуються масові святкові заходи, працює різдвяний ярмарок, встановлюються ковзанка та тимчасові атракції, що сприяють активному використанню простору та формуванню сценаріїв колективної взаємодії.

Тематичне оформлення головної ялинки часто апелює до національної ідентичності та актуальних

суспільних цінностей, зокрема через використання синьо-жовтої кольорової гами, символічних елементів і візуальних образів, пов'язаних з українською культурою та сучасною історією. Такий підхід сприяє подоланню соціальних, психологічних і символічних бар'єрів, об'єднуючи громаду навколо спільних смислів.

Отже, тимчасова святкова трансформація Софійської площі демонструє потенціал історичного міського простору як інклюзивного громадського осередку, здатного поєднувати збереження автентичного середовища з сучасними потребами міського суспільства (Рис.49).

Рис.49. Рис.48. Аудіовізуальна інсталяція «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру. Київ. Україна. (Лариса Брідня, 2021)

Спільним для всіх прикладів є переосмислення історичних просторів як таких, що належать сучасному суспільству. Історичні громадські простори набувають нового життя і значення, є здатними задовольнити одночасно потребу у збереженні спадщини та потребу у розвитку живого міського середовища. Таким чином, інклюзивні практики у історичних просторах не лише покращують доступність (фізичну та соціальну), але й зміцнюють соціальну згуртованість, формуючи у мешканців почуття спільної власності на міський простір і відповідальності за нього.

4. АНАЛІЗ ГП В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ - ПРОЦЕДУРИ, ПРОГРАМИ, ПРОЕКТУВАННЯ

4.1. ПРОЦЕДУРА АНАЛІЗУ ГП В ІСТОРИЧНОМУ МІСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ДОСТУПНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Сучасне життя ставить перед громадськими просторами в історичних містах надзвичайно складні завдання: ритм життя сучасного міста постійно пришвидшується, змінюється спосіб життя його мешканців та відвідувачів, зростає мінливість транзитних потоків, залежно від тенденцій та викликів сучасного міста. Політична ситуація, соціально-економічні процеси, зміни клімату, природні катаклізми, пандемії, війни – все це неодмінно впливає на життя сучасного міста.

Глобалізація, урбанізаційні процеси, зміна стилю життя, комерціалізація, зростання туристичних потоків, воєнний стан - створюють значний тиск на крихку тканину історичного середовища. Виникає фундаментальний конфлікт між необхідністю збереження автентичності та культурної спадщини, з одного боку, та потребою адаптації просторів до сучасних функціональних, соціальних, екологічних та інших вимог - з іншого. Непродумані втручання, ігнорування контексту або орієнтація виключно на комерційну вигоду можуть призвести до незворотних втрат: руйнування історичного ландшафту, втрати «духу місця» (*genius loci*), соціального відчуження та перетворення живих історичних міських осередків на своєрідні «туристичні атракціони».

Усвідомлення цих загроз актуалізує потребу в розробці та впровадженні науково обґрунтованих підходів до аналізу та трансформації громадських просторів в історичних містах. Такий аналіз не може обмежуватися суто нормативними вимогами, естетичною чи архітектурно-мистецтвознавчою оцінкою. Він має бути комплексним, міждисциплінарним та системним. Лише глибоке розуміння того, як функціонує простір, ким і як він використовується, які цінності він у собі несе та які проблеми має, дозволяє розробляти виважені та ефективні рішення щодо його делікатної трансформації.

Метою цього посібника є представлення методологічних засад та програми для проведення комплексного аналізу громадських просторів в історичному середовищі з точки зору його доступності та інклюзивності. Він покликаний стати інструментом для архітекторів, урбаністів, реставраторів, соціологів, представників місцевого самоврядування та громадських активістів, які прагнуть до сталого та гармонійного розвитку історичних центрів. Посібник розглядає теоретичні основи аналізу, ключові принципи та критерії оцінки, описує процедури дослідження, включаючи збір даних та застосування сучасних методів. В основі запропонованого підходу лежить переконання, що якісна ревіталізація історичних громадських просторів можлива лише через діалог минулого та сьогодення,

де повага до спадщини поєднується з турботою про потреби сучасної людини та майбутніх поколінь.

Комплексний аналіз громадських просторів в історичному середовищі є багатоетапним, системним процесом, що вимагає міждисциплінарного підходу та інтеграції різноманітних методів дослідження. Він не може просто зводитися до інвентаризації об'єктів, а передбачає глибоке вивчення простору як складного соціокультурного феномену, де перетинаються історична спадщина, сучасні потреби суспільства та фізична доступність. Особливість такого аналізу в історичному контексті полягає у необхідності знайти баланс між збереженням автентичності й унікальності та потребою в адаптації простору до сучасних функціональних, соціальних та екологічних вимог. Процедура такого аналізу має бути структурованою та послідовною, щоб забезпечити об'єктивність, повноту даних та обґрунтованість кінцевих висновків, які стануть фундаментом для розробки стратегій ревіталізації чи проектних рішень.

Для розробки ефективної програми аналізу громадських просторів необхідно спиратися на міцний теоретико-методологічний фундамент. Такий підхід забезпечує системність дослідження, дозволяючи перейти від інтуїтивних рішень до науково обґрунтованих стратегій, спрямованих на сталий розвиток міст. Аналіз громадських просторів має включати соціальні та культурні виміри, а також економічні, екологічні та безпекові чинники.

До соціальних аспектів можна віднести аналіз ГП з точки зору їх ролі як арени публічного життя історичного міста, місця соціальних контактів, комунікації та формування спільнот. Громадські простори мають сприяти соціальній інтеграції, надаючи можливість для взаємодії людям різного віку, соціального статусу та походження. В історичному середовищі площі та вулиці часто слугують місцями проведення традиційних свят, фестивалів та громадських зібрань, що зміцнює соціальну згуртованість та почуття приналежності до місцевої громади. Якісний, інклюзивний, доступний та безпечний громадський простір стає каталізатором неформальних соціальних зв'язків, які є основою здорового громадянського суспільства.

З точки зору культурного виміру громадські простори історичних міст є носіями та трансляторами культурної спадщини. Архітектурні ансамблі, що їх оточують, пам'ятники, мощення, елементи благоустрою — все це є частиною матеріальної спадщини, яка відображає історію міста. Проте не менш важливою є і нематеріальна спадщина: історичні події, що тут відбувалися, традиції використання простору, колективні спогади та місцеві традиції. Громадський простір у цьому сенсі виступає як джерело відображення національних історичних традицій, і водночас як «сцена», на якій культурна ідентичність постійно відтворюється та переосмислюється. Збереження та підкреслення цих культурних шарів є фундаментальним завданням для забезпечення культурної сталості міста.

Сучасні громадські простори в історичних центрах є потужним джерелом розвитку місцевої економіки. Вони підвищують привабливість території для мешканців, бізнесу та туристів. Правильно вирішені, доглянуті та функціональні площі та вулиці - стимулюють розвиток малого та середнього бізнесу (кафе, ресторани, магазини, галереї), створюючи нові робочі місця. Унікальна атмосфера та

естетична привабливість історичних просторів є ключовим фактором для розвитку туризму, що генерує значні надходження до місцевого бюджету. Крім того, інвестиції в благоустрій громадських просторів безпосередньо впливають на прибутковість та інвестиційну привабливість прилеглої нерухомості.

Зазвичай історичні центри характеризуються щільною забудовою, що впливає на їх екологічність. Сквери, парки, бульвари та окремі зелені насадження, що є елементами так званої «зеленої інфраструктури» - сприяють покращенню мікроклімату, поглинанню вуглекислого газу та зменшенню шумового забруднення міста. Створення пріоритету для пішоходів та велосипедистів у громадських просторах сприяє зменшенню залежності від приватного автотранспорту, що веде до зниження рівня забруднення повітря та покращення загального стану довкілля. Ревіталізація громадських просторів в історичних містах з урахуванням екологічних принципів є суттєвим внеском у екологічну сталість та здоров'я міського населення.

Громадські простори в історичному середовищі слід розглядати як комплекс, що лежить на перетині соціальних, культурних, економічних та екологічних інтересів. Їхній аналіз та розвиток є не просто питанням благоустрою та відповідності певним нормативним вимогам, а стратегічним завданням, спрямованим на забезпечення збалансованого та сталого майбутнього історичних міст.

Ревіталізація історичних центрів є складним процесом, що вимагає делікатного балансу між збереженням спадщини та впровадженням змін, необхідних для сучасного життя.

Окремо варто виділити роль сучасних технологій у ревіталізації. Цифрові інструменти стають невід'ємною частиною процесу аналізу та проектування. Систематичний огляд сучасних методологій показує зростаюче використання цифрових методів для більш глибокого розуміння існуючої ситуації та моделювання майбутніх змін [48]. Геоінформаційні системи (ГІС) дозволяють проводити комплексний просторовий аналіз, накладаючи шари даних про землекористування, щільність населення, транспортні потоки та історико-культурну цінність об'єктів. 3D-моделювання та віртуальна реальність (VR) дають змогу візуалізувати проектні пропозиції в існуючому контексті, оцінюючи їхній візуальний вплив ще до початку будівництва. Аналіз великих даних (Big Data), отриманих з мобільних мереж або соціальних медіа, може надати унікальну інформацію про основні тенденції у поведінці людей, їхні уподобання та певні узагальнення щодо сприйняття простору у різних соціальних груп.

Для того, щоб аналіз громадських просторів був об'єктивним та структурованим, необхідно визначити *систему принципів та критеріїв*, за якими має проводитися їх оцінка. Ці критерії дозволяють розшифрувати поняття «якості» простору та визначити певні вимірювальні та порівнювальні параметри. Саме такі принципи та критерії мають стати основою для натурних обстежень, соціологічних опитувань та аналітичної роботи, а в кінцевому результаті — для формування технічного завдання на проектування. Спробуємо сформулювати ключові принципи, що узагальнюють сучасне розуміння якісного громадського простору, та визначити відповідні критерії

оцінювання.

На думку авторів, можна виділити п'ять ключових принципів успішного функціонування громадських просторів в умовах історичних міст, відповідно до яких пропонується проводити аналіз їх існуючого стану та можливостей забезпечення їхньої доступності та інклюзивності. До таких принципів пропонується віднести принципи: контекстуальності та автентичності; доступності та інклюзивності; функціональності; комфортності та безпечності; ідентичності та впізнаваності (Рис. 50).

Рис. 50. Принципи проєктування та ревіталізації громадських просторів в історичних містах. (Авторська схема)

Принцип контекстуальності та автентичності. Цей принцип є визначальним для історичного середовища. Він вимагає, щоб будь-які зміни та нововведення враховували та поважали унікальний історичний, культурний та архітектурний контекст місця. Проєктування та ревіталізація історичних громадських просторів за таким принципом передбачає в першу чергу, збереження історичної планувальної структури та конфігурації простору. Причому, важливим є забезпечення гармонійного співвідношення між самим простором та його архітектурним оточенням (співмасштабність, відповідність у стилістиці та матеріалах). Під час аналізу існуючих просторів важливо ретельно вивчити стан та візуальну доступність історичних елементів громадських просторів (моцання, ліхтарі, фонтани, пам'ятники тощо), перевірити відповідність нових елементів благоустрою загальному історичному та стилістичному характеру середовища. Необхідно також звернути увагу на так званий «візуальний шум» (невідповідну рекламу, тимчасові споруди, хаотичне паркування),

що спотворює сприйняття історичного ландшафту та є важливим негативним чинником для успішної ревіталізації таких просторів.

Принцип доступності та інклюзивності. Цей принцип детально розглядався у попередніх розділах нашого посібника. Справді, надзвичайно важливо, щоб громадський простір був відкритим, доступним та привітним для всіх груп користувачів, незалежно від їхнього віку, статі, фізичних можливостей чи соціального статусу. Підсумовуючи попередні висновки, можна зазначити, що надзвичайно важливою є не тільки фізична доступність, а й психологічна, соціально-економічна, візуальна, транспортна та всі інші види, пов'язані з ментальними потребами та особливостями людей. Особливо важливим це є для громадських просторів в історичних містах, які не тільки є об'єктом для спостереження, вивчення та використання для різних груп людей, а й важливим чинником впливу на їх психологічне самопочуття, національну самоідентифікацію, соціалізацію та інші ментальні прояви.

Принцип функціональності. Дотримання даного принципу передбачає підтримку широкого спектру активностей та задоволення різноманітних потреб користувачів громадських просторів. Монофункціональні простори, чия активність обмежується лише певними годинами або сезони, безперечно, є менш сталими та життєздатними. При оцінюванні громадських просторів з точки зору відповідності можливості його активного використання слід звернути увагу на такі критерії як: наявність зон для різноманітних можливих занять учасників простору - зон для активного (спорт, ігри) та пасивного (споглядання, читання, спілкування) відпочинку. Також важливою складовою є наявність базових зручностей: місць для сидіння, урн, громадських вбиралень, питних фонтанчиків, Wi-Fi. Слід також звертати увагу й на їх якість та відповідність історичному оточенню.

Важливою є також можливість багатофункціонального використання різних елементів (наприклад, широкі сходи можуть слугувати амфітеатрами, а бордюри — місцями для сидіння), гнучкість та адаптивність простору, - тобто можливість його використання для проведення різних тимчасових заходів (ярмарок, концертів, виставок). Слід перевірити активність простору протягом доби та року: чи залишається простір привабливим та живим у вечірній час, взимку, у будні дні?

Принцип комфортності та безпечності. Люди проводять час у тих місцях, де вони почуваються фізично та психологічно комфортно і безпечно, а отже - цей принцип є базовою передумовою для успішності будь-якого громадського простору. Аналізуючи стан простору з метою його покращення, потрібно звертати увагу не тільки на фізичний комфорт (наявність затінених та сонячних місць, захист від вітру та опадів, якість та ергономічність вуличних меблів), але також і на екологічність та безпечність простору (достатній рівень освітлення у темну пору доби, відсутність темних, занедбаних кутків, хороша візуальна проникність), рівень шуму, якість повітря, чистота та доглянутість території.

До елементів безпечності простору можна також віднести й безпеку руху: чітке розмежування пішохідних, велосипедних та транспортних потоків, безпечні переходи тощо. Не слід забувати також

і про суб'єктивне сприйняття безпеки користувачами простору: страх агресії з боку інших учасників, інших соціальних груп, маргінальних елементів і таке інше.

Для України, після початку війни особливо важливими стали безпекові чинники пов'язані з можливими бомбардуваннями, обстрілами та іншими загрозами, характерними для військового стану. Наявність укриттів (стаціонарних та мобільних), наявність станцій метро, їх доступність, відкритість та безпечність – стають важливими критеріями відповідності громадських просторів безпековим вимогам.

Принцип ідентичності та впізнаваності. Успішний громадський простір повинен мати сильний, позитивний та впізнаваний образ. Саме наявність такого образу (абрис, силуету) створює у користувачів емоційний зв'язок з місцем, викликає почуття гордості та приналежності до певної спільноти. Такі впізнавані елементи – не обов'язково є історичними пам'ятками, іноді мова може йти про природний ландшафт, а також про сучасні включення (скульптурні елементи, колеса огляду та інші візуальні чи функціональні акценти). Наявність унікальних рис та визначних точок (landmarks), роблять простір більш впізнаваним та естетично привабливим. Важлива також якість таких дизайнерських елементів, особливо коли мова йде про сучасні включення.

Надзвичайно важливим і, в той же час таким, що важко піддається кількісному оцінюванню – є чинник здатності простору викликати позитивні асоціації та спогади у користувачів. Певних критеріїв його об'єктивного оцінювання практично не існує, однак, важливими складовими, що позитивно впливають на такі якості, можуть бути елементи дизайну, мистецькі об'єкти - пов'язані з місцевими традиціями та національною культурою, близькі до історичного оточення, або ж, навпаки, сучасні включення елементів мистецтва, контрастні по відношенню до історичного середовища (в такому випадку особливо важливою є їх якість). На впізнаваність громадських просторів також дуже суттєво впливає ступінь відображення образу простору в медіа, мистецтві, туристичних путівниках тощо.

Застосування при аналізі громадських просторів в історичному середовищі цих принципів та критеріїв оцінювання дозволяє провести його структуровану та всебічну «діагностику», виявити його сильні та слабкі сторони, визначити потенціал для розвитку та сформулювати чіткі завдання для подальшої ревіталізації.

Ефективна процедура аналізу громадського простору з точки зору доступності та інклюзивності дозволяє трансформувати одержані абстрактні дані у цілком конкретне розуміння того, як простір функціонує, як його сприймають та використовують люди, які приховані потенціали та конфлікти він містить. Процес аналізу існуючих громадських просторів можна умовно розділити на *п'ять взаємопов'язаних етапів*: підготовчу роботу, збір даних, їх аналіз (за допомогою різних методів та цифрових інструментів), інтерпретацію результатів та формування рекомендацій.

Підготовчий етап передбачає постановку проблеми, визначення меж та об'єкта дослідження. Підготовчий етап є фундаментальним для всього процесу аналізу, оскільки саме на цій стадії

закладаються основи майбутнього дослідження, визначається його спрямованість та масштаб. Ключовими завданнями підготовчого етапу є чітке визначення територіальних та тематичних меж, а також безпосередньо об'єкта та предмета аналізу.

Першим кроком є формулювання існуючих або потенційних викликів, пов'язаних з даним громадським простором в історичному середовищі. Проблеми можуть стосуватися деградації фізичного стану (руйнування покриття, застаріле обладнання), соціальної дисфункції (низька відвідуваність, антисоціальна поведінка, існуючі або потенційні конфлікти між групами користувачів), втрати історико-культурної ідентичності (невдалі сучасні втручання, комерціалізація), екологічні проблеми (недостатнє озеленення, шум тощо) або економічної неефективності (зниження туристичного потенціалу, занепад прилеглих комерційних об'єктів). На основі визначених основних проблем та загальної мети аналізу - формулюються дослідницькі питання та робочі гіпотези, які будуть перевірятися в ході аналізу.

Наступним важливим кроком є визначення *меж дослідження*: територіальних, часових та тематичних (Рис. 51). Територіальні (просторові) межі передбачають чітке окреслення досліджуваної території на карті. Це може бути одна площа, вулиця, квартал або цілісна система взаємопов'язаних просторів в історичному ядрі міста. Важливо визначити не лише "ядро" дослідження (наприклад, певна площа), але й "буферну зону" – прилеглі території, які безпосередньо впливають на простір (фасади будівель, що формують його периметр, прилеглі вулиці, що генерують пішохідні потоки, візуальні зв'язки з домінантами тощо).

Не менш важливим чинником саме для історичних громадських центрів є часові межі: необхідно визначити історичний період, що становить особливий інтерес для аналізу, а також окреслення часових рамок для натурних обстежень (врахування добових, тижневих та сезонних коливань активності). До тематичних меж дослідження громадських просторів в історичному середовищі з точки зору доступності та інклюзивності можна віднести визначення певних ключових аспектів, на яких буде сфокусовано дослідження. Неможливо вивчити абсолютно всі аспекти такої доступності, а отже – можна або визначити всі ключові проблеми та бар'єри, які можуть пізніше досліджуватися окремо, або обрати пріоритетні напрями аналізу та зосередитися детально на його окремих аспектах.

Об'єктом аналізу ГП в історичному місті з точки зору доступності та інклюзивності є сам громадський простір (площа, вулиця, сквер або їх комплекс чи ансамбль) - як цілісна система. *Предметом дослідження* є конкретні властивості, процеси та відносини в межах цього об'єкта. Наприклад, об'єктом аналізу може бути певна площа у певному історичному місті, а предметом – структура пішохідних потоків та їхній зв'язок з розташуванням об'єктів обслуговування. Або об'єктом – історична вулиця, а предметом – конфлікт між її транзитними та рекреаційними функціями.

Рис.51. Межі дослідження при аналізі громадських просторів. (Авторська схема)

На цьому ж етапі має сформуватися міждисциплінарна дослідницька група. Аналіз громадського простору в історичному середовищі не може бути якісно виконаний силами лише архітекторів чи містобудівників. До команди дослідників доцільно залучати: істориків, мистецтвознавців, соціологів, географів, економістів, екологів та інженерів. Такий підхід забезпечує всебічний розгляд проблеми з різних точок зору та дозволяє уникнути певної вузькості та упередженості.

Підготовчий етап має завершуватися складанням попереднього плану дослідження (аналізу ГП чи його частини), визначенням необхідних ресурсів (час, фінанси, обладнання) та погодженням методології з усіма зацікавленими сторонами (замовниками, місцевою владою, громадою).

Після визначення концептуальних основ дослідження починається *етап збору вихідних даних*. Це один з найбільш трудомістких етапів, що передбачає роботу з двома основними типами джерел: теоретичними (так званими «кабінетними») дослідженнями та натурними обстеженнями. Саме їх поєднання забезпечує комплексність аналізу, оскільки кожен тип даних розкриває різні грані досліджуваного простору (Рис. 52).

Кабінетні дослідження спрямовані на збір та систематизацію вже існуючої інформації. Вони досліджують контекст, в якому існує громадський простір та дозволяють простежити його еволюцію. Основні напрями кабінетних досліджень включають: історико-архівний та бібліографічний аналіз; аналіз нормативно-правової бази, містобудівної документації, картографічних матеріалів та статистичних даних.

Рис.52. Вихідні дані для дослідження громадського простору на доступність та інклюзивність. (Авторська схема)

Історико-архівний та бібліографічний аналіз передбачає роботу з архівними документами, старими картами, планами забудови, історичними фотографіями, гравюрами, поштовими листівками, письмовими джерелами (мемуарами, хроніками, газетними публікаціями, художньою літературою). Мета – дослідити етапи формування простору, зрозуміти його первинну функцію, виявити втрачені елементи та простежити зміни у його морфології та значенні для міста. Це дозволяє зрозуміти "генетичний код" місця та його історичну цінність.

Аналіз нормативно-правової бази та містобудівної документації: передбачає вивчення чинних законів про охорону культурної спадщини, зон охорони пам'яток, режимів використання територій, а також норм та правил, що визначають вимоги до забезпечення фізичної інклюзивності громадських просторів. Аналізуються генеральний план міста, детальні плани територій, історико-архітектурний опорний план, державні будівельні норми, різні нормативні акти тощо. Це дає розуміння юридичних обмежень та можливостей для будь-яких перетворень у просторі.

Аналіз картографічних матеріалів: включає роботу з сучасними топографічними планами, ортофотопланами, кадастровими картами, тематичними картами (схеми транспорту, інженерних мереж, функціонального зонування). Ці дані є основою для подальшого просторового аналізу та моделювання. Збір статистичних даних: передбачає опрацювання демографічних даних (кількість та структура населення прилеглих районів), соціально-економічних показників (рівень доходів, зайнятість), туристичної статистики (кількість відвідувачів, їх походження), даних про злочинність, статистику відвідування тощо.

Польові дослідження (натурні обстеження) спрямовані на збір первинних даних безпосередньо на території досліджуваного громадського простору. Вони дозволяють зафіксувати його актуальний стан та побачити, як він живе і функціонує в реальному часі. До основних методів натурних обстежень відносяться: інвентаризація та технічне обстеження; фото- та відеофіксація; фотограмметрія, лазерне сканування та візуальний аналіз (Рис.4.1.3)

Інвентаризація та технічне обстеження: передбачає обміри, детальний опис та оцінку стану всіх фізичних елементів простору: типів покриття, вуличних меблів, освітлення, озеленення, малих архітектурних форм, систем орієнтування, елементів доступності (пандусів, тактильної плитки тощо). Результати фіксуються в інвентаризаційних відомостях, на картах та фото.

Фото- та відеофіксація: це систематична зйомка простору з різних ракурсів у різний час доби та року. Часто використовується панорамна зйомка, аерофотозйомка з дронів для отримання загальних видів, а також детальна зйомка окремих елементів. Відеофіксація може використовуватися для аналізу динамічних процесів, наприклад, руху пішоходів. Фотограмметрія, лазерне сканування та інші засоби цифрової фіксації об'єктів дозволяють зробити дуже точне сканування оточення ГП та створити та їхній основі 3Д-моделі. Візуальний аналіз забезпечує експертну оцінку естетичних та композиційних характеристик простору, визначення точок візуального сприйняття, важливих ракурсів. Аналізуються силует забудови, співвідношення висоти будівель до ширини простору, візуальні коридори та перспективи, колористику фасадів, ритм архітектурних елементів. Дозволяє виявити також і проблеми: візуальний безлад (надмірну рекламу, хаотичне паркування, невідповідність різних елементів простору вимогам щодо безбар'єрності середовища).

Поєднання даних з кабінетних та польових досліджень створює багатоваріантну інформаційну базу, оскільки дані з різних джерел доповнюють та верифікують одне одного, створюючи міцну основу для наступного етапу – глибокого аналізу.

Зібрані на попередньому етапі "сирі" дані самі по собі не дають повного розуміння громадського простору. Для того, щоб одержати певний результат, необхідно застосувати аналітичні методи, які дозволять виявити закономірності, встановити причинно-наслідкові зв'язки та зрозуміти глибинні процеси. Найбільш ефективним підходом у дослідженнях міського середовища є застосування змішаних методів, що передбачає інтеграцію якісного та кількісного аналізу. Такий підхід дозволяє отримати більш повну, об'ємну та обґрунтовану картину (Рис.53).

Кількісні методи оперують числовими даними та статистикою, вони відповідають на питання "скільки?", "як часто?", "де?". Їхня сила – в об'єктивності, можливості вимірювання та порівняння, а також у здатності виявляти загальні тенденції на великих вибірках. До основних кількісних методів аналізу громадських просторів належать: підрахунок потоків (систематичний підрахунок пішоходів, велосипедистів та транспортних засобів у ключових точках простору в різний час доби та дні тижня), дозволяє визначити інтенсивність використання простору, виявити основні маршрути руху та "мертві зони"; стаціонарні спостереження за активністю (фіксація кількості людей, що займаються різними

видами діяльності (сидять, спілкуються, граються, їдять) у визначених зонах простору), які збираються через регулярні проміжки часу та наносяться на карти; анкетування (опитування) (збір стандартизованих даних від великої кількості респондентів за допомогою структурованих анкет); картографування слідів поведінки. Опитування дозволяють отримати кількісну оцінку задоволеності простором, виявити демографічний профіль користувачів, їхні вподобання, основні сценарії використання простору та визначити бар'єри у забезпеченні його інклюзивності та доступності (Приклади можливих анкет наведені у додатку - Д.1). Картографування слідів поведінки передбачає фіксацію фізичних ознак використання простору (наприклад, витопані стежки на газонах вказують на бажані, але відсутні маршрути), скупчення сміття, графіті тощо, визначаються та фіксуються на карті проблемні місця для доступності ГП.

Рис.53. Кількісні та якісні методи аналізу громадського простору з точки зору доступності та інклюзивності. (Авторська схема)

Якісні методи фокусуються на глибинному розумінні контексту, мотивацій та досвіду людей. Вони відповідають на питання "чому?", "як?", "що це означає?". Якісні дані, хоч і не піддаються статистичній обробці, надають безцінну інформацію про суб'єктивне сприйняття простору, його соціальне значення та приховані чинники. До основних якісних методів належать: інтерв'ю (розмови з різними користувачами простору (місцевими мешканцями, туристами, власниками бізнесу), експертами та представниками влади); дискусії з фокус-групами; включене спостереження (коли дослідник проводить тривалий час у просторі, спостерігаючи за соціальними взаємодіями, неформальними практиками та атмосферою "зсередини", іноді беручи участь у житті простору); поведінкове картографування; дискурс-аналіз (аналіз текстів, пов'язаних з громадським простором — публікацій у ЗМІ, постів у соціальних мережах, офіційних документів, рекламних матеріалів).

На відміну від анкети, інтерв'ю дозволяє гнучко змінювати хід розмови, ставити уточнюючі питання та отримувати розгорнуті, деталізовані відповіді. Модерована дискусія з невеликою фокус-групою (6-10 людей), підібраних за певними критеріями (наприклад, матері з дітьми, пенсіонери, молодь) є ефективним засобом для виявлення спільних думок, суперечностей та генерації нових ідей.

Поведінкове картографування є своєрідною якісною версією стаціонарних спостережень, де дослідник не просто рахує людей, а детально замальовує на плані їхнє точне місцезнаходження, позу, напрямок погляду, взаємодії з іншими людьми та об'єктами. Це допомагає зрозуміти, як саме дизайн простору впливає на поведінку. Дискурс-аналіз дозволяє виявити домінантні наративи, стереотипи та ідеологічні установки щодо простору (туристичний об'єкт, об'єкт для комерційної експлуатації ("для прибутку") чи як місце для людей та відпочинку) [49].

Інтеграція цих методів є ключовим аспектом. Кількісні та якісні дані не просто існують паралельно, а взаємодіють. Наприклад, кількісне картографування може виявити, що певна частина площі майже не використовується, а якісні інтерв'ю з мешканцями можуть пояснити причину. Або анкетування може показати високий рівень незадоволеності певними зонами, а фокус-група дозволить з'ясувати, що головна проблема не в лавках чи доріжках, а у відчутті конфлікту між велосипедистами та пішоходами. Поєднання дискурс-аналізу з просторовими даними, наприклад, може показати, як обговорення міського озеленення в медіа корелює з реальними змінами в окремих зонах [48]. Такий комплексний підхід забезпечує глибоке та багатогранне розуміння громадського простору, що є необхідною умовою для розробки ефективних рішень.

Використання цифрових інструментів та технологій. Сучасний аналіз міського середовища неможливий без залучення цифрових інструментів та технологій, вони дозволяють не лише автоматизувати та прискорити збір та обробку даних, але й відкривають принципово нові можливості для аналізу, моделювання та візуалізації просторових процесів. Застосування сучасних технологій є важливою складовою передових підходів до ревіталізації історичних центрів міст з точки зору інклюзивності та доступності [49]. У контексті аналізу громадських просторів найважливішу роль відіграють геоінформаційні системи (ГІС), інструменти просторового аналізу та 3D-моделювання.

Геоінформаційні системи (ГІС) є потужною платформою для інтеграції, управління, аналізу та візуалізації будь-яких даних, що мають просторову прив'язку. ГІС перетворює статичні карти на динамічні бази даних, де кожен об'єкт (будівля, дерево, лавка) має не лише географічні координати, але й набір атрибутів (рік побудови, стан, матеріал тощо). Основні можливості ГІС-аналізу для громадських просторів включають: багатоваріаційний аналіз (Overlay Analysis), (який дозволяє накладати один на одного різні тематичні шари даних для виявлення взаємозв'язків. Наприклад, можна накласти карту злочинності на карту освітленості простору, щоб перевірити гіпотезу про зв'язок між поганим освітленням та небезпечними зонами або ж поєднати карту розташування дитячих майданчиків з картою щільності дитячого населення, щоб оцінити їх забезпеченість та доступність); аналіз близькості (Proximity Analysis) (який дозволяє визначити зони пішохідної доступності до громадського простору, зупинок транспорту, шкіл чи кафе); мережевий аналіз (Network Analysis) (дозволяє моделювати рух пішоходів та транспорту по існуючій мережі вулиць та доріжок); аналіз щільності та "гарячих точок" (Density/Hotspot Analysis) (візуалізує концентрацію певних явищ, виявляє їхні ключові вузли та периферійні зони). Поєднання ГІС з результатами якісних

досліджень, як-от дискурс-аналіз, дозволяє картографувати нематеріальні явища, наприклад, зони, що найчастіше згадуються у дискусіях про міське озеленення [49].

Окремо можна виділити *інструменти просторового аналізу*, які доповнюють можливості ГІС (Space Syntax (набір методів для аналізу просторових конфігурацій вулично-дорожньої мережі, для яких розраховуються показники інтеграції); 3D-моделювання та віртуальна реальність (VR) - надають можливості для більш реалістичної візуалізації та аналізу; сценарне моделювання (3D-моделі дозволяють віртуально "програвати" різні сценарії перетворень: додати дерева, змінити покриття, що допомагає оцінити візуальний вплив майбутніх змін на історичне середовище ще до початку будь-яких перетворень). Інтерактивні 3D-моделі та VR-тури є потужним інструментом для комунікації з мешканцями. Замість складних креслень люди можуть "прогулятися" по майбутньому простору, що робить процес обговорення більш інклюзивним та зрозумілим. Все частіше використовуються дані з мобільних пристроїв та сенсорів (об'єднані дані мобільних операторів можуть надати безпрецедентну інформацію про переміщення великих мас людей по місту). Стаціонарні сенсори можуть автоматично збирати дані про кількість людей, рівень шуму, якість повітря тощо. Використання цих сучасних цифрових методів суттєво підвищує точність, об'єктивність та глибину аналізу громадських просторів [48].

Аналіз та інтерпретація результатів: від даних до висновків. Завершальним етапом процедури аналізу є синтез даних. Дослідницька команда зводить разом результати, отримані за допомогою різних методів: історико-архівні знахідки, дані натурних обстежень, статистику з опитувань, глибинні висновки з інтерв'ю, результати ГІС-аналізу та просторового моделювання. Головною метою цього етапу є виявлення цілісної картини, виявлення точок перетину, підтвердження або суперечності між різними типами даних. Для структурування синтезованої інформації та ідентифікації ключових проблем і потенціалів часто використовується SWOT-аналіз. Цей інструмент дозволяє систематизувати результати за чотирма категоріями: Strengths (Сильні сторони): (внутрішні позитивні характеристики простору); Weaknesses (Слабкі сторони) (внутрішні негативні характеристики); Opportunities (Можливості) (зовнішні фактори, які можна використати для покращення простору); Threats (Загрози) (зовнішні фактори, що можуть негативно вплинути на простір). Після структурування даних відбувається виявлення ключових бар'єрів та проблем та формулювання висновків, визначаються закономірності та причинно-наслідкові зв'язки.

Висновки мають бути чіткими, лаконічними та прямо відповідати на дослідницькі запитання, поставлені на підготовчому етапі. Кожен висновок повинен спиратися на конкретні дані, отримані в ході аналізу. Фінальним результатом етапу аналізу є розробка стратегічних рекомендацій. На відміну від висновків, які констатують факти, рекомендації - окреслюють можливі напрями вдосконалення простору, базуючись на виявлених проблемах та потенціалі ГП. Рекомендації можуть бути стратегічного рівня – які визначають загальний вектор розвитку, тактичними - конкретні заходи, здатні забезпечити доступність та інклюзивність громадських просторів та політичними – які

стосуються змін у законах, нормах, правилах та управлінні.

Важливим елементом є правильна *візуалізація результатів*. Складні аналітичні дані мають бути представлені у зрозумілій та наочній формі для широкого кола зацікавлених сторін – від архітекторів та чиновників до звичайних мешканців. Для цього використовуються тематичні карти, діаграми, графіки, схеми, інфографіка, 3D-візуалізації. Якісна візуалізація є ключем до ефективного використання результатів аналізу та є переконливим аргументом у процесі прийняття подальших управлінських та проектних рішень.

4.2. ПРОГРАМА АНАЛІЗУ ПС В ІСТОРИЧНОМУ МІСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ДОСТУПНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ

Перехід від теоретичних засад та окремих процедур до практичної реалізації дослідницького проекту вимагає розробки чіткої та всеохопної програми аналізу. Програма є дорожньою картою, що систематизує всі етапи дослідження, визначає їх послідовність, необхідні ресурси та очікувані результати, перетворює комплексне завдання аналізу громадських просторів в історичному середовищі на керований, логічно-послідовний та ефективний процес. На відміну від простого переліку методів, програма інтегрує їх у єдину систему, спрямовану на досягнення конкретної мети.

Формулювання мети, завдань та гіпотез програми дослідження. Мета дослідження — це узагальнене, стратегічне твердження про кінцевий результат, якого прагне досягти дослідницька команда. Мета повинна бути амбітною, але досяжною в межах конкретного проекту. Вона слугує орієнтиром, що об'єднує всі подальші дії.

Завдання дослідження — це конкретні, вимірювані кроки, які необхідно виконати для досягнення поставленої мети, які деталізують мету та розбивають її досягнення на окремі аналітичні блоки.

Перелік завдань для аналізу громадських просторів в історичному середовищі може включати:

1. Проведення історико-архівного та бібліографічного аналізу для виявлення історичної еволюції певного простору, його історичної функції, виявлення втрачених елементів та ціннісних характеристик.
2. Виконання комплексного натурного обстеження об'єкта, що включає фіксацію його поточного фізичного стану, функціонального зонування, транспортно-пішохідних потоків та елементів благоустрою. Виявлення існуючих бар'єрів для забезпечення доступності та інклюзивності.
3. Дослідження соціальних аспектів сучасного використання простору шляхом проведення соціологічних опитувань, глибинних інтерв'ю та структурованих спостережень для визначення особливостей поведінки, потреб та запитів різних груп користувачів.
4. Аналіз просторово-планувальної структури об'єкта та його зв'язок з оточуючою забудовою за допомогою методів містобудівного аналізу та ГІС-технологій.
5. Порівняльний аналіз успішних практик реалізації доступності та інклюзивності подібних просторів

в інших історичних містах.

6. Синтез отриманих даних та розробка концептуальних пропозицій, що включають функціональну, просторову та соціокультурну моделі розвитку об'єкта.

Гіпотези дослідження (Hypotheses) — це обґрунтовані припущення щодо можливих результатів або взаємозв'язків, які дослідження має підтвердити або спростувати. Формулювання гіпотез фокусує аналітичну роботу на перевірці конкретних тверджень. Гіпотези виходять з попереднього аналізу проблеми та існуючих теорій та можуть визначати певні напрямки розв'язання проблем, пов'язаних з доступністю та інклюзивністю простору. Перевірка таких гіпотез дозволяє перейти від описового аналізу до пояснювального, надаючи глибше розуміння причинно-наслідкових зв'язків у функціонуванні громадського простору.

Вибір методології та інструментарію. Методологія дослідження визначає його загальну логіку та стратегію. Для аналізу громадських просторів в історичному середовищі з точки зору доступності та інклюзивності вона має бути комплексною та міждисциплінарною, поєднуючи архітектурні, містобудівні, соціологічні, історичні, географічні, а також економічні та технологічні аспекти. На етапі вибору методології та інструментарію можуть обиратися для проведення всі якісні та кількісні методи, або ж їхні окремі елементи, описані у попередньому розділі. Ключовим завданням – є їхня інтеграція. Інструментарій дослідження — це конкретний набір засобів, що використовуються для застосування обраних методів.

Етапи реалізації програми: календарний план та ресурси. Ефективна реалізація дослідницької програми по забезпеченню доступності та інклюзивності громадських просторів в історичних містах – є складним та багатогранним завданням, що потребує чіткого планування в часі та адекватної оцінки необхідних ресурсів. Планування - перетворює методологію дослідження на операційний план дій, що дозволяє контролювати хід проекту та забезпечувати його своєчасне виконання.

Етапи реалізації програми передбачають логічну послідовність, де результати попереднього етапу слугують основою для наступного. Хоча деякі процеси можуть виконуватися паралельно, загальна структура є лінійною.

Наведемо *узагальнену програму дій* по забезпеченню доступності та інклюзивності певного історичного громадського простору:

1. *Підготовчий етап* (1-2 місяці).
2. *Формування міждисциплінарної дослідницької групи* (архітектор-містобудівник, соціолог, історик, ГІС-спеціаліст).
3. *Фіналізація програми дослідження:* уточнення мети, завдань, гіпотез.
4. *Проведення теоретичного (кабінетного) дослідження:* збір та попередній аналіз існуючих даних (картографічні матеріали, генеральний план, історичні довідки, попередні дослідження).
5. *Розробка інструментарію:* створення анкет, схем для інтерв'ю, чек-листів для спостережень.
6. *Проведення пілотного дослідження* (наприклад, тестування анкети на невеликій групі

респондентів) для виявлення та виправлення недоліків.

7. *Етап збору даних* (натурні обстеження) (2-3 місяці).

8. Проведення *масового соціологічного опитування*.

9. Проведення *глибинних експертних інтерв'ю*.

10. Виконання *серії натурних обстежень* та спостережень у різний час доби, дні тижня та пори року для фіксації динаміки використання простору.

11. *Фото- та відеофіксація* об'єкта, аерофотозйомка (за потреби та можливості).

12. *Робота в архівах та бібліотеках* для поглибленого історичного аналізу.

13. *Етап аналізу та обробки даних* (2-3 місяці).

14. *Введення даних анкет у статистичну програму*, їх очищення та аналіз.

15. *Транскрибування записів інтерв'ю та їх кодування* (тематичний аналіз).

16. *Оцифрування та векторизація картографічних даних*, створення аналітичних шарів у ГІС.

17. *Систематизація даних натурних обстежень та спостережень*.

18. *Інтеграція та перехресний аналіз якісних та кількісних даних* для перевірки гіпотез.

19. *Етап синтезу та формування висновків* (1-2 місяці).

20. *Проведення SWOT-аналізу* для ідентифікації сильних та слабких сторін, можливостей та загроз для розвитку простору.

21. *Формулювання ключових висновків дослідження*.

22. *Розробка концептуальних сценаріїв та рекомендацій* щодо забезпечення доступності та інклюзивності громадського простору.

23. *Підготовка підсумкових звітних матеріалів*: аналітичного звіту, візуалізацій, презентації.

Створення календарного плану є важливим інструментом управління проектом, який дозволяє відстежувати прогрес, виявляти затримки та координувати роботу різних членів команди. Наступним важливим етапом формування команди та оцінка ресурсів.

Ресурси поділяються на три основні категорії: *людські ресурси*; *фінансові ресурси*; *матеріально-технічні ресурси*.

До *людських ресурсів* відносяться: керівник проекту (відповідає за загальну координацію, комунікацію та дотримання термінів); основна дослідницька група (фахівці відповідних профілів: архітектор, соціолог, історик, ГІС-аналітик, які безпосередньо виконують аналітичну роботу); технічний персонал (інтерв'юери для проведення масових опитувань, асистенти для введення даних); консультанти: вузькопрофільні експерти (наприклад, дендролог, інженер-транспортник), які залучаються за потреби.

Фінансові ресурси складають: фонд оплати праці (зарплати для всіх залучених фахівців); операційні витрати (оренда офісу, комунальні послуги, канцелярські товари); технічні витрати на дослідження (друк анкет, транспортні витрати для польових робіт, оплата доступу до архівів чи баз даних); програмне забезпечення (витрати на придбання або підписку на ліцензійне ПЗ (статистичні пакети,

ГІС, графічні редактори)); непередбачені витрати: резерв у розмірі 10-15% від загального бюджету.

Матеріально-технічні ресурси передбачають наявність: офісного обладнання (комп'ютерів з відповідними технічними характеристиками, принтерів, сканерів); польове обладнання (фото- та відеокамери, диктофони, планшети, GPS-приймачі, вимірювальні інструменти); доступ до інформаційних ресурсів (бібліотеки, архіви, електронні бази даних).

Детальний *розрахунок ресурсів та складання бюджету* на підготовчому етапі дозволяє уникнути кризових ситуацій під час реалізації проєкту та забезпечує його стабільне фінансування.

Формат представлення результатів аналізу для прийняття управлінських рішень. Кінцевою метою комплексної програми аналізу громадських просторів є не сам аналіз як такий, а створення інформаційного підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських, проєктних та стратегічних рішень. Тому формат представлення результатів має бути адаптований до потреб кінцевих користувачів — представників місцевої влади, архітекторів, інвесторів та громадськості. Інформація має бути не лише достовірною, а й зрозумілою, наочною та переконливою. Роль громадських просторів як основи сталого розвитку міст вимагає, щоб результати аналізу були представлені у форматі, що сприяє конструктивному діалогу та прийняттю виважених рішень [49].

Ефективний пакет звітних матеріалів зазвичай складається з кількох компонентів, розрахованих на різну цільову аудиторію - комплексного аналітичний звіт (найповнішого документу, що містить детальний опис методології, всіх етапів дослідження, повний аналіз зібраних даних, таблиці, графіки та вичерпні висновки). Структура такого звіту має включати: вступ, огляд літератури, опис методології, розділи, присвячені кожному блоку аналізу (історичний, просторовий, соціальний тощо), синтез результатів, висновки та рекомендації, додатки (анкети, пункти інтерв'ю, вихідні дані).

Фінальне резюме (Executive Summary) – це короткий (3-5 сторінок) документ, що у стислій та доступній формі викладає ключові проблеми, основні висновки та найважливіші рекомендації дослідження. Таке резюме готується для: керівників міста, депутатів, потенційних інвесторів — тобто, осіб, які приймають рішення, але не мають часу на вивчення повного звіту. Мова такого резюме має бути чіткою, лаконічною, позбавленою вузькоспеціалізованої термінології. Акцент робиться на практичних наслідках та пропонуваніх діях. Таке резюме бажано супроводжувати ключовими візуалізаціями (найбільш показовими діаграмами та картами).

Візуальні та картографічні матеріали включають: аналітичні карти (ГІС) (карти функціонального зонування, пішохідної та транспортної доступності, щільності активностей, візуальних коридорів, шумового забруднення, стану озеленення [49]); інфографіка (графічне представлення статистичних даних (наприклад, вікова структура користувачів, розподіл думок щодо проблем простору, добова динаміка активності тощо)); 3D-візуалізації та моделі (демонстрація поточного стану та можливих сценаріїв трансформації простору, включаючи реалістичні візуалізації проєктних пропозицій); фотоколажі та схеми .

Публічна презентація результатів дослідження може проводитися на громадських слуханнях, засіданнях містобудівної ради, зустрічах з мешканцями - у слайд-шоу (PowerPoint), що поєднує ключові тези з резюме та найбільш яскраві візуальні матеріали. Презентація має бути динамічною, зрозумілою та розрахованою на 15-20 хвилин виступу, залишаючи час для запитань та обговорення. Правильно структуроване та адаптоване представлення результатів перетворює академічне дослідження на дієвий інструмент міського розвитку, сприяючи прозорості та залученню всіх зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень.

Аналіз доступності та інклюзивності громадських просторів в історичному середовищі є одним із найскладніших та водночас найважливіших завдань сучасного містобудування. Ці простори є не просто сукупністю будівель та площ, а живими соціокультурними організмами, в яких переплітаються колективна пам'ять, ідентичність спільноти та динамічні потреби сьогодення. Інтеграція історичного, соціологічного, просторово-середовищного та економічного аналізу дозволяє сформулювати багатовимірне розуміння об'єкта, виявити не лише видимі проблеми, а й приховані потенціали та конфлікти.

4.3. ПРОЄКТУВАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПС В ІСТОРИЧНОМУ МІСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ДОСТУПНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ) ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ

Застосування цифрових технологій та інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в архітектуру та міське проєктування значно еволюціонувала протягом останніх років, це особливо стосується збереження та доступності саме історичних просторів. Незважаючи на прогрес у технологіях збереження, історичні об'єкти часто ставлять перед архітекторами надзвичайно важкі завдання, щодо забезпечення їх доступності. Багато з цих об'єктів не обладнані для прийому осіб з різними видами інвалідності, що створює перешкоди для їх повноцінної участі у культурних заходах та ознайомлення з об'єктами культурної спадщини [51]. Інтеграція засобів ШІ може відіграти вирішальну роль у вирішенні цих проблем, створюючи середовище, яке стало б більш інклюзивним для всіх відвідувачів.

Сучасні виклики забезпечення безбар'єрності в історичних містах характеризуються складною взаємодією між потребами інклюзивності та вимогами збереження культурної спадщини. Традиційні підходи до створення доступного середовища часто конфліктують з архітектурними та містобудівними особливостями історичних центрів, створюючи дилему вибору між модернізацією та автентичністю [52]. Фізичні обмеження історичних будівель – вузькі проходи, сходи, нерівні поверхні – унеможливають застосування стандартних рішень доступності без значних втручань у структуру об'єктів. Водночас, зростаючі суспільні вимоги до інклюзивності та міжнародні стандарти доступності

створюють правовий та етичний тиск, вимагаючи розширення інклюзивності громадських просторів.

Історичні міста характеризуються унікальною архітектурною тканиною, сформованою протягом століть без урахування сучасних стандартів доступності. Їх цінність полягає саме в автентичності планування, матеріалів та конструктивних рішень [53]. Збереження культурної спадщини регулюється міжнародними конвенціями та національними законодавствами, що обмежують можливості фізичних втручань. Це створює унікальний контекст, де традиційні рішення доступності можуть суперечити принципам консервації. Основний виклик полягає у знаходженні рішень, що не порушують історичну цілісність об'єктів, але забезпечують можливості використання для всіх категорій користувачів. Це вимагає креативних підходів та інноваційних технологій [52].

Безбар'єрність у міському середовищі представляє багатовимірну концепцію, що виходить за межі традиційного розуміння фізичної доступності. Сучасне трактування включає фізичну, когнітивну, сенсорну та інформаційну доступність, створюючи комплексну систему вимог до міського простору [54]. Фізична доступність охоплює елементи інфраструктури – пандуси, ліфти, широкі проходи, тактильні покриття. Когнітивна доступність стосується зрозумілості навігації, ясності інформаційних систем та простоти орієнтування в просторі. Сенсорна доступність включає адаптацію для людей з порушеннями зору чи слуху через звукові сигнали, контрастні елементи, альтернативні формати інформації.

Цифрові технології, зокрема ШІ, пропонують можливості створення "невидимої" доступності – рішень, що не змінюють фізичну структуру об'єктів, але покращують досвід їх використання. Віртуальні тури, доповнена реальність, інтелектуальні навігаційні системи можуть компенсувати фізичні обмеження [55].

Основні технології ШІ для покращення доступності міських просторів. Штучний інтелект може бути представлений у комплексі технологій, що здатні революціонізувати підходи до забезпечення безбар'єрності в історичних міських просторах. Сучасні ШІ-рішення охоплюють широкий спектр застосувань: від автоматичного розпізнавання мовлення (ASR) до складних систем комп'ютерного зору, що можуть аналізувати архітектурні бар'єри та пропонувати адаптивні рішення [54]. Google Neural Machine Translation (GNMT) та Google Vision API демонструють потенціал для подолання мовних та візуальних бар'єрів, особливо актуальних у багатокультурних історичних містах [54].

Комп'ютерний зір забезпечує автоматичне розпізнавання архітектурних перешкод, аналіз пішохідних потоків та ідентифікацію потенційно небезпечних зон. Технології розпізнавання образів в об'єктах культурної спадщини [55] дозволяють створювати детальні віртуальні карти доступності, що враховують специфіку історичних об'єктів. Обробка мовлення, переклад текстів, аудіо-гідів та живого спілкування сприяє створенню інтелектуальних інформаційних систем, здатних надавати персоналізовані рекомендації та інструкції різними мовами, враховуючи когнітивні особливості користувачів з різними видами обмежень.

Цифрові двійники та метавесесвіти в контексті історичних міст. Цифрові двійники (Digital Twins)

- віртуальні копії фізичних об'єктів - це революційний підхід до моделювання та управління доступністю в історичних міських просторах. Вони дозволяють проводити детальний аналіз доступності та забезпечувати ознайомлення з окремими історичними об'єктами та комплексами без ризику пошкодження автентичних історичних структур [56]. Генеративні методи ШІ, інтегровані з цифровими двійниками, відкривають нові можливості для вирішення проблем історичних міст [57], дозволяють моделювати різні сценарії покращення доступності та оцінки їх впливу на збереження культурної спадщини. Цифрові двійники — не просто цифрова копія фізичних систем і середовища. Ця концепція відрізняється від інших підходів до аналізу даних і візуалізації, оскільки вони можуть інтегрувати дані з різних джерел у режимі реального часу та оцінювати майбутні сценарії за допомогою розширеного моделювання. При застосуванні в міських умовах DT можуть привести до революційних змін у підходах до управління, моніторингу та майбутнього планування сучасних міст. Наприклад, у м. Роттердам (Нідерланди) побудована міська операційна платформа у 3-D, яка дозволяє розкривати і візуалізувати дані про використання енергії в режимі реального часу в окремих будівлях, місті та області в цілому.

Фландрія (Бельгія) в рамках проекту DUET Digital Twins розробляє модель руху, яка оцінює очікуваний обсяг трафіку на прилеглих вулицях, коли одна або кілька вулиць закриті. Місто Утрехт (Нідерланди) також використовує технології цифрових двійників для розробки рішень по забезпеченню мобільності населення та впровадження здорового міського способу життя. У Барселоні (Іспанія) програмне забезпечення *Sentilo* використовує тисячі датчиків, встановлених у громадських місцях по всьому місту, для збору даних у реальному часі щодо різних аспектів міського середовища: потік людей, рівень шуму, температура, якість повітря та багато інших. Ці дані надають цінну інформацію, що використовується для роботи цифрових двійників, прискорених штучним інтелектом, яка забезпечує більш ефективне містобудування, управління ресурсами та організацію громадських просторів. [59]

Метавесесвіти - створюють паралельні цифрові простори через технології розширеної реальності (XR) [58]. Для людей з обмеженими можливостями це відкриває можливості віртуального дослідження історичних просторів, які фізично можуть бути недоступними для них.

Доповнена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR) дозволяють формувати співіснуючі шари міського середовища, створюючи колекції міських метавесесвітів [56]. Ці технології є особливо цінними для історичних міст, оскільки вони дозволяють надавати додаткову інформаційну та навігаційну підтримку без фізичного втручання в автентичні структури.

Міжнародний досвід використання ШІ для збереження культурної спадщини. Світова практика демонструє тенденцію зростання інтеграції штучного інтелекту в процеси збереження та управління культурною спадщиною, а також висвітлює значний потенціал цих технологій для ефективної та менш інвазивної консервації історичних об'єктів. Прогностичні дослідження на базі ШІ дозволяє

передбачати потреби в реставрації та профілактичних заходах, що особливо важливо для підтримання доступності інфраструктури в історичних містах. 3D-реконструкція за допомогою ШІ створює точні цифрові моделі, що дозволяють віртуальне ознайомлення з об'єктами культурної спадщини без компромісів щодо їх автентичності [52]. Інтеграція ШІ в забудованому середовищі включає: голосове управління, інтерфейси на основі жестів та інші інтелектуальні системи. Впровадження таких систем значно покращує доступність громадських просторів.

Інтерактивні середовища на основі IoT значно покращують досвід відвідувачів на об'єктах спадщини [55], створюючи персоналізовані маршрути та адаптивну інформаційну підтримку. Технології розпізнавання образів дозволяють створювати детальні аудіоописи для людей з порушеннями зору. Практичні дослідження досвіду відвідування об'єктів спадщини людьми з різними видами обмежень [58] надають цінні відомості про ефективність ШІ-рішень у реальних умовах. Мультимодальні інтерфейси забезпечують взаємодію з системами через голос, дотик та жести, адаптуючись до індивідуальних потреб та переваг користувачів з різними видами обмежень.

Разом із забезпеченням інклюзивності громадських просторів для людей з особливими потребами безпосередньо через засоби віртуальної та доповненої реальності, мультимодальні інтерфейси, інтерактивні середовища і т.ін., передбачається також використання ШІ для моніторингу фізичних засобів доступності, що передбачені у складі громадських просторів. Системи реального часу моніторингу доступності використовують комплекс сенсорів для відстеження стану пандусів, ліфтів та інших елементів доступної інфраструктури. Автоматичні сповіщення про несправності дозволяють оперативно вирішувати проблеми та перенаправляти користувачів на альтернативні маршрути.

Одним з лідерів по застосуванню сучасних ШІ-технологій у Європі можна вважати місто Барселона (Іспанія). Барселона демонструє один із найрозвиненіших у Європі підходів до інтеграції технологій штучного інтелекту (ШІ) у сферу міського планування та управління. Ключову роль у цьому процесі відіграє Барселонський суперкомп'ютерний центр (BSC-CNS), на базі якого функціонує високопродуктивний комплекс MareNostrum 5, який є частиною сімейства суперкомп'ютерів Європейського спільного підприємства з високопродуктивних обчислень (EuroHPC JU). Цікаво, що сам комп'ютерний центр, розміщений у 2005 році у каплиці Torre Girona з неокласичною архітектурою, побудований у 1940-х роках, не тільки відіграє роль найпотужнішого у Європі комп'ютерного центру, але й був обраний найкрасивішим центром обробки даних у світі в 2017 році. (Рис.54) [59].

Важливою складовою науково-технічних досліджень центру є розробка цифрового двійника Барселони, що дає змогу оцінювати потенційні зміни у міському середовищі та їхній вплив на різні соціальні групи. Такий інструмент дозволяє не лише оптимізувати транспортну інфраструктуру чи енергоспоживання будівель, але й забезпечити адаптацію громадських просторів до потреб літніх осіб, людей з інвалідністю та інших вразливих категорій. Додатковими інструментами виступають система Sentilo, яка акумулює дані з тисяч міських сенсорів, та модель CALIOPE-Urban, що прогнозує

рівень забруднення повітря на рівні окремих вулиць. Отримані дані інтегруються у цифрові моделі, сприяючи прийняттю більш інклюзивних і науково обґрунтованих рішень. У Барселоні ШІ використовується для аналізу та покращення середовища, де важливі не лише транспортні можливості, а й наявність зручних зон відпочинку, чіткої навігації, відсутність фізичних бар'єрів. Міські проекти охоплюють датчики в громадських просторах, голосові технології для навігації, інтерактивні сервіси та цифрові платформи, що допомагають людям з різними потребами орієнтуватися у місті.

Рис. 54. Барселонський суперкомп'ютерний центр (BSC-CNS), розташований у у каплиці Torre Girona.
(Фото: Cheah, J. (2024, October 31).

Впровадження голосових ШІ-інструментів API дозволяє людям з обмеженими можливостями користуватися громадськими послугами через голосове управління, а також отримувати допомогу в переміщенні містом. Це підвищує доступність та інклюзивність громадських просторів, одночасно з дотриманням принципів безпеки та приватності даних. У Барселоні цифрові двійники міста використовуються для моделювання впливу нових проєктів на доступність інфраструктури (наприклад, доступу до громадського транспорту, лікарень, бібліотек). Ці інструменти дозволяють оцінювати, які ділянки міста не охоплені послугами або мають проблеми з доступністю, щоб приймати обґрунтовані рішення для покращення міського середовища.

Особлива увага у Барселоні приділяється залученню громадян до формування алгоритмічних рішень. Так, у межах проєкту Mercè мешканці міста брали участь у створенні комп'ютерних моделей, оцінюючи якісні параметри понад 3000 вулиць (зокрема наявність озеленення, ширину тротуарів, доступність міської інфраструктури). Це сприяло формуванню більш комплексних моделей, що

враховують просторові характеристики та соціальне сприйняття міського середовища. Крім того, Барселона бере активну участь у формуванні етичних рамок застосування міського ШІ. Ініціатива Глобальної обсерваторії міського штучного інтелекту (GOUAI), започаткована Барселоною спільно з іншими європейськими містами, наголошує на важливості цифрових прав, соціальної справедливості та культурної чутливості у впровадженні інновацій. [59]. Крім Барселони (Іспанія) до найвизначніших світових центрів застосування ШІ у формуванні доступності громадських центрів, можна віднести такі міста, як: Сінгапур (місто-держава у Південно-Східній Азії), Гьотеборг (Швеція), Фукуока (Японія), Лас-Розас (Іспанія). Ці міста демонструють різні підходи, але всі вони фокусуються на інтеграції ШІ для створення інклюзивних, безпечних та зручних громадських просторів для всіх мешканців. Сінгапур - відомий як одне з найбільш цифровізованих міст світу. Тут ШІ застосовується для аналізу використання міських просторів, управління інфраструктурою, покращення доступності та оптимізації використання землі в умовах щільної забудови. ШІ також допомагає оптимізації транспортних систем, зменшенні часу очікування, підвищенні рівня безпечності, що позитивно впливає на доступність громадських просторів для всіх груп населення [60].

У *Гьотеборгу (Швеція)* широко використовуються цифрові двійники міста з інтегрованими ШІ-аватарами, які допомагають жителям і гостям планувати маршрути, орієнтуватися у громадському транспорті та просторах, а також знайомитися з доступними зонами заздалегідь. Це зменшує бар'єри для людей з обмеженими можливостями та підвищує їх залучення у міське життя [61]. Цифрові двійники в Гьотеборзі моделюють доступність громадського транспорту, створюючи віртуальні копії міста, де можна симулювати та оптимізувати різні сценарії використання транспорту та міських просторів. Завдяки цій технології мешканці та відвідувачі, у тому числі з обмеженими можливостями, можуть заздалегідь планувати свої маршрути через ШІ-аватарів, які надають покрокові голосові інструкції, допомагають слідкувати за прибуттям автобусів, знаходити доступні платформи тощо. Це значно зменшує фізичні та ментальні бар'єри до користування громадським транспортом, роблячи переміщення більш незалежним і комфортним для людей з інвалідністю. Водночас місто отримує вигоду у вигляді зростання використання громадського транспорту і зниження потреби у спеціалізованих послугах, що сприяє соціальній інклюзії та економічному розвитку.

Місто Фукуока (Японія) – фокусується на створенні просторів, дружніх до людей з деменцією, широко використовуючи цифрових двійників і ШІ для персоналізованої підтримки, які допомагають людям з когнітивними порушеннями зберігати незалежність і бути більш залученими до життя громади. За допомогою таких ініціатив, як проектування інфраструктури, спеціалізованих програм та навчальних семінарів з гуманізму, а також цифрових двійників, які забезпечують персоналізовану підтримку за допомогою аватарів на базі штучного інтелекту. Цифрові двійники роблять міста більш придатними для таких людей, що є надзвичайно важливою перевагою, оскільки кількість літніх людей, які страждають на деменцію, становлять понад 12% світового населення, і ця цифра продовжує зростати. [61].

У Лас-Розасі - передмісті Мадрида (Іспанія) ШІ використовується для аналізу руху транспорту і пішоходів за допомогою камер, що допомагає оптимізувати використання міських просторів місцевими мешканцями. Лас-Розас є одним із полігонів для дослідників ініціативи AMIGOS, що фінансується ЄС і використовує нові технології, такі як штучний інтелект (ШІ) та аналіз даних, для поліпшення якості життя в завантажених містах. Ця ініціатива тісно пов'язана з місією ЄС «Міста», яка має на меті підтримати 112 європейських міст у досягненні кліматичної нейтральності та перетворенні їх на «розумні» міста до 2030 року. Такі міста мають стати інноваційними центрами для сталого розвитку міст. Камери, які використовує команда AMIGOS, були розроблені Австрійським інститутом технологій і працюють на основі ШІ. Це дозволяє їм швидко обробляти місячні записи з камер і створювати точну картину того, як використовуються міські простори. Зібрана інформація допомагає містобудівникам перепроєктувати громадські простори з урахуванням реальних потреб. [62].

Виклики та обмеження. При всіх позитивних моментах, інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в проєктування та планування безбар'єрної архітектури в історичних містах стикається з низкою значних викликів та обмежень. Однією з основних перешкод є брак ресурсів, необхідних для впровадження рішень на основі ШІ. Фінансові обмеження, доступність матеріалів, технологічна інфраструктура та необхідна технічна компетенція впливають на можливість впровадження цих інноваційних практик в міських умовах [63]. Це особливо актуально для невеликих історичних міст, де брак фінансування не дозволяє впроваджувати інновації на основі ШІ. Крім того, впровадження ШІ в історичних містах стикається з різними технічними викликами, що можуть суттєво відрізнятися у різних громадських просторах. Основною проблемою є складність збору точних даних про історичні об'єкти без їх пошкодження [52]. Традиційні методи 3D-сканування можуть бути обмеженими через делікатність історичних матеріалів та архітектурних елементів. Фундаментальною проблемою є знаходження балансу між впровадженням сучасних технологій та збереженням історичної автентичності. Візуальний вплив технологічних елементів може порушити естетичну цілісність історичних просторів, навіть якщо вони покращують його доступність.

Виникає концептуальний конфлікт між динамічною природою ШІ-технологій, які постійно оновлюються та адаптуються, та статичним характером історичної спадщини, яка прагне зберегти свою незмінність. Цей конфлікт особливо помітний при використанні цифрових двійників та метавсесвітів [56], де віртуальний світ може конкурувати з автентичною реальністю. Ризик "технологізації" історичного простору полягає в тому, що надмірне покладання на ШІ може змінити спосіб сприйняття та взаємодії з культурною спадщиною. Відвідувачі можуть більше зосереджуватися на технологічних можливостях, ніж на історичній цінності об'єктів. Надмірна залежність від ШІ-технологій може призвести до втрати реального досвіду взаємодії з історичним простором. Існує ризик того, що технології стануть самоціллю, затьмарюючи первинну мету збереження та інтерпретації культурної спадщини. Крім того, створення "фейкової" доступності через віртуальні рішення, може розглядатися управлінцями як спосіб уникнення реальних інвестицій у

фізичну доступність. Хоча цифрові рішення мають свою цінність, вони не повинні повністю замінювати зусилля з покращення фізичного доступу там, де це можливо без пошкодження історичних об'єктів.

Етичні питання. Етичні міркування мають першочергове значення при впровадженні технологій ШІ, особливо в коли це стосується історичних громадських просторів та культурної спадщини в цілому. Триває дискусія щодо етичних наслідків застосування ШІ, зокрема щодо питань упередженості, дезінформації та збереження історичної точності. Ключовими етичними принципами застосування ШІ мають бути: прозорість алгоритмів, справедливість доступу та захист приватності користувачів [54]. Принцип прозорості вимагає, щоб алгоритми ШІ, що впливають на доступність громадських просторів, були зрозумілими та могли перевірятися. Користувачі мають право знати, як система приймає рішення щодо рекомендацій маршрутів або наданої інформації. Це особливо важливо для людей з інвалідністю, які можуть бути вразливими до алгоритмічної дискримінації. Справедливість доступу означає, що ШІ-рішення не повинні створювати нових форм нерівності або посилювати існуючі. Системи мають забезпечувати рівні можливості для всіх користувачів, незалежно від типу їхніх обмежень, технічної грамотності або економічного статусу. Захист приватності особливо критичний при використанні сенсорних систем та збору даних про пересування користувачів. Необхідно впроваджувати принципи мінімізації даних, анонімізації та надання користувачам контролю над їхньою особистою інформацією.

Перспективи розвитку. Перспективи розвитку ШІ для забезпечення безбар'єрності в історичних містах пов'язані з удосконаленням існуючих технологій та розробкою нових підходів. Пріоритетним напрямком є розвиток неінвазивних методів збору даних, які дозволять створювати детальні цифрові моделі історичних об'єктів без ризику їх пошкодження [52]. Розробка спеціалізованих алгоритмів для збору інформації в історичному середовищі є критично важливою. Ці алгоритми мають враховувати унікальні характеристики історичної архітектури та адаптуватися до нестандартних просторових конфігурацій. Інтеграція доповненої реальності з ШІ-системами пропонує нові можливості для інформаційної підтримки людей з різними видами інвалідності [56]. Розвиток тактильних та аудіальних інтерфейсів може значно розширити доступність історичних просторів для людей з сенсорними обмеженнями. Загалом, застосування технологій штучного інтелекту значно розширює діапазон можливостей покращення доступності міського середовища в історичних центрах. До основних напрямків застосування ШІ можна віднести: створення віртуальних моделей історичних міст (для моніторингу транспортних та пішохідних потоків, моделювання можливих процесів по створенню безбар'єрності, створення віртуальних турів та екскурсій); застосування технологій цифрових двійників (для аудіо-відео супроводу людей з різними когнітивними порушеннями та інших процесів); впровадження голосових ШІ-інструментів (забезпечення користування ГП для людей з обмеженими можливостями через голосове управління, допомога в переміщенні містом); обробка даних громадського обговорення різних напрямків дизайнерських рішень в організації громадських просторів та багато іншого.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

У фокусі уваги нашого посібника - не лише вулиці й площі історичних міст, а й люди, які щодня ними користуються: мами з візочками, люди похилого віку, які бояться крутих підйомів та спусків; люди з інвалідністю на візках – і без; туристи, які губляться серед незрозумілої навігації; мешканці, які хочуть любити свої простори, а не оминати їх. І водночас – це старі камені, вуличні панорами, силуети храмів і площ, що зберігають пам'ять поколінь. Саме баланс між живою людиною і делікатним відношенням до спадщини і є доступністю та інклюзивністю сучасних громадських просторів історичних міст. Інклюзивність історичних громадських просторів – це не лише пандуси, норми й коефіцієнти. Це, передусім - поважне ставлення до людини, готовність побачити в кожному повноправного учасника міського життя. Доступність ми сприймаємо як фундамент – можливість потрапити, пересуватися, скористатися, інклюзивність – як наступний крок, коли простір не просто допускає, а запрошує, приймає, підтримує.

Історичні громадські простори – подібні до живих людей: у них є характер і настрій, складне минуле й невизначене майбутнє, але вони прагнуть продовжувати жити далі. І наше завдання як архітекторів, урбаністів, дослідників – дбайливо допомогти їм змінюватися так, щоб кожен новий жест був чесним щодо історії й уважним до сучасних потреб. Ми віримо в силу діалогу: між старим і новим, між фахівцем і громадою, між паперовим архівом і цифровою моделлю. Сучасні технології, геоінформаційні системи, 3D-моделі, штучний інтелект для нас – не самоціль, а інструменти, які дозволяють краще бачити невидиме, прогнозувати наслідки рішень, моделювати маршрути й сценарії використання простору. Вони дають шанс зробити місто прозорішим для розуміння й комфортнішим для тих, кого раніше часто «не помічали».

Український контекст надає цій темі особливої ваги. Війна боляче змінює наші міста, додає до слова «інклюзивність» нові відтінки – безпеку, укриття, шляхи евакуації, простори підтримки й відновлення. Ми пишемо про інклюзивність історичних просторів у момент, коли сама історія твориться на наших очах. І дуже хочеться вірити, що під час відбудови Україна зможе перетворити цю складну сторінку на можливість – будувати міста, де гідність людини й повага до спадщини стануть справжніми, а не декларативними пріоритетами. Цей посібник – не остаточна відповідь і не «рецепт на всі випадки». Ми будемо дуже раді, якщо наведені в ньому підходи, методики, приклади та цифрові інструменти стануть для вас опорою в навчанні, проектуванні, дослідженні, у спілкуванні з громадами. Якщо хоча б одна площа, вулиця чи невеликий сквер у вашому місті стане завдяки цьому хоч трохи доступнішим, дружнішим, чеснішим – наша праця була не даремною. Ми дякуємо всім, хто надихав нас на цю роботу: колегам, студентам, партнерам, мешканцям міст, які ділилися своїм досвідом, своїми труднощами й мріями. І дуже сподіваємося, що, прочитавши цю книгу, ви трохи зміните напрямок свого професійного й людського погляду – у бік інклюзивних, чутливих, живих історичних просторів, відкритих для кожної людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Олійник О. П. Просторові трансформації історичних центрів міст: дис. ... д. арх.: 18.00.01. КНУБА, Київ, 2021. 428 с.
2. Соснова Н. С. Теоретичні засади та методи організації публічного простору історичних міст: дис. ... д. арх.: 18.00.01. ЛНАМ, Львів, 2021. 432 с.
3. Головатюк А. К. Архітектурна семантика урбанізованого середовища: автореф. дис. ... к. арх.: 18.00.01. КНУБА, Київ, 2022. 23 с.
4. Грищенко, М., 2016. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія, 1, с. 31–38.
5. Соснова, Н. С. (2021). Теоретико-методологічні основи формування громадських просторів міст України (Doctoral dissertation, Національний університет "Львівська політехніка"). <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/dissertation/10294/avtorefsosnovan.pdf>
6. Олійник О. (2020). ВІДКРИТИЙ МІСЬКИЙ ПРОСТІР ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ. Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування, (58), 178–191. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.58.178-191>.
7. Tranchik, Roger. Finding Lost Spaces. Theories of Urban design. –Van Nostrand Reinhold Company, New York 1986 ISBN 0-442-28399-7.
8. Krier, Rob. Urban Space. Fifth edition. - Academy Editions, Hong Kong, 1991. – 175 p.
9. Ідак Ю.В. Основи теорії морфології міста. – Дисс. на здобуття наук. ступ.доктора арх. – Рукопис, Львів, 2020.
10. Тімохін, В.О., 1996. Основи містобудування. –Київ : КНУБА.
11. Carmona M., Heath T., Oc T., Tiesdell S. Public places – urban spaces. The dimensions of urban design. – Oxford: Architectural Press, 2008. – 312 p.
12. Фомін, І. А., 1997. Основи теорії містобудування. Київ : Наукова думка, 1997.
13. Social and Human Sciences. UNESCO. Official site. [online] Available at: <https://www.unesco.org/en/basic-sciences-engineering/report>
14. Erasmus+ Heritage and Identity. Good practice manual. 2023. Part I.
15. Council of Europe. (2025). Положення про громадський простір в ____ територіальній громаді та участь жителів громади в його плануванні [Проект]. Проект Ради Європи «Сприяння участі громадян у демократичному процесі прийняття рішень в Україні». URL:<https://rm.coe.int/regulation-on-citizens-engagement-in-public-spaces-development-ukr/1680a08064>.

16. Лещенко Н. А. Методи комплексного процесу реставраційно-реконструктивних трансформацій. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2021. Вип. 61. С. 80–93. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.61.80-93>
17. Лещенко Н. А. Принцип «поліфункціональності і рекомбінації функцій» реставраційно-реконструктивних трансформацій. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2024. Вип. 68. С. 38–48. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.68.38-48>
18. Олійник О.П. Формоутворення міських просторів в архітектурі постмодернізму. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ: КНУБА. Наук.–техн. зб. DOI:<https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.89-97>.
19. Koolhaas, Rem. Junkspace. October, 100, 2002. p. 175–190.
20. Barreiro Leon, Barbara. Urban theory postmodern cities: Ammesiac spaces and ephemeral aesthetics. URBS. Revista de Estudios Urbanos y Ciencias Sociales. 7 (1). 2017. p. 57-65. Ел. Доступ: <http://www2ual.es/urbs/index.php/urbs/article/view/barreiro>
21. Онищенко–Швець А. Функції громадських просторів міста: розвиток в часі та просторі. Досвід та перспектива розвитку міст України. Зб наук. праць. Київ: Діпромiсто, КНУБА. 2013. Вип.24. С.54-61.
22. Зіморович Б. Потрійний. Львів. Центр Європи, 2002. С133-134.
23. Шнюр-Пепловскі С. Контракти та ярмарки Львова. Незалежний культурологічний часопис. 2003.№29. С. 140.
24. Гусев М. О. Загальні принципи формування відкритих публічних просторів міст. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2024. Вип. 69. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.69.3-11>
25. Бевз, М., 2005. Архітектурно-містобудівне середовище центру історичного міста: ергодизайнерський аспект. Вісник ХДАДМ, 8, с. 3–19.
26. Бевз, М. В., 2007. Історичне місто, як об'єкт збереження і регенерації. Проблеми теорії і історії архітектури України. Збірка наукових праць АХИ ОГАСА, 7, с. 105–119.
27. Криворучко Ю., Криворучко О., Петришин Г. Культурно-освітньо-мистецькі кластери у містобудівній тканині та середовищі міста. Досвід та перспективи міст України. Зб. наук. праць. Київ: Діпромiсто, КНУБА, 2013. Вип.24 С. 33-45.
28. Перегуда Є., Баєва Ю, Яхно О. Місто як простір свободи та справедливості в контексті суспільних трансформацій. Тези доповідей III міжнародної науково-практ. конф. 12-13 листопада 2021р. Київ: КНУБА, 2021. С. 80-81.
29. Панченко Т.В. Регіональна і локальна ідентичності як складові культури субсидіарної демократії. URL:<http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile>.

php/123393/mod_resource/content/1/regionalna_lokalna_identichnist.pdf.

30. Фідлер Й. Просторова справедливість: випадок «Київ». Урбаністичні студії. Анатомія міста: Київ. К.: Смолоскип, 2012. С. 59-66.
31. Малес Л. Поділ простору і громади за віссю центр-периферія у великому місті. Урбаністичні студії. Анатомія міста. Київ. К.: Смолоскип, 2012. С. 108-115.
32. Лоу С. Як приватні інтереси захоплюють публічний простір: зонування, податки та інкорпорація огорожених спільнот. (Не)Задоволення публічними просторами. Урбаністичні Студії III. С. Шліпченко, І. Тищенко, (упор.). К.: Всесвіт, 2016. С. 46-63.
33. Тищенко І. Повернення публічного простору. (Не)Задоволення публічними просторами. Урбаністичні Студії ПІ. С. Шліпченко, І. Тищенко, (упор.). Київ: Всесвіт, 2016. С. 64-77.
34. Нещевець Н. Люди повинні відчувати, що їхнє слово важить: інтерв'ю з Катариною Георге. Урбаністичні Студії IV. Урбанізм і Фемінізм. С. Шліпченко, В. Агеєва (упоряд.), Київ: Всесвіт, 2018. С. 182-189.
35. Власенко Є. Нові публічні простори: постіндустріальний порядок проти мистецького хаосу. (Не)Задоволення публічними просторами. Урбаністичні Студії III. С. Шліпченко, І. Тищенко, (упор.). Київ: Всесвіт, 2016. С. 252-261.
36. Куцевич В.В. Питання формування містобудівних умов під час відтворення історичних сакральних будівель і споруд. Досвід та перспективи розвитку міст України. Зб. Наук. пр. Київ: Діпромісто, 2016. Вип. 31. С. 52-58.
37. Куцевич В., Марисик Т., Коротун І. та ін. Теоретичні і практичні основи реставрації. За заг. ред. засл. арх. України. д. арх.проф. Куцевич В.В. Чернівці УНУ ім. Ю. Федковича 2024. С. 83-85.
38. Березіна І.В. Архітектурна спадщина України у _____ орди: іконографія та принципи використання. Автореф. дис. канд. арх. Київ: НАОМА, 2007. 21с.
39. Арзілі Г. Міфо-топомічний потенціал як фактор формування громадських просторів. Містобудування на територіальне планування. Наук. техн. зб. Київ, 2020. Вип.73. С.8-20. DOI:10.32347/2076-815x.2020.73.8-20. (BASE).
40. International Organization for Standardization. (2021). ISO 21542:2021 Building construction — Accessibility and usability of the built environment. ISO. <https://www.iso.org/standard/50498.html>
41. Міністерство розвитку громад та територій України. (2018). ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення (з урахуванням змін №1, №2, затверджених у 2024 році). Київ: Мінрегіон. Режим доступу: <https://itgip.org/wp-content/uploads/2025/02/50.pdf>
42. Верховна Рада України. (1996). Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

43. Верховна Рада України. (1991). Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-XII. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
44. Верховна Рада України. (2025). Закон України № 4219-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» від 15 січня 2025 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-19>
45. Організація Об'єднаних Націй. (2006). Конвенція про права осіб з інвалідністю (текст прийнятий 13 грудня 2006 року, чинність з 3 травня 2008 року). Вилучено з <https://www.pfu.gov.ua/od/297035-pamyatka-shhodo-konventsiyi-onn-pro-prava-osib-z-invalidnistyu/>
46. CEN/CLC JTC 11. (2021). EN 17210:2021 Accessibility and usability of the built environment - Functional requirements. European Committee for Standardization. <https://www.cencenelec.eu/news-events/news/2021/eninthspotlight/2021-03-18-en-17210-2021-accessible-and-usable-built-environment/>
47. International Organization for Standardization. (2021). ISO 21542:2021 Building construction — Accessibility and usability of the built environment. <https://www.iso.org/standard/50498.html>
48. Довідник безбар'єрності. Ред. О. Зеленська. Київ: ГО «Безбар'єрність», 2021. 256 с.
49. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 14.04.2021 № 366-р.
50. ДБН В.2.2-40:2018. Інклюзивність будівель і споруд. Київ: Мінрегіон України, 2018. 72 с.
51. Kovalska O.Є. Adaptation of museum areas for people with disabilities and other low-mobility groups // Проблеми теорії та історії архітектури України. – 2021. – № 21. – С. 80–87. – DOI: 10.31650/2519-4208-2021-21-80-87
52. Родик Я. С. Особливості формування міського середовища для маломобільних груп населення. Вісник КНУБА. Серія «Архітектура», Київ, 2019. С. 45–53.
53. Куцевич В. В. Архітектурно-планувальні рішення об'єктів цивільного призначення для маломобільних груп населення. Київ: КНУБА, 2017. 198 с.
54. Здетовецька Н. О., Ковальська О. Є. Адаптація та збереження архітектурної спадщини: питання ефективного використання. Теорія та практика дизайну, Київ, 2023. Вип. 27. С. 263–277.
55. Public Spaces in Historic Environment as Urban Fundamentals of Sustainable Development. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1275/1/012026/meta>
56. Revitalizing historic city center a comparative methodology of current approaches and alternatives. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/jchmsd-08-2022-0148/full/html>
57. An ancient city for people or profit? Urban greening discourse and practice: a mixed-method case

study of Plovdiv, Bulgaria. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/9154973>

58. Matthias Hollwich, Matthew Hoffman. (2014) New Aging: Designing. Architecture for All Ages. *Architectural Design*, 84(2). 20-28. doi:10.1002/ad.1724
59. Ruiz-Rodrigo, A., Morales, E., Lakoud, M., Riendeau, J., Lemay, M., Savaria, A., Mathieu, S., Feillou, I., & Routhier, F. (2024). Experiencing accessibility of historical heritage places with individuals living with visible and invisible disabilities. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 5. <https://doi.org/10.3389/fresc.2024.1379139>
60. A qualitative study on the integration of artificial intelligence in heritage preservation. CORE. <https://core.ac.uk/download/620838484.pdf>
61. Kumar, P., et al. (2024). Urban Digital Twins and metaverses towards city multiplicities. *Smart Cities Quarterly*, 11(2), 89-105.
62. Brown, M., & Chen, L. (2024). Digital accessibility in the era of artificial intelligence—Bibliometric analysis and systematic review. *Accessibility Research Quarterly*, 8(2), 123-140.
63. Al-Sayed, K., et al. (2024). The synergistic interplay of artificial intelligence and digital twin in sustainable urban planning. *Urban Planning Journal*, 15(3), 45-62.
64. Urban Digital Twins and metaverses towards city multiplicities. (2024). PMC - PubMed Central. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11584446/>
65. Leveraging Generative AI for Smart City Digital Twins. (2024). arXiv. <https://arxiv.org/html/2405.19464v1>
66. Experiencing accessibility of historical heritage places with disabilities. PMC - PubMed Central. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11021605/>
67. Cheah, J. (2024, October 31). Barcelona's growing urban AI ecosystem. *The Urban Prompt*. <https://www.theurbanprompt.com/p/barcelonas-urban-ai>
68. Thompson, P. (2025, July 16). Smart Cities, Green Futures: How Artificial Intelligence is Powering Urban Sustainability. *Earth Day*. <https://www.earthday.org/smart-cities-green-futures-how-ai-is-powering-urban-sustainability/>
69. Younite. (2025, June 9). Smart cities without limits: how accessibility drives ROI. Younite. <https://younite.ai/smart-cities-without-limits-how-accessibility-drives-roi>
70. Smart cities on the move – how AI is helping improve urban flow. (2025, March 20). *Horizon Magazine*. <https://projects.research-and-innovation.ec.europa.eu/en/horizon-magazine/smart-cities-move-how-ai-helping-improve-urban-flow>

СПИСОК ТАБЛИЦЬ І РИСУНКІВ

Рис. 1. Музейний острів. Берлін. Німеччина. Berlin, S. M. Z. (n.d.). Staatliche Museen zu Berlin. Staatliche Museen Zu Berlin. <https://www.smb.museum/en/museums-institutions/museumsinsel-berlin/about-us/museumsinsel-master-plan/> - с. 10

Рис.2. м. Бірмінгем. Площа Керзон. Музейний квартал. Вікімедіа, У. П. (2025, October 5). – с.11

Рис.3. Місто Брюссель (Бельгія). Пагорб мистецтв. <https://trips.com.ua/podorozhi/scho-vidvidaty-v-bryusseli-nasampered/> - с.12

Рис.4. м. Київ (Україна). Мистецький Арсенал. <https://book.artarsenal.in.ua/pro-nas/istoriya-festyvalyu/>
https://artarsenal.in.ua/wp-content/uploads/2019/08/20190514-142343_Popenko.jpg - с.13

Рис.5. Вирішення пандусів при русі в одному напрямку. Авторська схема – с.22

Рис.6. Вирішення двомаршевих пандусів. Авторська схема – с.23

Рис. 7. Паркувальне місце для автомашини людей з інвалідністю. ДБН В.2.2-40:2018 (зі змінами) – с.23

Рис. 8. Організація паркування автомашин для людей з інвалідністю. ДБН В.2.2-40:2018 (зі змінами) – с. 24

Рис. 9. Габарити крісла колісного для людей з інвалідністю. ДБН В.2.2-40:2018. Авторська схема – с.24

Рис. 10. Зони поворотів та розворотів крісла колісного. ДБН В.2.2-40:2018 . Авторська схема – с. 24

Рис. 11. Універсальні санітарні вузли. ДБН В.2.2-40:2018 Авторська схема – с. 25

Рис. 12. Історичне місто Губбіо (Італія). Крутий рел'єф місцевості затруднює пересування маломобільної групи користувачів. Рішенням можуть стати приховані ліфти, розташовані на різних рівнях гористої місцевості. (Лариса Брідня, 2015) – с.28

Рис. 13. Історичне місто Матера (Італія). Високі входи до храмів та історичних пам'яток. Рішенням може стати плавне терасування площі перед історичними будівлями, влаштування альтернативних входів із застосуванням пандусів та підйомників. (Лариса Брідня, 2019) – с.28

Рис. 14. Історичне місто Одеса (Україна). Перешкоди на шляху пересування: високі бордюри, вузькі тротуари, перешкоди у вигляді дерев, стовпів на шляхах пересування пішоходів, нерівне або слизьке покриття. (Лариса Брідня, 2025) – с.29

Рис.15. м. Київ (Україна) Безперервний пішохідний рівень без високих бордюрів на шляху до історичної пам'ятки – собору Св. Володимира (Лариса Брідня, 2025) – с.32

Рис.16. Рим (Італія). Автовокзал «Тібуртіно». Тактильне та візуальне маркування маршруту (Тетяна Кащенко, 2025) – с.32

Рис.17. м. Варшава (Польща). Варшавський університет. Вхідна група до Інституту міжнародного права (Лариса Брідня, 2025) – с.33

Рис.18. Ватикан. Площа перед Собором Св. Петра (Тетяна Кащенко, 2025) – с.33

Рис.19. м. Рим (Італія). Оглядові маршрути серед історичних розкопок (Тетяна Кащенко, 2025 – с.34

Рис.20. м. Рим (Італія). Римський Форум. Оглядові маршрути, ліфти, пандуси (Тетяна Кащенко, 2025) – с.34

- Рис.21.** м. Париж (Франція). Громадські ліфти в історичному центрі (Лариса Брідня, 2023) – **с.35**
- Рис.22.** м. Мілан (Італія). Громадські ліфти в громадських просторах (Лариса Брідня, 2019) – **с.35**
- Рис.23.** м. Лісабон (Португалія). Історичний громадський ліфт у центрі міста. Ліфт Санта-Жушта (Elevador de Santa Justa) (Фото з відкритих джерел) – **с.36**
- Рис.24.** м. Київ (Португалія). Фунікулер, що з'єднує Верхнє місто та Поділ. (Фото з відкритих джерел) – **с.36**
- Рис.25.** м. Мілан (Італія). Громадські ліфти в громадських просторах (Лариса Брідня, 2025) – **с.37**
- Рис.26.** м. Київ (Україна). Універсальна громадська вбиральня на Михайлівській площі. (Лариса Брідня, 2025) – **с.37**
- Рис.27.** м. Париж (Франція). Універсальна громадська вбиральня (Лариса Брідня, 2025) – **с.38**
- Рис.28.** м. Одеса (Україна). Універсальна дитяча площадка (Лариса Брідня, 2025) – **с.38**
- Рис.29.** м. Ясси (Румунія). Міські простори. Плавне вирішення рел'єфу міста. (Марина Омеляненко, 2025) – **с.41**
- Рис.30.** м. Ясси (Румунія). Підйомники при сходах на вхідних групах. (Марина Омеляненко, 2025) – **с.42**
- Рис.31.** м. Ясси (Румунія). Підйомники на спусках у підземні переходи. (Марина Омеляненко, 2025) – **с.43**
- Рис.32.** м. Ясси (Румунія). Інформаційні таблички. (Марина Омеляненко, 2025) – **с.43**
- Рис.33.** м. Київ (Україна). Будівля «Укргазбанку». Вхідна група. (Михайло Кінайлук, 2024) – **с.45**
- Рис.34.** м. Київ (Україна). Будівля «Укргазбанку». Вхідна група. Проєкт адаптації (Авторський колектив волонтерської групи. Учасник: Михайло Кінайлук, 2024) – **с.46**
- Рис.35.** м. Київ (Україна). Реконструкція громадського туалету громадського з урахуванням потреб маломобільних груп населення на території національного заповідника «Софія київська» (Оксана Ковальська, 2025) – **с.49**
- Рис.36.** м. Київ (Україна). Схема влаштування тактильних смуг для людей із порушеннями зору на території НЗ «Софія Київська» та Софійської площі. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025) – **с.50**
- Рис.37.** м. Київ (Україна). Схема інклюзивних рішень: Софійський собор. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025) – **с.51**
- Рис.38.** м. Київ (Україна). Схема інклюзивних рішень: а – Будинок митрополита, в – Трапезна церква, с – брама Заборовського. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025) – **с.51**
- Рис.39.** м. Київ (Україна). Варіанти рішень мнемосхем на території НЗ «Софія Київська». (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025) – **с.52**
- Рис.40.** м. Київ (Україна). Схема влаштування підйомників на паперть Андріївської церкви. (Авторський колектив. Учасник - Оксана Ковальська, 2025) – **с.54**
- Рис.41.** м. Київ (Україна). Схема інклюзивних рішень в Кирилівській церкві. Схема влаштування тактильних

смуг для людей із порушеннями зору на території Кирилівської церкви. (Авторський колектив. Учасник – Оксана Ковальська, 2025) – [с.55](#)

[Рис.42.](#) Дитячий майданчик на Пейзажній алеї м. Києва (Наталія Здетовецька, 2025) – [с.64](#)

[Рис.43.](#) Скульптурний парк на Пейзажній алеї м. Києва (Наталія Здетовецька, 2025) – [с.65](#)

[Рис.44.](#) Парк здоров'я для літніх людей "Muevete" у м. Бусот, Іспанія (Наталія Здетовецька, 2025) – [с.67](#)

[Рис.45.](#) Шаховий куточок у парку Шевченка. м. Київ, Україна. (Наталія Здетовецька, 2025) – [с.68](#)

[Рис.46.](#) Вулична сальса у парку Шевченка у м. Києві, Україна. (Наталія Здетовецька, 2025) – [с.68](#)

[Рис.47.](#) Вулична сальса у парку Шевченка у м. Києві, Україна. (Михайло Кінайлюк, 2025) – [с.70](#)

[Рис.48.](#) Аудіовізуальна інсталяція «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру. Київ. Україна (Михайло Кінайлюк, 2025) – [с.72](#)

[Рис.49.](#) [Рис.48.](#) Аудіовізуальна інсталяція «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру. Київ. Україна. (Лариса Брідня, 2021) – [с.73](#)

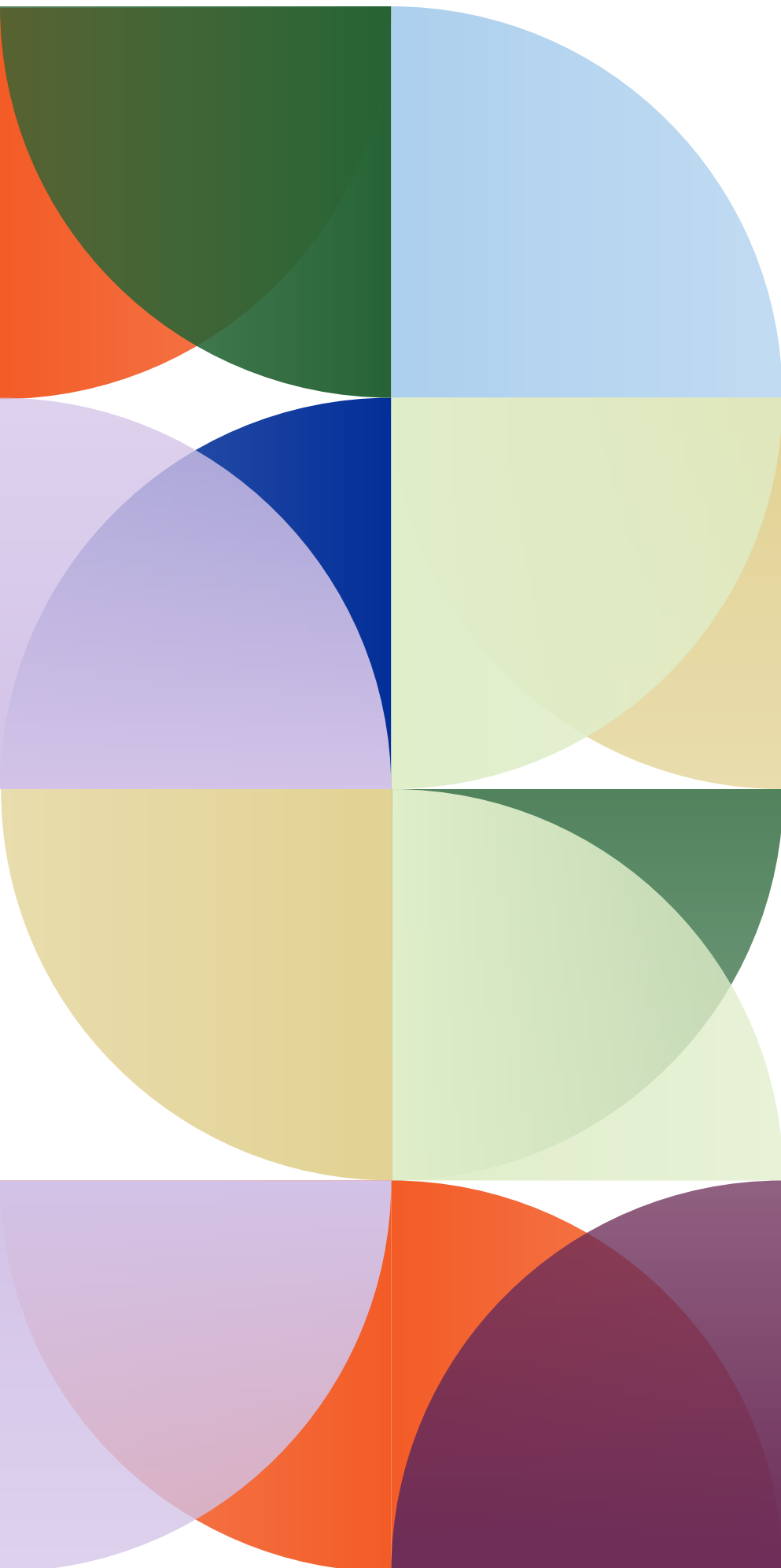
[Рис.50.](#) Принципи проєктування та ревіталізації громадських просторів в історичних містах. (Авторська схема) – [с.77](#)

[Рис.51.](#) Межі дослідження при аналізі громадських просторів. (Авторська схема) – [с.81](#)

[Рис.52.](#) Вихідні дані для дослідження громадського простору на доступність та інклюзивність. (Авторська схема) – [с.82](#)

[Рис.53.](#) Кількісні та якісні методи аналізу громадського простору з точки зору доступності та інклюзивності. (Авторська схема) – [с.84](#)

[Рис. 54.](#) Барселонський суперкомп'ютерний центр (BSC-CNS), розташований у у каплиці Torre Girona. (Фото: Cheah, J. (2024, October 31) – [с.95](#)

Co-funded by
the European Union